

ДА СЕ НЕ ИЗНАСЯ ВЪНЪ

ПЕРИОДИЧЕСКО СПИСАНИЕ

05
240
4266.

НА

БЪЛГАРСКОТО

КНИЖОВНО ДРУЖЕСТВО.

УРЕЖДА СЕ

ОТЪ

Дѣловодителятъ на Дружеството

В. Д. СТОЯНОВА.

(Излиза сѣки мѣсець.)

ГОДИНА I.

КНИЖКА ПЪРВА.

Печатница Тригълникъ.
1870.

BT
BT

BT
BT

BT
BT

BT
BT

BT
BT

ПЕРИОДИЧЕСКО СПИСАНИЕ

НА

ПЛЪВЕНСКА
ПУБЛИЧНО-ОБЩИНСКА
БИБЛИОТЕКА

БЪЛГАРСКОТО

КНИЖОВНО ДРУЖЕСТВО.

УРЕЖДА СЕ

ОТЪ

Дѣловодителятъ на Дружеството

В. Д. СТОЯНОВА.

(Излиза сѣки мѣсець.)

Умъ царува,
Умъ робува.

(Бъл. нар. пословица.)

ГОДИНА I.

КНИЖКА ПЪРВА.

БРАИЛА.

Печатница Тригълникъ.

1870.

42
8846

СЪДЪРЖАНИЕ.

Страница.

I. Отъ старна на „Бълг. Книж. Дружество“ — къмъ читателитѣ.	3.
II. Нѣколко думи за изучаване и обработване на българскій сегашенъ езикъ и за народната ни книжнина въобщте.	12.
III. Животописание	17.
IV. Нови паметници за историята на Българетѣ и на тѣхнитѣ съсъди отъ М. Дринова.	36.
V. За отхраната	61.
VI. Стихотворение — Дунавска пѣсня отъ Р. Жинзифова.	103.
VII. Народни български пѣсни, съобщтени отъ Р. Жинзифова и М. Васильова.	104.
VIII. Критическии отдѣлъ	107.
IX. Писмо къмъ Настоятелството на „Бълг. Книж. Дружество“ отъ Мария Константинова.	198.
X. Имената на спом. членове на „Бълг. Кн. Дружество“ и внесениѣ имъ до сега пожертвования	I.
XI. Дияманди Христофоровичъ †	VIII.

Притурка.

XII. Разбойници — отъ Шиллера. Преведе Н. Бончевъ.

ОТЪ СТАРНА НА „БЪЛГАРСКОТО КНИЖОВНО ДРУЖЕСТВО.“

Кътъ читателитѣ.

Великиятъ урокъ на историята вече се оцѣнява прилично въ нашия просвѣтенъ вѣкъ. Тойзи урокъ ни показва, че, безъ наука, народитѣ не могатъ *) напрази нито крачка напредъ въ развиванieto и усвѣршенствованието си, не могатъ се слобия съ добра, честита бѣднина. Задатъкътъ на народитѣ, които се лишаватъ отъ учението-науката, не може да е други освѣнъ: да бѣдтъ, тие народи, най-долни слуги на просвѣтенитѣ народи,— да имъ робуватъ. Непросвѣтенитѣ чловѣци сѣ покорни роби и на самата природа, което е та-кожде коренно противъ волята на Премъдрий нашъ Създа-тель, който е надарилъ чловѣка съ умственни и душевни сили, да ги развива, да ги усвѣршенствува, за да живѣе честито отъ сѣка старна, къто става за винъги и побѣдителъ на природата, дѣто живѣе. Ште каже, че само оние народи сѣ удостоени съ благословението и благодатта на Провидѣнието, които сѣ истинни любители и вѣрни приетели на учението.

Тая неуборима, вѣчна истина четеме почти на сѣка страница въ "историята, и на двѣ мѣста особено въ нашата българска исторня срѣщаме да ни се казва велегласно, че само тогава е било най-добръ на българскій народъ, когато учението се е разпространявало помежду насъ и е хваштало здрави корени въ насъ — по времето на българскитѣ най-славни царѣ Бориса, Симеона Великий и Ивана Асѣна Вториий.

Тѣй съшто и сега, отъ 20—30 годинъ насамъ, пакъ настахѣ вече и за насъ пѣ-честити дни, —отъ къто сирѣчь

*) Къто оште липсватъ на печатницата буквитѣ: ж ѡ отъ нѣ-едрий видъ, за да не се забавваме пѣ-вече, принуждаваме се да замѣнимъ ж-то съ ѣ насхдѣ въ срѣдата на думитѣ (:рѣка—рѣка, гѣба—гѣба, могатъ=могѣтъ) и съ ѡ на край думитѣ (:пишѣ=пишѣ, могѣ=могѣ); а ѡж=съ я насхдѣ (:пишѣ=пишѣ, вѣж=вѣж и пр.)

Разбира се, тая мѣрка земаме само за сега, сирѣчь дору пристигнѣтъ на печатницата липсѣштитѣ букви.

поченъхме *сами* да изпъждаме невъжеството изпомежду си и да търсимъ учението, по горештото желание на мъдрото ни правителстао.

Отъ историята познаваме доволно добръ истината, за която е думата ни тука. Нъ тази истина става намъ оште пò-очевидна, пò-ухватна, кѣто се поозърнимъ наоколо си да видимъ и сами — непосредственно —, кои народи благоденствуватъ днесъ и нравствено и материялно, кои народи сѣ благополучни отъ сѣка старна, тѣй да кажемъ. И што виждаме? — че само оние народи блаженствуватъ, които сѣ се просвѣтили сѣ науката и които залягатъ да си извършватъ сичките работи сѣ нейната помошь. А напротивъ, оние народи живѣятъ най-злочесто, които сѣ останѣли безъ учение, които сѣ далечъ отъ истинното просвѣтление.

Тие, последните, за да могатъ да се вредѣтъ помежду честитѣ народи, трѣба прочее да се утрѣсятъ осѣ невъжеството си и да гледатъ да пригърнатъ истинното просвѣтление. Кѣмъ тая най-свѣтла цѣль могатъ да трѣгнатъ благополучно и, най-сетнѣ, да я постигнатъ напълно тогава само, когато тѣ и отеческите имъ правителства започнатъ и слѣдватъ тоя най-святъ подвигъ сѣ пълно съгласие и взаимность, разбира се — и съобразно сѣ духътъ на времето и на общитѣ нужди на отечеството и народътъ.

Кѣто и най-просвѣтенитѣ народи — и правителствата имъ — признали сѣ тоя пѣтъ за най-добъръ и по него се държатъ кѣмъ великото си благополучие, кѣмъ общтата най-възвишенна цѣль на чловѣчеството: колко пò-вече ние, които сме толкова назадъ останѣли отъ кѣмъ просвѣтението, колко пò-вече, казваме, трѣба ние да гледаме да трѣгнѣме синца по тоя пѣтъ, и да го слѣдваме сѣ сичко усердие, сѣ сичко внимание и надлежна строгость, за да можемъ сѣ толкосѣ пò-голъма сигурность и благополучие да стѣпимъ и твѣрдо да се удържимъ въ редѣтъ на просвѣтенитѣ народи. —

Ето, при това, зашто можемъ да кажемъ сѣ голѣмо благодарение, че днесъ въобще правителствата и народитѣ насѣдъ виждаме да съединяватъ своитѣ особенни усилия, да полагатъ голѣми взаимни старания за всеобщто, пò-успѣшно разпространение на науката въ държавитѣ си.

Това всеобщто залягване на европейскитѣ и други на-

роди къмъ науката. особено въ нашето столѣтие — отрази се благодатно и на българскиятъ народъ. Благотворнитъ зари на науката имѣхѣ своето дѣйствиe и на насъ — Българетъ, които, ако и полека, но толкова пò-вѣрно тръгваме вече въ пътятъ на истинната цивилизация и напредъкъ: умножаваме вѣстниците си; нареждаме и подобряваме училищата си, и нови отваряме; читалищата си отваряме, женски дружества съставяме; книгитъ си, особено разни учебници, размножаваме и управляме до една степенъ вече доста утѣшителна, и пр. и пр. — нѣшта, които грѣмогласно свидетелствуватъ за свѣстеното вече състояние на народътъ ни. Това, отъ една старна, и и отъ друга — справедливото и честито рѣшение на черковний ни въпросъ сѣ едни отъ най-утѣшителнитъ явления въ сѣгашното възраждане на българскій народъ, и тия явления даватъ ни едно най-положително рѣкоемство да имаме пълна надѣжда и увѣрение, че ште можемъ да стигнемъ до една такава своя еманципация народна и гражданственна, въ каквато иска да ни види и самиятъ ни Господаръ заедно съ другитъ народи въ пространната си държава.

На тая наша народна свѣсь има да благодариме задѣто, слѣдъ много опитвания да си направимъ едно учреждение всенародно, на което единственната цѣль да бѣде — *разпространение на просвѣтението между народа ни*, днесъ вече съшществувва таково учреждение, подъ име:

„БЪЛГАРСКО КНИЖОВНО ДРУЖЕСТВО.“

Кѣто цѣлта на това Дружество е да съдѣйствува и тò — споредъ силитъ си — за разпространение на просвѣтението между народътъ ни съ единъ начинъ пò-правилень, пò-систематичень и пò-точенъ, както сѣ стрували за себе-си и струватъ просвѣтитъ сички народи, разбира се, че „Бъл. Кн. Дружество“ трѣба да стане и да бѣде *средоточие на българскитъ интеллигентни сили*, чрезъ които сѣмо може да върви тò най-успѣшно къмъ свѣтлата си цѣль. Съ тая истина проникнѣти сѣ несамо сичкитъ ни образованни еднородци, нъ въобщте и сички други съзнателни и благоразумни Българе, — за това и не трѣба ни рѣчь. Изисква се само — *отъ синца ни* — колко пò-скоро, да потвърдимъ и *доломъ* истината, за която е тука думата ни. Чрезъ своята общта братска вза-

имностъ и еднодушие, чрезъ своето благоразумие и истинна добра воля, кѣто положимъ сичкитѣ си пристойни усилия за успѣхътъ на Дружеството — както до сега — тѣй и за нѣга-предъ толкова по-вече, навѣрно можемъ да очакваме, щото то не подиръ много време да се преобърне то въ *дѣйствителна Българска Академия наукъ* и да стане единъ отъ най-велико-копнитѣ всенародни *храмове на българската наука*, — сподоредъ както е предназначено и въ самия му уставъ.

Сичкитѣ еднородци насѣдъ крайно сѣ одушевени и пълни съсъ тая надѣжба, и, като върни и благодарни български синове на свой народъ и тѣтковица, желаятъ и, по възможности, зельгътъ — *и словомъ и дѣломъ* — за добрий успѣхъ на това тѣй многожелаемо всенародно учреждение.

„Българското Книж. Дружество“ има си программа, по-коя-то ще да се ръководи неуклонно къмъ свѣтлата си цѣль.

Главното, въ което се състои тая программа, е —

Обработването и усъвършенстването:

А. на български езикъ и народната наша словесностъ *възобште; и*

Б. на българската история.

Това е прочее главний задаткъ на Дружеството, което, покрай него, ще прави, въ своитѣ органи, разисквания опитъ:

1. Върху благоуравната отхрана и развиване на младежътъ и отъ двата пола — въ народния духъ;

2. Върху подобрието и напредването на българскитѣ училища — мъжески и женски, съответно съ духътъ на времето и нуждитѣ на народа;

3. Върху списанията, кои сѣ по-добри и по-сгодни за да се увеждатъ за учебници въ българскитѣ училища, и какви именно да се съчиняватъ или преводятъ на български — за сичкитѣ класове на народътъ въобщо и за женскитѣ по-особено;

4. Върху дѣлноститѣ на човѣка къмъ себе-си, къмъ най-близкитѣ, къмъ общителството, къмъ народътъ, къмъ отечеството, къмъ държавата, и пр.;

5. Върху образоването на българското народно духовенство и въобщо върху неговитѣ отлични заслуги, направени за честь, слава и величие на православната българска църква и народностъ;

6. Върху изучаването на народния битъ на Българетъ и въобщо на сичкитѣ съседни народи;

7. Върху изучаването на българското отечество;

8. Върху славни и прочути лица, особено отъ просвѣтенния миръ, които, чрезъ своето високо сѣ образование и велики познания, сѣ направили вѣчно незабравени заслуги на народътъ и отечеството си, и въобщо на човѣчеството;

9. Върху явния и дружественния животъ и дѣла на просвѣтенитѣ народи;

10. Върху сичкитѣ науки, искусства и духовества.

Освѣтъ това. Дружеството ще гледа, по възможности, да разпространява познанията и върху средствата и способитѣ за вѣществено обогатяване и напредкъ на народътъ.

Това, покрай главниятъ задатъкъ на Дружеството, не е друго освѣнъ подробно изложение на сичко онова, което ще съдържаваатъ органитъ на дружеството — „Периодическото Списание” и „Сборникътъ.”

Съ надлежно внимание и строгостъ, Дружеството ще усъществява программата си въ реченнитъ си органи, разбира се, постепенно — до колкото му позволяваатъ както нравственитъ тѣй и вѣштественнитъ средства, кѣто, въ сѣшитото време, ще гледа да бѣде сѣки предметъ работенъ отъ лица съвършено вѣити — отъ специялисти. —

„Пер. Списание” намѣри се за добръ да излазя на отдѣлни книжки — сѣки мѣсець по една книжка, състояща най-малко отъ 6 коли, на ликъ — както е настоящата книжка — почти както бѣхъ „*Българскити Книжници*”, — съ тая разлика само че печатътъ е по-честъ и, — освѣнъ това, ще се прибавя постепенно на сѣка книжка по една и по-вече коли — споредъ възможността, безъ да се възкачва стойността на книжкитъ.

Книгата за напредъ ще гледаме да бѣде хубава, — не както е сегашната тука — май долничка, за която ще имаме случай да кажеме на особно мѣсто една-двѣ думи както и за по-главнитъ до сега съшществуюшти недостатѣци на печатницата и въобщте за причинитъ на закъсняване издаването на „Пер. Списание.”

Както книгата тѣй и печатътъ за напредъ ще бѣде оште по-добъръ — и по форма и по чистота —, заштото съвсѣмъ е нова печатницата, дѣто се печата „Пер. Списание”.

Спомошествоването се предплаща за цѣла година, — никакъ друголяе.

Годишната стойностъ на „Пер. Списание” определя се 20 франки за насѣдъ. Само на оние господа, които станѣтъ спомоштестествователи на „Пер. Списание” най-малко отъ 4 тѣла — за подаряване, ще имъ се отстъпва сѣко тѣло за 15 франки, но съ задѣлжение, штото сѣки подарителъ, при абониранитето си, да явява на Дружеството точно и ясно, дѣ, кому и колко тѣла подарява.

Освѣнъ тая отстъпка, Дружеството — споредъ уставътъ си — изпрашта-ште даромъ по едно тѣло отъ „Пер. Списание” и до сѣко учебно заведение въ чужбина, дѣто има уче-

ници-Българе, тъй съшто и на съки заслужливъ български студентъ особно.

Прочее, Дружеството се ласкае, че ште може да бѣде честито за да задоволи прилично почтенната публика съ издаванието на „Пер. Списание,” колкото се отнася за стойността и вънкашната му наредѣ и ликъ. А колкото за вътрешната му цѣна, разбира се, то на публиката остава да съди ако обича, оште отъ сега или же и по-отъ послѣ, кѣто излязѣтъ оште единъ—два броя, за да може тогава да произнесе по-праведно съждение върху самото съдържание на „Пер. Списание.”

„Пер. Списание,” по съдържанието си, ште състои отъ три отдѣления: *литературно, научно и критическо.*

Литературното отдѣление ште обема беллетристически произведения (въ стихове и въ проза) както оригинални тѣй и преведени отъ чужди езици:

Научното отдѣление ште обема статии по различнитъ клонове на науката:

Критическото отдѣление ште обема библиографически извѣстия, рецензии и критически разбори за съкакви нови произведения въ българската книжнина, а такожде и за нѣкои иностранны произведения, които се допиратъ, въ какъвъ и да е изгледъ, до българскій народъ и отечество.

Освѣнъ „Периодическото Списание,” Дружеството, ако му позволятъ материалнитъ средства, презъ тази година, ште издаде и два „Сборника”, които штѣтъ бѣдѣтъ напълнени шдвечето съ нови паметници за българската история и съ материяли за изучванието на българскій езикъ.

За съдържанието на тие „Сборници,” за голѣмината имъ, както и за времето на тѣхното напечатване, Дружеството ште даде на публиката подробни извѣстия чрезъ особенѣно обявление.

Подиръ сичко, што се изложи до тука, нѣка ни бѣде позволено да кажемъ нинѣ нѣколко братски думи, особенѣно и къмъ образованнитъ еднородци.

Сичкитъ благоразимни и чистосърдечни наши народни людѣ знаятъ яко добръ, кому най-първо и преимущественѣно има да благодариме за възражданието на българскій нашъ народъ. При сичко, че науката, особенѣно въ нашето столѣтие, както вече рекохме, разпрѣсна насѣдъ по Европа своитѣ

животворни зари, ала тие зари сѣ не можеха да подѣйствуватъ тѣй благодатно на българскій народенъ гений, штото да го пробудятъ отъ дълбоката му и отколенна дремота, да го съживятъ въ пространното наше отечество за новъ, прѣсенъ, пѣ-сладкъ и пѣ-честитъ животъ, ако да не бѣше честито отечеството на Българетъ да му се родятъ такива достойни синове, които, съ великитъ си и тежки трудове, съ непрестаннитъ си залѣгвания и безбройни жѣртви, сполучили сѣ да възкрѣсѣтъ многозападнѣлий свой български народъ, който, отъ велика благодарностъ къмъ тѣхъ и признателностъ, произнася и вѣчно произнася-ште имената имъ съ праведна гордостъ, и съ дълбока почитъ и уважение — изъ родъ въ родъ.

Сички тие велезаслужни, безсмъртни мъжие — и върнитъ имъ приемници — сѣ прочее голѣмитъ оние виновници на сегашното наше всенародно събуждание, на които ште имаме да благодаримъ и за благополучната бѣднина, която ште да послѣдува отъ сегашното ни тѣй честито възраждане — *съ помощта на истинната цивилизация.*

Отъ реченнитъ наши родолюбци, блаженнопочившитъ имали сѣ, както иматъ и живитъ отъ тѣхъ, такава пламенна любовъ и усердие къмъ драгиятъ си народъ и отечество, и такива неуморими трудове сѣ полагали непрестанно и полагатъ за общото народно благо, чрезъ каквито само можеше да се започене и извършва великото дѣло на всеобщото ни сегашно народно възраждане. Това е тѣй велико дѣло, штото на самата история остава да го оцѣни съ време както трѣба.

Съ такивато само благородни и възвишенни качества и способности, обдарени нашитъ споменѣти мъжие отъ Промисълъ Божий, могоха да издирятъ и сполучатъ най добриятъ пѣтъ за свещенниятъ свой подвигъ. Преди всичко, тѣ, отъ какъ сѣ се потрудили да се запознаятъ, по възможности, съ съ положението на народѣтъ, съ неговитъ нужди и потребности, положили сѣ, слѣдъ това, всѣко мъдро усилие насѣдъ по отечеството си и вънъ отъ него, да намѣрятъ сички оние наши еднородци — и болери и сиромаси, въ сърцата на които се е било увардило доволно искрици за любовъ и усердие къмъ народѣтъ и общото отечество. Това кѣто сѣ сполучили до една, колко и малка, степенъ — по причина на великитъ и тежки спѣнки, произходяшти отъ невѣжество —, съединили

са сичките въ единъ духъ, управили имъ са погледитъ къмъ бъдъштето по една и съшта посока, — и най-сетнъ, чрезъ една братска взаимностъ, и еднитъ и другитъ заловили са преди 30—40 даже и преди повече години да дѣйствуватъ, — кой съ перо, кой съ пара, за всенародното възкръсване, за всеобщтѣто удоброчестение на свой мили народъ и отечество.

Ето мѣсто, дѣто може да се посочи на образованный сички мѣръ съ утвърждение най-големо, че българскиятъ народъ самъ самнитичкъ, можемъ да кажеме, е започнълъ да се пробужда отъ литургическия си сънъ, да се упътва самъ къмъ просвѣтението; чрезъ свое собствено залягване, да се домагава къмъ по-благополученъ животъ съ помошта на науката и просвѣтението, — средства най законни и най мъдри. Съ една дума, Българетъ впуштатъ се вече къмъ общий чловѣчески напредокъ — съобразно съ въкътъ, и вече посматъ тоя пѣтъ съ такава ревностъ и любовъ, штото може вече смѣло да се каже, че това не е като нѣшто ефимерно у насъ, а чисто събитие, съвършенъ фактъ какъвто нарѣдко срѣщаме въ животътъ на другитъ народи, при самото начало на възражданieto имъ.

„Бъл. Кн. Дружество,” основаващитъ се на тая неуборима истина и уважаващитъ я напълно, смѣта за излишно да споменува съ особенни думи, че българскитъ учени и ученолюбци ште изпълнятъ на драго сърце пакъ една отъ своитъ най-първи свети длѣжности, што иматъ къмъ народътъ и отечеството си, и къмъ чловѣчеството въобщте, кѣто ште се потрудатъ, кой какъ може, да спомагатъ такожде и на реченното Дружество — за добриятъ му вървежъ и напредокъ къмъ свѣтлата му цѣль. Съштото Дружество има прочее самата най-голема надѣжда и увѣрение, че сичките наши интеллигентни людие, заедно съ другитъ ни еднородци, незабавно ште притекътъ по́вече, да спомагатъ и нему — за умножаванието несамо на умственниятъ но и на материалниятъ му капиталъ, кѣто отъ една старна ште му праштатъ умственнитъ си разни (: оригинални и преведени) произведения и — отъ друга — ште да настояватъ съсъ съшто усердие и любезностъ при своитъ приятели и познайници отъ другитъ съсловия, за да зематъ материално участие и тий въ Дружеството съ штедритъ си десници.

„Бъл. Кн. Дружество,” посрѣшнѣто така и спомогнѣто отъ оние наши еднородци особенно, които умѣятъ най-добрь да

сообщаватъ значението му и сетнинитъ за народътъ отъ това учреждение, — посръшнѣто и спомогнѣто, казваме, отъ самитъ външародни ръководители, тѣ не ште се забави да дойде въ положение, штото да може да почне прилични награждения да дава на своитъ доброволни сътрудници или дописни членове за тѣхнитъ умственни трудове, — споредъ както е предвидѣно и въ самиятъ новъ уставъ.

Кѣто става дума за награждение, предварително можемъ да забълъжимъ тукъ, че Дружеството, отъ кѣто бѣде въ състояние да си покрива напълно разносикътъ цѣлогодишни чрезъ доходѣтъ отъ капиталитъ си — споредъ уставътъ, една частъ отъ остатокѣтъ на приходѣтъ си ште употребява тогасъ за награждения, които, разбира се, ште бѣдѣтъ различни — споредъ материялитъ, които ште получава Дружеството за обнародване въ своитъ органи. За сичко това да-ште се, въ свое време, надлежно извѣстие на почтенната публика отъ старна на Дружеството.

И така, колкото за тия разни награждения, „Бъл. Кн. Дружество“ иска да върва, че ште бѣде честито да почне и това да извършва толкова пѣ-скоро и толкова пѣ-прилично, колкото пѣ-много и пѣ-живо съчувствие и отзивъ намѣри тѣ въ сърцата както на сичката българска интелигенция така и на сучкитъ ни други еднородци и доброжелатели на българскій народенъ успѣхъ и напредѣкъ.

Прочее, както у просвѣтитѣ народи е нѣшто почти твърдѣ обикновенно станѣло — *разпространението на разнитъ списания помежду сичкитъ класове на народѣтъ*, дано почнѣтъ вече да намѣрватъ и у насъ-Българетъ — такова разпространение разнитъ наши списания, дано „Пер. Списание“ както и послѣдуящитѣ други съчинения на Дружеството се видятъ приети насѣдъ отъ народѣтъ и най-паче отъ сички български учебни заведения, както отъ училишта, читалишта, отъ други разни Дружества и пр.

Сичко това, както вече казахме, зависи, разбира се, отъ добрата воля и желаемото съдѣйствиe преимущественно на интелигентнитъ ни еднородци, които — кѣто вѣрни почитатели и послѣдователи на първитъ български народни просвѣтитѣли, безъ съмнѣние, готови сѣ да полагатъ своитъ сърдечни усилия, двойно и тройно повече, за сѣко общеполезно народно предприятие — *три настанѣлата вече пѣ-честита епоха за българскій народъ и отечество.*

НѢКОЛКО ДУМИ

3А

Изучване и обработване на българскиѣ сегашенѣ езикѣ и за народната ни книжнина въобще.

Отъ старна на „Бъл. Кн. Дружество,” г-нѣ М. Дриновѣ, председателятъ на дѣйств. членове на същото Дружество, приготвилѣ е оште отъ зимасѣ статия „За новобългарското азбуке съ нѣколко вѣстнителни думи за книжовний ни езикѣ”. На тая статия, която трѣбаше оште сега въ първий брой на „Пер.Списание” да се обнародва, остава обнародванието ѣ за въ послѣдующитѣ бройове, заштото и до сега не сѣ дошле оште, за съжаление, сичкитѣ потребни букви на тукашната печатница, дѣто печатаме, — липсватѣ ѣ оште доволно букви и отъ гражданскитѣ; а отъ черковнитѣ, (безъ които гореспоменѣтата статия не може се обнародва цѣла, заштото се увѣждатѣ примѣри въ нея и отъ старобългарскиѣ езикѣ,) нѣма оште никакви да ѣ сѣ дошле до тосѣ часѣ.

За това, почтенната наша публика и особено сички оние наши еднородци отъ Ломѣ, София, Пловдивѣ, Кукушѣ и пр., които имахѣ благоволение отъ зимасѣ насамѣ да поговорятѣ чрезъ българскитѣ въ Цариградѣ издаваеми вѣстници за *българскиѣ езикѣ* и *правописаніе*, и отъ които нѣкои косвенно а нѣкои направо въззовахѣ „Бъл. Кн. Дружество,” за да изложи и тѣ своето мнѣние върху тия питання, и възлагатѣ нему особенни старания за благополучното и овремешно рѣшение на тия питання, умоляватѣ се да бѣдѣтъ снисходителни и да извинятѣ, дѣто не можемѣ на тосѣ часѣ, до колкото е нужно, да имѣ дадемѣ удовлетворителенѣ отговорѣ — споредѣ горнитѣ причини, и дѣто сме принудени за сега да кажемѣ само нѣколко думи изобшто върху реченнитѣ питання. Въ послѣдующитѣ бройове, разбира се, ште пишемѣ по-напространно за тоя предмѣтъ, заштото веке е настало време да се говори

и добръ разисква за тия много важни за успѣхътъ на народната ни книжнина въпроси.

И така, нѣка се задоволимъ на тосѣ частъ съ слѣдующтето отъ споменѣтата г-нъ Дринова статия:

„Една отъ най-главнитѣ грижи на „Бъл. Кн. Дружество“ ште да е—изучванѣто на българскій езикъ,— най-първата ни национална опора. Тази грижа възлага на Дружеството колкото важноста на този предметъ и богатий наученъ интересъ, който се съдържа въ него, толкова и желание,— чрезъ тѣзи си трудове да спомогне за изработване единъ общъ книжовенъ езикъ, учвърстенъ на основитѣ на народната ни рѣчь. Нѣма съмнѣние, че отъ изработванѣто единъ книжовенъ — писменъ езикъ за сичкитѣ български области много зависи учвърстяванѣто на нашата народностъ и добрий успѣхъ на нашето национално развитие. Догдѣ разнитѣ български области оставатъ лишени отъ единъ общъ органъ, съ който еднакво да въплатятъ своята висша духовна дѣятелностъ, еднакво да се мѣняватъ съсъ своитѣ идеи, до тогава българската книжнина ште остава разкъсана, успѣхътъ ѝ ште да е слабъ; до тогава и българскій свѣтъ слабо ште съзнава своето национално единство, своята духовна сила и могъшество.

За изработване единъ книжовенъ езикъ, Дружеството нѣма да взема нѣкакви искусствени мѣрки, нѣма да кове нови думи, нови граматически форми, нито пъкъ да съчинява нови начини за изражения и т. п. То само ште откопава, тѣй да кажемъ, и събира богатствата на българскій народенъ езикъ,— било въ лексически, било въ синтаксически изгледъ, и ште ги изважда на видѣло, за да може всеки да се ползува съ тѣхъ. Съ други думи да кажемъ, „Бъл. Кн. Дружество“ ште се стареа да издава, колкото е възможно по-вече български *народни пѣсни, приказници, пословици, гатанки* и пр., разумно събрани и вѣрно записани по всичкитѣ български области. Заедно съ това то ште издава и паметници за историята на българскій езикъ. Освѣнъ това, Дружеството ште отваре въ своитѣ издания широко мѣсто за научни издирвания въ областа на българскій езикъ, които ште имѣтъ за предметъ уловванѣто на общитѣ закони, по които се ръководи гений на езикътъ ни, както при съставянѣто на думитѣ, така и при построенѣто на рѣчта ни.

Това сѣ средствата и способигѣ, които, споредъ както е увѣрено Дружеството, щѣтъ да очистѣтъ широко пѣтъ за изработванъето нужнии ни писменъ езикъ, който да бѣде основанъ на народната ни рѣчь и да бѣде проникнѣтъ и оживенъ съ нейнии духъ.

За съставенъето единъ общъ писменъ езикъ иска се :

1, да се приеме еднакво правописание, съгласно съ дѣхътъ и съ свойствата на езикътъ ни; и 2, да се приемѣтъ еднакви думи, еднакъвъ строй на рѣчта ни.

Послѣдното, т. е. приемванието еднакви думи, еднакъвъ строй на рѣчта не ни представлява голѣми мъчности, и то може да стане самѣ отъ себе, когато много или малко извадимъ на видѣло лексическото и синтаксическото богатство на езикътъ си. Нѣма съмнѣне, че и у насъ щѣтъ се явѣтъ писатели, които, при широкитѣ си и богати мисли, при голѣмитѣ си творчески способности, щѣтъ бѣдѣтъ обдарении оште и съ тънъкъ вкусъ. Кѣто иматъ въ рѣцѣ си готово това богатство, тѣ щѣтъ отберѣтъ изъ него отъ хубавъ подхубавъ материалъ за выплатение на своитѣ идеи; щѣтъ да създадѣтъ примѣри за хубостъ, за подражание, — съ което самѣ по себе щѣтъ се въдворятъ еднакви, общи форми за единъ общъ писменъ езикъ.

Не тѣй лесно, и не самѣ отъ себе може да стане 1-вото искане, т. е. приемванъето на едно общо правописание. За това нѣшто се иска сговорътъ поне на подпървитѣ ни писатели, а този сговоръ не може да стане безъ голѣми или малки препирни, за които ще трѣбва много или малко време. Кѣто си наумимъ, че у насъ твърдѣ малко е позната науката за езикътъ — езиковѣднieto, съ помощта на която подлесно можѣше да стане този сговоръ, то можемъ да предвидиме, че у насъ тѣзи препирни твърдѣ лесно могѣтъ да се обрнѣтъ въ безполезни прекословия и да се провлекѣтъ на твърдѣ дълго време, — каквото бѣше се случило и траяа помежду Сърбето почти подмного отъ половинъ вѣкъ, и се свърши у тѣхъ едвѣмъ преди дестина години.*) —

Съ мисълъ — да предотвърне тази безполезна за въпросѣтъ случайность, „Бѣл. Кн. Дружество“ намира за добро да положи надлежни старания за доброто очистение на полетто

*) Подобна борба имахъ помежду си и чешкитѣ учени и хърватскитѣ, която борба у първитѣ бѣше стигнала до най-високий си степенъ около г. 1842 и която се свърши у скитѣ вече преди 20 год. а у вторитѣ подотпослѣ.

за тѣзи препирни и да посочи пътятъ, по който, както мисли, най-вѣрно и най-лесно може да се дойде до нужния сговоръ за приемването едно общо правописание.” —

Отъ извѣстните вече гореспоменѣти причини къто сме принудени отъ тука да прекъсваме на татъкъ продължението на г-нъ — Дриновата статия, ште повторимъ да кажемъ, както по-горъ забѣлѣзохме, че въ последуящите бройове на „Пер. Списание” ште имаме случаи да говоримъ за тоя съшти предметъ по-надълго, къто въ същото време ште се опитае да изложимъ и основанията на правописанието, което държи Дружеството. —

Тукъ трѣба да забѣлѣжимъ на своите дописни членове и на сичките си други доброволни сътрудници, че Дружеството, ако и да е желателно да бѣдѣтъ сичките статии въ органитъ му напечатани по неговото правописание, за сега обаче ште приема и помѣстя статии, написани и по друго правописание, — стига само да бѣде за това извѣстено овреме отъ съчинителитъ на статиитъ. Но за статии, на които материалътъ е преимущественно отъ полето на народната ни книжнина, необходимо е, мислиме, да кажемъ тука нѣколко думи за тяхъ на почтенните читатели и особено на сички оние наши еднородци, които работятъ въ полето и на българската народна книжнина.

Народната книжнина (*Die Volksliteratur, la littérature du peuple*) на съки единъ народъ, както е извѣстно, състои се отъ пѣсни разни, приказки, пословици, гатанки и пр., които сѣ чисто, неискъствено творение на самия народъ, и въкупътъ сѣ най-вѣрний образъ, тъй да речемъ, на душата на народътъ въ всичките ѣ разновидности проявление при разни обстоятелства въ животътъ. Въ тоя величественъ образъ представя се намъ най-вѣрно и най-точно несамо истинний гений на народътъ — въ най-широкъ смисълъ на думата, нъ тъй съшто и облеклото на тоя гений — сирѣчь езикътъ на народътъ — въ сичките му подробности, тънкости и въобщте въ цялото му развитие.

Прочее, ако искаме вѣрно да изучиме отъ книга, тъй да кажемъ, душата и сърцето на единъ народъ въ сичките имъ разновидности подробности, както и оновѣ най-висше нравственно оръдие — говорътъ — езикътъ на народътъ, чрезъ което него-

вата душа и сърце съобщава намъ съки пътъ штото мисли, жслае, штото иска, осъшта и чувствува, тръбува на тоя народъ сичкитъ части на народната му книжнина (литература) да имаме тѣй върно събрани и тѣй точно написани, както се тѣ съхраняватъ въ него—както сѧ увардени въ самий народъ;— съ други думи да кажемъ— трѣба несамо съка една фраза и дума, нѣ и съки звукъ въ думитъ да е уловенъ, събранъ и записанъ съ оная строга върноть и точноть, както го изрича и произнася народътъ.

Само съ тоя начинъ ако започнемъ да събираме насѣдъ по пространната си тѧтковина—и съберемъ—народнитъ си пѣсни и въобщте сичкитъ си душевни чисто народни произведения, навърно ште можемъ да познаеме силата, богатството и могъштеството на свой български народенъ гений, ште можемъ съ време да си съставимъ граматика и рѣчникъ за свой езикъ, както трѣба, и за въ бъдъштето да си наредимъ и управимъ писменний езикъ на основи най-здрави. Инакъ, не можемъ направи ништо порядочно въ това отношение, колко и да се мислиме отъ друга старна и да се попохвалваме даже, че познаваме старобългарскій си езикъ, съ който само работата не става!

Много е заблудително мнѣнието на оня отъ насъ, който мисли или даже и върва, че единственното или понѣ главно-то средство и искусство, за да упознаеме богатството на езикътъ си и за да си изработимъ подиръ това единъ общтъ писменъ езикъ, състои се въ това, да знаемъ дѣ да пишемъ **Ѣ**, дѣ **Ѫ**, дѣ **Ѥ**, и пр.— споредъ старобългарското правописание,— оште и да имаме едно пѣ-широчно познание на едно-двѣ мѣстни поднаръчия отъ сегашний говоримъ български езикъ.

Намъ ни е мѣчно, но трѣба да изповѣдаме, че—за голѣмо съжелъние—малцина има отъ нашитъ до сегашни учени-филолози, които да сѧ се запознали доста добръ съ великитъ и громадни резултати на езиковѣдънието, што е направило въ своето безкрайно поле презъ нашето столѣтие, и особенно отъ 20—30 годинъ насамъ, та влазя вече въ редътъ на истиннитъ науки и залѣга да дойде като тѣхъ до едно пълно съвършенство.

(слѣдва)

ЖИВОТОПИСАНИЕ.

ЗНАЧЕНИЕТО НА ЖИВОТОПИСИТЪ.

I.

Когато гледаме безъ особено внимание и вникване, както обикновенно правиме, на онова, што съществува и се върши на около ни, намъ се показва сичко това обикновенно, произволно и случайно, показва ни се, че ништо не зависи отъ особенни нѣкои причини, и не подлежи подъ извѣстни закони, отъ които се строго управлява. Но штомъ наченемъ внимателно да се взираме, ний тозъ часъ забѣлзваме въ съществата една правилностъ, забѣлзваме, че сѣко явление си има своята причина, по която необходимо е произлѣзло и станѣло таквось а не инакво, и че, въ своето развитие, тѣ подлежи на извѣстни закони и условия, които неможе да престѣпи, безъ да не пострадае. Тази истина особено се потвѣрждава въ живѣнието на народитѣ: въ тѣхното напредване и въздигане, и въ тѣхното ослабване, падане, и умирање найъ послѣ. При повърхното гледане на живѣнието и умирањето на народитѣ, ний не забѣлзваме никаква правилностъ, не забѣлзваме причинитѣ, които сѣ имали таквизъ или други сѣтнини. Намъ ни се струва, че както траението и въздиганieto, тѣй и паданието и умирањето на кой да е народъ става случайно; струва ни се, че то не е необходимо слѣдствие на тѣзъ или други причини. Но внимателното разглеждане на живѣнието на народитѣ, внимателното прочитане историята и вникване въ причинитѣ на издиганieto на единъ народъ, на неговото трайно живѣние, на неговото падане и умирање, убѣдило е напълно и най-очевидно убѣждава хората, че сичко това си е имало причинитѣ, имало си е условията, отъ пазението или непазението на които сѣ произлѣзли добри или зли сѣтнини за народитѣ. А кѣто е тѣй, то знањето на законитѣ и условията, при запазванието на които е

възможно трайното жавъение и напредване на единъ народъ, а при незапазванието — неизбежно е умиранieto му, това знание е отъ голъма важностъ за сѣки единъ народъ, заштото дава тѣ възможностъ на народитѣ да си усигорятъ едно разумно и трайно същестествование. По ради това, преди да наченемъ да доказваме важното значение на животописитѣ въобще, преди да наченемъ да излагаме и сѣми нѣкои животописи, ний намираме за добръ, да опредѣлимъ, по възможности, онѣзи условия, на които запазванието е необходимо за трайното и честито живѣение на кой да е народъ. —

II.

Народитѣ иматъ своето живѣение, и тѣ извършва се при извѣстни условия, които, ако не се пазятъ отъ единъ народъ, този народъ непременно трѣба да умре. Такивато условия обаче за старо време не сѣ били еднакви съ условията на новото време: старото време си е имало своитѣ условия, и напето си има своитѣ, при сичко, че сегашното време запазва опте и нѣкои отъ старовременнитѣ условия.

Человѣцитѣ, сички отъ единъ коренъ и еднакво произхождение, разпрѣснѣли сѣ се по лицето на земята и, подъ влиянието на климатътъ и на другитѣ мѣстни условия, на които не сѣ могли да не се подчинятъ, образували сѣ разни общества и народи. Тя масса на челоуѣчеството, която се е заселила и размножила въ топлитѣ плодородни старни и по край моретата, станъла е бърза, пѣргава, предадена на мореплавание, съ жива, развита, хварковата фантазия, както сѣ били Финикиянетѣ, Картагенянетѣ, и както виждаме днесъ да сѣ народитѣ Италиянскій, Гръцкій и пр. Други, които сѣ се заселили въ пѣ-умъренни и не тѣй плодоносни предѣли, станъли сѣ не тѣй пѣргави, не съ такъва буйна фантазия, но за то пѣ-постоянни въ трудътъ, че е трѣбало съ трудъ да накаратъ скъпата природа да имъ удовлетворява нуждитѣ; пѣ-сѣсредоточени, пѣ-съ положителенъ и изобрѣтателенъ умъ, заштото тамъ, дѣто не е можѣлъ да земе върхъ физическій трудъ, трѣбало е да направи това умътъ. И наистина, съ умътъ се постигвало това, както свидѣтелствуватъ днесъ Нѣмцитѣ, и най-паче Англичанетѣ. Трети, заселени въ студениѣ старни, станъли хора крѣпки по тѣлото, но не до толкова

способни бърже да се развиватъ умствено: принудени да се борятъ съ безплодието на земята си и съсъ студътъ, тѣзи хора имали сѣ малко време да развиватъ умственната си старна, но, ако и полека, за то пѣкъ твърдо стѣпватъ тѣ напредъ, както виждаме примѣръ въ сѣвернитъ народи. Съ една рѣчь, разликата на климатътъ и на другитъ мѣстни свойства е направила отъ челоувѣството разни народи. Съки единъ отъ тѣзи народи е станълъ съ особенни нрави и обичеи, има си свой особенъ езикъ, особенни характерни черти, своя особенна история, най-послѣ и — свой задатѣкъ.

Но, за да е можѣлъ единъ народъ да живѣе съсъ сичкитъ свои особенности, необходимо е било нему най-първо едно условие: той трѣбало е да има *сила*, сирѣчь оная физическа сила, която е самата душа за упазвание на единъ примитивенъ народъ. Историята ни учи, че едно отъ отличителнитъ свойства на старий деспотизмъ е било това, штото покоренитъ народи сѣ се избивали твърдъ често отъ побѣдителитъ, ако неможѣли да се слѣятъ съ тѣхъ, т. е. ако не сѣ напускали своитъ нрави, обичеи, свой езикъ, своята вѣра, и да приематъ вѣрата, езикътъ, обичеитъ на побѣдителитъ. Александъръ Македонски, този великъ и, може да се рече, най-деликатниятъ завоѣвателъ въ отношение къмъ обичеитъ, вѣрата и въобщте къмъ особенноститъ на другитъ народи, които покоряваше, сѣ се опитвѣ да се ползува отъ силата, за да слѣе народитъ въ държавата си, въ което сливание полагаше той трайноста на голѣмата, иначе млада своя държава. Тѣй, сливанието на Европейцитъ съ Азиятцитъ считаше той за нѣшто възможно и се мѣчеше да го направи, когато на 330 г. преди Христа, слѣдъ кѣто побѣди Дария и завладѣ персийското царство, облѣче своитъ си Македонци съ персийски дрехи, а Персийцитъ — съ македонски; наложи на Персийцитъ много отъ македонскитъ обичеи, кѣто въ съштото време прие и много отъ обичеитъ на Перситъ. Въобщте онѣзи народи сѣ си запазвали съштествованието и сичкитъ особенности, които сѣ имали достаточната за това сила. Съшто и днесъ, силата внушава почитание къмъ онзи народъ, който я има, и прави правата му и особенноститъ му неприкосновенни.

Ала не е била само *силата* единственното необходимо условие за трайното живѣние на единъ народъ. Оште едно

условие е било тъй същото важно, както силата. Това условие е било *въртата*. Тамъ, дѣто не е могла да земе върхъ силата, употреблявала се е въртата. Историята и тукъ ни дава много свидѣтелства на това, че и въртата била такова същото важно условие за трайното живѣние на единъ народъ, както и силата. Римленетъ, кѣто успѣха да завладѣятъ сичкий извѣстенъ тогава свѣтъ, за по-лесно управление, поискаха да унищожатъ народноститъ, които имъ бѣха подъ ръка, т. е. да ги слѣятъ въ едно, и отъ сичкитъ да направятъ единъ народъ, както бѣше и империя една. Срѣдствата за това бѣха *силата*, разумѣва се, и въртата. Тамъ, дѣто неможеше да помогне едната, употребляваше се другата. Римъ искаше да иматъ сичкитъ му народности една вѣра, тъй кѣто по тогавашното време мислеше за твърдъ справедливо, че кѣто е въртата една, то и народноститъ ште могътъ да станътъ едно, и за то даде на езичеството такъвъ широкъ размѣръ, штото обемаше сичкитъ вѣри на сичкитъ подданни народи, които, въ такъвъ случай, бѣха станѣли по религия съединени. Имаше само единъ народъ, който нерачеше никакъ да си смѣси въртата съ римското езичество. Този народъ бѣше Еврейскитъ, който за таквось едно упорство, много си теглеше отъ своитъ господари: Римскитъ императори употреблявахъ сила противъ упорството на Евреитъ.¹⁾ При сичко това, обаче, Евреитъ иматъ да благодарятъ единствено на въртата си, за дѣто съществуватъ и до днесъ.

Християнството не тури ръка нито на гражданскитъ учреждения, нито на народноститъ, заштото има тѣ всеобщтъ характеръ: тѣ съединява сичкитъ чловѣци и ги прави братя, отъ каквато ште и да са тѣ народность. Но чловѣцитъ най-святото, най-високото нѣшто стараятъ се обикновено да го обръштатъ въ своя полза, съобразно съ своитъ понятия. Когато Християнството се усвои отъ сичкитъ почти народи, които съставлявахъ римската империя, правителитъ зеха тѣзи нова и толкосъ висока религия за средство да разширяватъ своята

¹⁾ Тѣй, Императоръ Калигула напълни сичкитъ еврейски храмове съ съвоитъ собствени статуи, на които Евреитъ трѣбаше да се кланятъ и молятъ, както правяхъ и сичкитъ други. Адрианъ, когото историята знае за единъ отъ милостивитъ и добритъ императори, съсипа сичкитъ еврейски храмове и запрети на Евреитъ да се молятъ Богу по въртата, си; а Тигъ, на когото съ добротата, честността и любовта къмъ науката се хвали историята, не само развали еврейскитъ Иерусалимъ, ами оште разора и самото му мѣсто. И това го направи съ тая именно цѣль, че Евреитъ, лишени отъ главний си святи храмъ, по-лесно ште могътъ да бѣдѣтъ принудени да се откажѣтъ отъ въртата си и да приемѣтъ общтата вѣра на Империята.

власть и да обединяватъ народитѣ. Самитѣ народи отъ послѣ зехѣ да считатъ за своя отличителна национална черта не произхождението, не езикътъ, нравитѣ и обичеитѣ си, ами най-много вѣрата, и да гледатъ на сичкитѣ други народности отъ съштата вѣра, като на своя народность. Тѣй, въ времето на Кръстоносцитѣ, ний виждаме не народи, ами само християни. Отличителната черта на народноститѣ въ това време се поглъщаше отъ вѣрата, или, иначе да речемъ, — съзка народность считаше другитѣ народности да сѣ отъ нейното порекло, зашото вѣрата бѣше една. Та и у насъ не доскоро ли Българинътъ съединяваше народноста си съ вѣрата и наричаше съ името *Българинъ* съкиго (православни) Християнина, ако ште би той билъ Влахъ или Гръкъ? Това сливание — на народноста съ вѣрата — имѣ два противоположни резултата. Тò даде на едни поводъ да се стараятъ чрезъ вѣрата да унищожатъ народноста, а въ съштото време даде възможность на други да си запазятъ народноста. Гърцитѣ, когато бѣхѣ упоени отъ своята *мегали идея* и иштяхѣ да ни прелѣятъ въ Гърци, земахѣ вѣрата за едно отъ най-сигурнитѣ средства за достигване на цѣлта си. Отъ друга старна, па никой другъ, освенъ ний — Българетъ, не е тѣй добръ позналъ на опитъ, че враговетѣ ни за да умалятъ и обезсилятъ народноста ни, мѣчили сѣ се да ни раздѣлятъ най-първо по вѣра, и че, за нашето народно единство най-много има да благодариме на нашето твърдо, непоколебимо стоение въ бащината си вѣра. —

И тѣй, ний виждаме, отъ историята, че *силата* и *вѣрата* сѣ били двѣ главни условия, необходими за да живѣе единъ кой да е народъ. Безъ първата и втората, въ старо време, народитѣ, почти сички, умирали сѣ. Но съштата история ни показва оште на едно условие, което, наистина, отъ първо било не до тамъ важно, което обаче малко по малко е придобивало пò-вече и пò-вече важность, дору въ настоящий просвѣтенъ вѣкъ се припознава за едно отъ най-главнитѣ, най-необходимитѣ за животътъ на единъ народъ условие. Това условие е *многоото или малко умствено и нравствено развитие и усъвършенствование на единъ народъ*, т. е. науката и просвѣщеніето.

Историята свидѣтелствува, че онѣзи народности, които сѣ имали што-годѣ умствено развитие, тѣ мѣчно сѣ се из-

губвали;—даже тогава, когато силата ги е накарвала да сее покорятъ на друга народностъ,— и тогава тѣзи покорени народности, като сѣ имали на своя старна многото или малко превъсходство въ умственно отношение, не само не сѣ се погълтали отъ побѣдителитѣ, ами и твърдѣ често сами сѣ земали върхъ надъ побѣдителитѣ си, дору сѣ ги и погълтали на времени. Примѣръ на това виждаме въ Гърцитѣ, които, кѣто бѣхѣ покорени отъ Римъ, не се изгубихѣ, не се слѣхѣ съ Римлянетѣ: но, отъ кѣто имъ дадохѣ много отъ свѣятъ духъ,, отъ кѣто имъ дадохѣ даже езикътъ си, литературата си,— заштото сѣки образованъ Римлянинъ трѣбаше да знае и грѣцки,, трѣбаше да е познатъ и съсъ сичкитѣ грѣцки литературни произведения,— оште имъ и станѣхѣ господари, както бѣше особено въ времето на Теодосия Велики и Иустиниана.

Ордитъ на страшний Атила имахѣ въ ръцѣ си силата и тѣй се ползувахѣ съ нея, штото народитѣ, които имахѣ злочестината да испитатъ тази сила на себе си, нарекохѣ страшниятъ имъ тоя предводителъ *бичъ Божий*. Но въ нѣколко години отъ тѣзи страшни орди, които нѣмахѣ нито най-малкото развитие, което, разумѣва се, проявява се най-първо въ любовта къмъ трудътъ и къмъ една извѣстна старна (въ осѣдлоста),— тѣзи орди, казваме, въ нѣколко години се изгубихѣ отъ лицето на земята: тѣ се слѣхѣ и погълнахѣ отъ побѣжденнитѣ народи, които народи, въ сравнение съ реченитѣ орди, бѣхѣ пѣ-разви́ти, пѣ, тѣй да се рече, цивилизовани. Ако е истина това, че основата на нашето политическо битие е положила татарската орда, която е носела името „Българе,” то нѣма съмнѣние, че тази орда се е погълнѣла отъ насъ, Словѣнетѣ, изродила се и тя въ Словѣне, кѣто е оставила само името си, но за то усвоила е езикътъ, нравитѣ, обичейтѣ и въобщте сичко онова, што е било словѣнско. За да не ходиме на далечъ за пѣ-вече примѣри въ доказателство на това, че душевното развитие е едно отъ най-главнитѣ условия, за да може единъ народъ да живѣе, че това условие и преди се е признавало за главно, макаръ и не отъ сички, ний да земемъ за примѣръ насъ, Българетѣ, и съсѣдитѣ си, Гърцитѣ. При сичко, че тѣ имахѣ върата за средство да ни прелѣятъ въ Гърци, сѣ пакъ не бѣхѣ до тамъ кѣсогледни, штото да не видатъ, че народъ, който има што-годѣ развитие, или доста

ообработенъ езикъ; който има малко-много литература, история и проч., — такъвъ народъ не се поглъща лесно, освѣтъ аако се унищожѣтъ и изгладятъ изъ паметта му сички тѣзи внѣшта, — и за това сѣ били отъ старна на грѣцкитѣ владигоренията на нашитѣ исторически паметници; за това сѣ били гоненията на езикътъ ни отъ черквитѣ и училиштата; за това сѣ ббили прислѣдованията съсъ всевъзможни клевети и лъжи на внашитѣ ученички хора. Сички тѣзи напѣвания на Гърцитѣ сѣ ббили само и само да ни направятъ съвършено диви, да унищожѣтъ въ насъ сѣко народно чувство и съзнание, за да могатъ послѣ да си играятъ съ насъ, както си штѣтъ. Успѣхътъ, който направиха тѣ въ това отношение, като че бѣше имъ далъ надѣжда за пълното достигване на предположенната цѣль; но въ последнѣо време, за тѣхно голѣмо огорчение, осуетиха се, — съвършено се осуетиха златитѣ имъ надѣжди...

Ште рече, че освѣтъ помѣнѣтитѣ пò-горѣ двѣ условия — *силата и вѣрата*, умственното развитие е друго — третѣо условие, необходимо за съществуването на кой да е народъ. Ако това последнѣо условие, преди не е могло винѣги да има пълната си важность и значение, сега, споредъ бързитѣ успѣхи, които човѣческиятъ умъ прави въ науката, можеме най-добре да видимъ и оцѣнимъ голѣмата важность и необходимость на това последнѣо условие за трайното живѣние на народитѣ. И наистина, какво виждаме да прави днесъ човѣческиятъ умъ съсъ своитѣ успѣхи въ науката и просвѣтлението? Той унищожавя особенноститѣ на народитѣ или, ако не ги съвсѣмъ унищожавя, баримъ ги пò-вече и пò-вече изравнява, прави ги еднакви. Не е трудно обаче, да се види, че това уеднаквиение, това изравнявание става пò-вече въ полза на онѣзи народи, които сѣ въ челото на вървежътъ въ напредванието, а сѣкогажъ въ уштербѣ на ония, които сѣ останѣли назадъ. Въ цѣлъ просвѣтенъ свѣтъ дрехитѣ, нравитѣ, развлѣчѣнията сѣ пò-вече и пò-вече ставатъ еднакви. Такива съшти дрехи, каквито се носятъ въ Парижъ, носятъ се и въ Лондонъ, вече и въ Цариградъ, въ Америка, та и въ нашето отечество. Не играятъ ли (не танцуватъ ли) и тука тѣй съшто, както танцуватъ и въ Парижъ, или и по цѣлъ просвѣтенъ свѣтъ? Това го правятъ вече и у насъ, въ България, макаръ че отдаватъ първенството на народнитѣ игри. Та и въ разговоритѣ, въ навицитѣ не се ли забѣлзва, ако

не на съкъдъ съштата еднаквостъ, то баримъ стремление къмъ тази еднаквостъ? При това, и въ умственното поле виждаме съштото сближение, съштото изравнение. Великитѣ мъже на цѣль просвѣтенъ свѣтъ, съки въ своята си старна, съки въ своята си стая, трудятъ се надъ рѣшаванieto на нѣкой всеміренъ въпросъ. Но тѣзи трудове принасятъ полза не на онѣзи старни, не онѣзи народи само, на които принадлежатъ великитѣ работници, а и на цѣлото челоувѣчество. Великиятъ работникъ, въ работенъето си нѣма егоистически цели: той гледа на себе си като на членъ отъ цѣлото челоувѣчество, и работи не за своята нация само, а за сичкитѣ. Въ научната областъ изчезватъ националнитѣ особености, а съштествува и царува само човѣческото достоинство. Заради това, което е открилъ и изнамерилъ Англичанинътъ, съ това се ползува и Френеътъ и Нѣмецътъ, ползуваме се и ние; тѣй съшто па и Англичанинътъ се ползува съ изобрѣтението на другитѣ.

Вижда се самó по себе, че науката е такъва сила, която кара съки одного да прекланя глава предъ нея, а слѣд., да прекланя глава и предъ оногова, въ рѣцѣтъ на когото се намиратъ всемогъщата сила — науката. Сичко доказва, че тамъ, дѣто е прониквала и дѣто прониква тя, тамъ особеноститѣ на единъ народъ устъпватъ мѣстото си на онѣзи особености, нрави, обичеи и проч, съ които се е явила и съ които се явява съштата. Нѣма съмнѣние, че споредъ днешниятъ бързъ вървежъ, што прави челоувѣческиятъ умъ, науката скоро ще проникни на съкъдъ по нашата зема, и нейната благотворна свѣтлина ще се разлѣе и на нѣй-дивитѣ народи. Но тѣй, споредъ както казахме по-горѣ, дѣто се появи науката, тамъ уеднаквява особеноститѣ на мѣстниятъ нашъ характеръ, на мѣстнитѣ нрави, обичеи и проч, съ особеноститѣ на цивилизующиятъ народъ, то нѣма съмнѣние, че твърдѣ е възможно и твърдѣ е лесно дивитѣ народи до толкосъ да се подчинятъ подъ влиянието на цивилизаторитѣ, штото да се слѣятъ съ тѣзи послѣднитѣ и да се изгубятъ въ тѣхъ, заштото отъ тѣхъ ще приематъ развитие, езикъ, литература, искусства, и проч. и проч. Тѣй тó и става. Просвѣтенитѣ Европейци, колкото народи сѣ намирали диви, до толкова сѣ ги подчинявали на влиянието си и сѣ ги оцивилизиравали, штото тѣзи послѣднитѣ,

слѣдъ нѣколко години, превръщали са се въ чисти Европейци, кѣто са изгубвали прежнитѣ си национални особенноти, изгубвали народността си. Въ Америка, Европейцитѣ цивилизуватъ и преливатъ туземцитѣ, които слѣдъ време съвсѣмъ ште изчезнѣтъ. Русия, — въ срьднѣ Азия, Англия въ Индия и Нова Голландия, малко по малко цивилизирватъ дивитѣ народности, и ште бѣде твърдѣ естествено, ако, слѣдъ нѣколко години, или слѣдъ нѣкой други вѣкъ, тѣзи народности изчезнѣтъ и на мѣстото имъ се явятъ народи, въ сичко прилични на Русци, Англичане и проч. По видимому, тукъ дѣйствиува най-много грубата материялна сила, зашото Европейцитѣ, за да подчинятъ нравственно дивитѣ народи, гледатъ най-първо да ги покорятъ физически, което, разбира се, достига се само съсъ реченната сила. Това е тѣй; но науката е уголмила десетократно материялната сила на Европейцитѣ: тя е дала възможность на шпеа пѣтници или колонисти Европейци да се заштиштаватъ отъ хиляди дивичовѣци. Предъ науката, и най-голѣмата материялна сила не може да стои на сръшта. Голѣмата днесъ Русия, макаръ и да има 70 милиона народъ, но, ако не се ползуваше отъ плодовѣтъ на науката, ако самѣ не бѣше се постарала и не се стареа да я усвоява, отколѣ шѣше да се разруши. При това, ако Европейцитѣ, кѣдѣто идѣха и покоряха, ако не се стараяха да укоренятъ тамъ своята цивилизация, господството и влиянието имъ шѣше да бѣде никакво и скоро-преходяште. Но тѣ, сномогнѣти отъ науката, скоро и лесно покоряватъ дивитѣ народи, а, кѣто ги покорятъ, не ги оставятъ въ дивотата имъ, ами имъ даватъ наредби, закони, цивилизация, и съ това, малко по малко, преливатъ ги въ Европейци. Кѣто е тѣй, кѣто науката и просвѣштението, дѣто и да се явятъ, изравняватъ народноститѣ, стремятъ се да ги слѣятъ, да имъ изгладятъ особенноститѣ: то отъ тукъ не може ли се направи заключение, че науката или въобщите цивилизацията е разрушителъ на народноститѣ? Наистина, тя е разрушителъ или, по-добрь да речемъ, тя е врагъ, — но само на онѣзи народности, които не са я усвоили, а при това никакъ не се и стараятъ да я усвоятъ. Разбира се, че ако ний, при сичкиятъ напредѣкъ, който виждаме да правятъ днесъ другитѣ народи въ развитието и усвѣршенствованието си, останемъ

съсъ стърнати ръце, безъ да се стараеме да се предадемъ на науката и да я пригърнемъ тѣй, шото да можемъ да вървимъ на редъ съ просвѣтенитѣ народи, запазваштицѣ и народната си индивидуалностъ, разбира се, казваме, че, въ такъвъ случай, за насъ, като за народъ особенъ, науката ште бѣде единъ отъ най-безпошаднитѣ врагове: зашото, рано или късно, просвѣтенитѣ народи ште наложѣтъ на насъ цивилизацията, и ште я наложѣтъ тѣй, каквато е тя у тяхъ, безъ да ни питатъ, нѣма ли въ тая цивилизация нѣшто противно на нашѣтъ националенъ характеръ, на нашитѣ национални особености. А въ такъвъ случай, ясно е като день, че ний ште бѣдемъ напълно подчинени на тяхното морално влияние, дору малко по малко изчезнемъ докрай—като народъ.

Пита се сега: кѣто науката е тѣй козмополитична, кѣто тя тѣй много сближава, изравнява и слива народноститѣ, какво се изисква за единъ народъ, за да може той да запази особеноститѣ си, да запази *индивидуалното* си съществуване? Преди, пазѣтъ на народноститѣ бѣше грубата сила и върата. Но сега грубата сила не може да не прикланя глава предъ моралната; и истината, че съвѣста на хората трѣба да има пълна свобода,— истина, която се признава и приема днесъ отъ сичкитѣ просвѣтени хора, умалява и даже съвършено унищожава значението, което преди е имала религията въ запазванието на националноститѣ. Какво прочее се изисква отъ единъ народъ, за да може въ днешниятъ просвѣтенъ вѣкъ да си запази народноста? На това питане прекрасенъ отговоръ дава г. Л. Рюдигеръ въ своята статия „Националностъ,” отъ която и ний се ползуваме. Той казва, че, въ сегашниятъ просвѣтенъ вѣкъ, три сѣ условията, безъ които, кой да е народъ, не може да живѣе като народъ. Тѣзи три условия, споредъ него, сѣ: 1) *Трѣба едно доста голѣмо количество лица, които да съставляватъ народѣтъ, и тие лица, да населяватъ, колкото е възможно, едно извѣстно пространство земя, т. е. да не сѣ разпръснати по много старни;* 2) *трѣба народѣтъ непременно да има душевна независимостъ;* и 3) *да има особено значение за цѣло човѣчество.*

Не ште много мисленье, за да се види голѣмата истина на това, што казва г. Рюдигеръ. Необходимо е, единъ народъ да бѣде доста многочисленъ, зашото само тогава има възможность

да отблъсва вредните влияния на чужденците. При тая многочисленность, народътъ трѣба оште да е обединенъ на едно мѣсто, да е, тъй да речемъ, привързанъ при едно и също пространство земя, заштото само тогава може да състави едно цѣло тѣло, само тогава може да има своето индивидуално живѣние. Ако е, обаче, той разпрѣснѣтъ по разни старни, тогава не може да има свое национално живѣние—съ сичките национални особености; тогава той не може да бѣде едно цѣло тѣло, а слѣд., не може и да има национална бъдущность. За примѣръ на това ни служатъ Евреите. При сичко, че тѣ сѣ доста многочисленни, но кѣто сѣ разпрѣснѣти насѣдѣ по лицето на земята, никакъ не може се каза, че иматъ съшти народенъ битъ, и могатъ да чакътъ нѣкак-васи национална бъднина. Тѣ не съставляватъ едно отдѣлно тѣло, ами сѣ, тъй да кажемъ, чуждохраненици (parasites), които се прилѣпѣятъ при други тѣла и живѣятъ съ тѣхниятъ животъ. Това съштото може да се каже и за Циганетъ.

Първото условие, прочее, е необходимо.—

Второто необходимо условие е, че съки народъ трѣба да има своя индивидуална култура. Ако единъ народъ нѣма своя собствена литература, свой собственъ езикъ, своя история, свое собствено развитие, което да е по неговата природа, по характерътъ, и което да има коренътъ и началото си въ историята на съшти народъ: тогава тоя народъ непременно ште бѣде нравственно подчиненъ на онзи, отъ кагото заемствува образованность, литература и проч.; а кѣто е нравственно подчиненъ, разбира се, не ште да има и самостоятелно живѣние. „Нация, казва г. Рюдигеръ, която нѣма свой собственъ кръгъ на идеи и самостоятелно обработване на тѣзи идеи, такъва нация непременно ште бѣде покорена на онзи народъ, отъ когото земне сичко това; поради туй невъзможно е да съштествува нация безъ своя собствена литература, безъ свой собственъ душевенъ животъ.“—

Тъй съшто е необходимо за трайното живѣние на единъ народъ и третото условие, т. е. да има нѣкаквеси особено значение за цѣлото челоувѣчество, заштото въ историята живѣе и може да живѣе само онзи народъ, който е направилъ нѣшто, значително за цѣлото челоувѣчество. По справедливото изражение на упоменѣтиятъ Рюдигера,

„съка нация може да си поддържа съществуването, само когато прави нѣштоси, което надминува, въ какво да е отнoшение, дѣятелността на другитѣ народи, нѣшто такова, което да може да служи за примѣръ и вѣнъ отъ предѣлитѣ на националността му.“ И наистина, животътъ на единъ народъ, само тогава бива пълень, когато този народъ е принесълъ своята лепта на общочеловѣческиятъ напредѣкъ и развитие, или, да речемъ иначе, когато си е изпълнилъ задатѣкътъ. Китайцитѣ съществуватъ отъ много хиляди години, но Европейската история твърдѣ малко ги знае, — тѣй съшто и съвременната цивилизация, зашото Китайцитѣ бѣхъ се затворили въ себе-си и не само, че се показвахъ равнодушни къмъ напредѣкътъ на сичкото друго челоѣчество, ами и не давахъ на Европеца възможность да се запознае съ тѣхното живѣние, съ тѣхнитѣ нрави, обичеи и цивилизация, и да заемствува онова отъ тѣхъ, което би било за заемствование. И сега, когато се случи Европейцитѣ да проникнѣтъ въ тая небесна империя (а това рано или късно ште бѣде), ако не намѣрятъ ништо такова, което да бѣде за примѣръ на подражание, което да може баримъ малко нѣшто да подѣйствува за общтѣй челоѣчески успѣхъ: трудно ште бѣде на Китайцитѣ да се удържѣтъ противъ европейското влияние. Ако ли, напротивъ, намѣрятъ въ тая нация (Китайската) нѣшто такова, което да послужи за общочеловѣческото развитие, тогава, нѣма съмнѣние, че Китайцитѣ ште заематъ мѣсто въ редѣтъ на другитѣ европейски народи.

За то пѣкъ, каква разлика между Китайцитѣ, за които историята сега за сега твърдѣ малко знае, и между старитѣ Гърци и Римляне, за които и историята проповѣдва и днешната цивилизация признава въ тѣхъ началото на своето пд-пълно развивание и усѣвършенствование. Старитѣ Гърци усѣвършенствувахъ искуството и художеството до една твърдѣ висока стѣпень; и днесъ тѣхното искуство се зема за образецъ, за модель: то е служило и служи за основа на современното искуство. Римлянетѣ бѣхъ народъ съ политически духъ: днесъ сичкитѣ съществуващти господарства, особено въ Европа, сѧ основани по моделѣтъ на старото римско господарство. „Германия, казва г. Рюдигеръ, за своето политическо съществуване, въ началото на нинѣшното сто-

лѣтие, трѣба да благодари на своятъ великъ литературенъ периодъ, който имà влияние и на другитѣ народности. Италия цѣли три столѣтия запази съществуванieto си само чрезъ своятъ художественный гений.”

И тъй, отечеството, самостоятелното умствено живѣние и най-послѣ особенното значение за цѣлото човѣчество — сѣ въ днешниятъ вѣкъ необходимитѣ условия, при които е сѣ само възможно на единъ народъ да съществува на редътъ съ другитѣ народи. Единъ само погледъ на онѣзи народи, които стоятъ днесъ въ челото на човѣчеството, достаточенъ е да ни увѣри въ това. Тѣзи народи за то, че тяхното умствено развитие е вървѣло и върви самостоятелно, за то, че тѣ сѣ имали и иматъ особено значение и за цѣлото човѣчество, — живѣятъ и ште живѣятъ до тогава, до когато изпълняватъ тѣзи условия. —

III.

Пита се сега, какъ сѣ могли тѣзи народи, што стоятъ днесъ въ челото на човѣчеството, да запазятъ и изпълнятъ упоменѣтитѣ условия? Нѣма никакво съмнѣние, че това е станѣло и за напредъ ште става само при помощта на науката. И наистина, кой може да даде на единъ народъ възможность да има самостоятелно душевно живѣние, ако не науката? Само тогава единъ народъ може да има душевна (умствена) независимостъ, когато самъ се предаде на науката, самъ я усвои както трѣба. Тѣй съшто безъ помощта на науката единъ народъ никога не би достигнѣлъ да има какво да е значение за цѣло човѣчество. Колко и голѣма сила физическа да притежава единъ народъ, ако той, съ науката и просвѣтлението не направи ништо, отъ което да се ползватъ другитѣ народи, могѣществото му ште изчезни рано или късно, а заедно и самъ той.

Науката е прочее оная сила, която дава възможность на народитѣ да иматъ трайно и честито живѣние, и безъ която народитѣ умиратъ²⁾; тя е въздухътъ, безъ който не може да живѣе ништо въ душевний нашъ свѣтъ. Да е могла, обаче, науката прилично да се усвои отъ единъ народъ, трѣбало е

2) Разбира се само по себе, че необходимо е народътъ да сѣставлява и едно цѣло тѣло — условие, което е преимущественно физическа необходимостъ.

непремѣнно, този народъ енергично и съзнателно да се е стремилъ къмъ усвояването ѝ. Но, като народъ, т. е. като такъва корпорация, която състои отъ много личности, не е еднакви по характеръ, нито по способности, нѣма съмнѣние, че не е било възможно въ сичките тѣзи личности, да се е проявявала въ еднаква степенъ народната енергия, — да сѣ имали сичките еднакво силно стремление къмъ усвояване на науката. Трѣбало е науката пѣ-първо да се разбере и усвои отъ пѣ-способни личности, които послѣ да се я разпространявали между народтъ, тѣй штото постепенно да стане тя достояние негово. Сега, кѣто много отъ народитѣ доста сѣ успѣли въ науката, кѣто сѣ я усвоили, върватъ и признаватъ, че причината на сегашното развитие и благополучие на единъ народъ били и за напредъ ште бѣдѣтъ най-много онѣзи малцина лица, които, благодарение на своитѣ способности, на своята енергия, на своитѣ неуморими трудове и постоянство, умѣяли сѣ да пристѣпватъ напредъ и напредъ въ областа на науката, да олицетворятъ народниятъ гений въ себе-си, въ своитѣ умственни трудове, и съ това да въздигнѣтъ не само своята народностъ, ами и да внесѣтъ частичка отъ този гений и въ общочеловѣческото образование и развитие. Толкосъ пѣ-вече трѣба да се върва и да се признава, че значението на таки-вито лица е било оште пѣ-голъмо, когато народитѣ сѣ били въ развитието си много пѣ-долни отъ колкото сега. А такива личности съкогажъ сѣ бивали, и сега ги има. *Питагоръ, Сократъ, Платонъ, Аристотель, Евклидъ, Архимедъ, Солунъ, Ликургъ, Цицеронъ, Сула, Лукулъ* и много други славни и до днесъ имена на знаменити личности въ философията, математиката, ораторството, искусството и въ законодателството на древниятъ мѣръ сѣ били отдѣлни личности, но въ тѣхъ се е олицетворявалъ народниятъ гений на Гърцитѣ и Римлянетѣ. Съсѣ това, тие отдѣлни личности, направили сѣ, споредъ времето, славни народитѣ си, и съдѣйствували сѣ за малкото или много тѣхно благополучие. Слѣдуяштитѣ времена иматъ, сравнително, пѣ-много и пѣ-знаменити отдѣлни личности, които сѣ принесли и на народитѣ си и на цѣлото челоѣчество неоцѣнима полза. *Гуттенбергъ, Колумбъ, Лютеръ, Коперникъ, Галилей, Нютонъ, Гете, Кантъ, Шиллеръ, Шекспиръ, Гердеръ и проч. и проч.*, съ свойтъ умственни трудове сѣ по-

составили онѣзи великолѣпни престоли, на които тѣй блистае днесъ името на народитѣ имъ, спечелили сѧ великитѣ блага, съ които днесъ се наслаждава тѣй много цѣлото челоѡчество.

Словѣнскитѣ мѣръ, — и той е богатъ съ такиѡа знаменити личности. *Кирилъ и Методий, Климентъ, Богумилъ, Симеонъ Великий, Гусъ, св. Савѡа Сърбскій, Коперникъ, Несторъ, Ломоносовъ, Карамзинъ, Пушкинъ, Бѣлинскій, Погодинъ, Срезневскій, Гилбердингъ, Григоровичъ, Доситей Обрьдовичъ, Софроній Врачанскій, Добровскій, Шафарикъ, Юганъ, Палаукий, Челаковскій; Ст. В. Караджичъ, Гундулицъ, Кукулевичъ, Рачки, Даничичъ, Ягичъ; Гатала, Миклошичъ, Копитаръ, Коларъ, Рей, Кухановскій, Лелеѡель, Крашевски, Мицкевичъ* и проч. и проч., — сички тѣзи дѣятели на нравственното и умственно словѣнско шоприште дали сѧ и даѡтъ възможность на словѣнскитѣ родѣ, зетѣ изобшто, да стои въ редѣтъ на другитѣ просѡтени народи; освѣтъ това да има и той своята лепта въ общточеловѣческото развитие и усѡвършенствование.

Съсъ сичко това, што казваме тукъ за отдѣлнитѣ личности, които сѧ имали силно и благотѣлно влияние на народитѣ си, а съ това и на цѣлото челоѡчество, ний не искаме да утѡрждаваме, че подобнитѣ личности сѧ нѣшто особено, родени нарочно да бѣдѣтъ въ челото на народитѣ си и тѣхни ръководители въ развитието имъ, нарочно за това помазани, тѣй да речемъ, отъ Бога личности. Но казваме, че въ тѣхъ, ккато въ лица съ пѡ-честити способности, олицетѡряѡалъ се се народниятъ гений въ изѡвѣстно време, и тѣ умѣли сѧ да гразѡятъ този гений и да го представятъ въ възможното му пълно значение.

И тѣй, слѣдъ сичко това, ний виждаме, че отдѣлни личности сѧ съдѣйствѡвали на знаменититѣ днесъ народи — *да иматъ и самостоятелно умственно живѣние и развитие, и значение за цѣлото челоѡчество*. За да можемъ отъ тази истина да извлечемъ надлежна полза за себеси, необходимо се сега да видимъ што е помогнѣло на тие отдѣлни личности, да станѣтъ виновници за благополучието и славата на своитѣ народности, и да принесѣтъ една значителна полза на цѣлото челоѡчество. Не ште нито рѣчь, че само при помошта на науката е било възможно да направятъ това. Но пита се, какъ сѧ могли тѣ да усѡятъ науката до тамъ, штото

отъ нея да извлекътъ такъизи благотворни плодове, съ които тъй добръ се ползува днесъ цѣло челоувѣчество? Ако вникнемъ въ животътъ на пò-вечето отъ тѣзи дѣатели на всемірниятъ прогресъ, ний ште видимъ, че челоувѣството, за голѣмитъ имъ и благотворни открития и трудове, трѣба да благодари най-много на *твърдата воля, на чудната енергия, на благородниятъ характеръ, на непоколебимата утвърненостъ и неустрашимостъ, и на добриятъ умъ*, съ които тѣзи велики хора сѣ вървели къмъ цѣлта си. *Колумбъ* съ години гони идеята си, и неговата чудна енергия, както и постоянство надвиха най-послѣ на многочисленнитъ препятствия, които му тургахѣ невѣжественнитъ. *Галилей*, който откри голѣмата истина, че земята се върти, а не слънцето и звѣздитъ, лѣжа въ тѣмница за това, и го пуснѣха само тогава, когато бѣше принуденъ да се отрече отъ учението си и да даде кѣтва, че вече не ште изказва тази истина; но едвамъ стѣпѣ вънъ отъ тѣмницата, той неможъ да се удържи за да не каже: „сѣ пакъ се върти земята!“ *Гусъ*, който е днесъ вънецътъ на чехската слава, предпочете, по примѣрътъ на наштъ *Василь-Богумила*, живъ да го изгорятъ, отъ колкото да се откаже отъ онова, което върваше за истина. Знаменитиятъ Англиець *Шекспиръ*, на когото превъсходнитъ съчинения, макаръ да сѣ написани преди 300 и пò-вече години, и сега се четътъ отъ сички съ възхищение, и сега оште стоятъ въ редътъ на най-знаменититъ поетически произведения, билъ, както свидѣтельствува биографията му, вратаръ въ едно селско училиште. При това, забѣлжително е, че той систематически не се е училъ въ никоя школа, а сичката си наука спечелилъ е съ енергията си и твърдата си воля. *Ломоносовъ* (Русецъ), голъ, босъ, гладенъ, дошелъ е отъ далечнитъ сѣверни диви и хладни страни въ Москва, съ една едниничка цѣль — *да се учи*. И този босъ и утѣрпанъ отъ диви старни човѣкъ станѣ следъ време несамо знаменитъ писателъ но и прочутъ дѣатель въ правителственна служба. *Томасъ Едвардъ* (Англиець) билъ е дикиджия, и само въ свободно време се е занимавалъ съ четение и изучаване на естественнитъ науки. Но това правилъ е той съ таково голѣмо внимание, штото открилъ новъ родъ гадинки, неизвѣстни

до тогава въ естественната история, и съ това много се прослави въ учениятъ мѣръ.

Такива примѣри много има въ народниятъ животъ на сичките просвѣтени народи. Глазното, което ний виждаме въ подобни примѣри, е енергията, благородниятъ характеръ и твърдата воля, които сѣ правили хората да достигътъ намисленната цѣль. Науката дава много добри и полезни резултати, но работата е, че трѣба тя да се усвои, и то съзнателно, и разумно. Това обаче, не може да стане освѣнъ съ енергия, твърда воля, съ честенъ и благороденъ характеръ, при честни и благородни стремления, и най-сетнѣ при твърдо постоянство. Безъ тѣзи, нито Англия, нито Франция, нито другитѣ славни европейски народи щѣха да сѣ днесъ на таква съ висока степенъ въ развитието, усъвършенствованието, благоденствието, на която се намиратъ, нито па челоуѣчеството, изобшито, щѣше да бѣде така честито за да се наслаждава съ сичките добрини, съ които тѣй штедро го обсипва науката на днешенъ день.

Кѣто е тѣй, както казваме, — че народитѣ, што сѣ днесъ въ челото на челоуѣчеството, има за това да благодарятъ на своитѣ отлични мѣжии; а тѣзи послѣднитѣ, само при своята енергия, твърда воля, честностъ и постоянство могли сѣ да извлекътъ отъ науката сичко, което е послужило за славата и благополучието на народитѣ имъ и на челоуѣчеството въобште: какъвъ плодотворенъ резултатъ можемъ, прочее, да извлечемъ отъ това? Ето какъвъ: Когато отдѣлни нѣкои личности, съ своитѣ превъзходни качества и способности умственни и душевни сѣ имали и иматъ такова голѣмо и благотѣлно влиianie на своитѣ народи и на цѣлото челоуѣчество: очевидно е, че колкото по число сѣ по-вече подобни личности, толкова по-добрь ште да е за единъ народъ, толкова по-добрь ште е и за цѣло челоуѣчество. *Самуилъ Смайльсъ*, Английски списатель, въ своето списание „*Самодѣятелностъ*“ казва относително за това: „Прогресътъ на единъ народъ се заключава въ сумата на трудолюбието, енергията и на честността на отдѣлнитѣ лица, отъ които се състои този народъ; а паданието или развалата на единъ народъ е слѣдствие на мързельтъ, самолюбието и на другитѣ пороци на тѣзи отдѣлни личности.“

И тъй главното за доброто на единъ народъ е — членове-тъ, отъ които се състои този народъ, да бъдатъ колкото е възможно по-съ голѣми способности, по-съ голѣма енергия, трудолюбие и честностъ, — свойства, при които само е възможно да се усвои науката както и да се извлече отъ нея всичко, което може да ублагочести народитѣ въ сѣко отношение.

За да бъдатъ, обаче, по число такива членове по-вече, необходимо е, по-слабитѣ да иматъ примѣръ и насърчване въ други по-силни. Ето дѣ си иматъ пълното значение за единъ народъ тъй нареченитѣ *велики* хора. Съки единъ отъ великитѣ и честни дѣатели не може да не има на около си по нѣколко по-слаби, които непременно ще подлежатъ на неговото благотворно влияние. Па, ако предположимъ едно достатъчно значително количество такива велики дѣатели, при това и въ нѣколко поколѣния, то не ще ни бъде нито трудно да разберемъ успѣхътъ на другитѣ народи, нито пъкъ ще ни е чудно за този успѣхъ. Поменѣтиятъ Англичанинъ, Смайлсъ,, кѣто говори съ едно душевно задоволение за доброто положение на Англия въ настоящето време, казва за причинитѣ на това ревниво наистина положение: „Англия, достигна до таквось високо положение съ умственниятъ и физическиятъ трудъ на много поколѣния. Трудолюбивитѣ и търпеливи хора отъ сичкитѣ съсловия — земледѣлцитѣ, инженеритѣ, механицитѣ, занаятчиитѣ, търговцитѣ, изобрѣтателитѣ на разни нѣшта, поетитѣ, мислителитѣ, политичитѣ, — сички сѣ работили дружно, едно поколѣние е продължавало трудоветѣ на друго, кѣто е съдѣйствувало за да се обработва общитятъ характеръ на страната и да се укрѣпва благосѣстоянието ѝ на твърди основи. Този редъ на достойни дѣйци, продължава Смайлсъ,, тѣзи, тъй да речемъ, *войници* на цивилизацията, създадохѣ оная наредѣ, която съществува сега въ търговията, въ науката и въ искусствата. Кѣто се ползува отъ плодътъ на трудоветѣ на своитѣ прѣдци, съвременното поколѣние заедно съ това зема на себе си и обязанноста да предаде това наследство на своитѣ приемници не само въ неповреденъ, но и въ много по-добъръ видъ.”

Ето какви сѣ словата на Англичанинътъ. Тѣй съшто може да говори и Френецьтъ, и Нѣмецътъ, и съки единъ членъ на който да е народъ, който е участвувалъ много — малко въ прогресъ-

тъ на човѣчеството. Отъ сичко това ний виждаме, че великитѣ народни дѣатели имали сѧ и иматъ голѣмо, благотворно влиianie несѧмо на народитѣ си, ами и на цѣло човѣчество въобще. Та инакъ и не може да бѣде. Добриятъ примѣръ сѣкогажъ благотворно дѣйствува на укрѣжающитѣ. Сѣки се забѣлѣзвалъ, безъ съмнѣние, че и най-простиятъ селенинъ, ако се отличава съ трудолюбие, честностъ и доброта, сѣкогажъ се ползува отъ уважението на своитѣ съселени; същото се случавя и съ сѣки добъръ и достоинъ човѣкъ отъ каквото и да е сѣсловие. Толковъ по-благотворно па бива влиianie на тѣзи неуморими труженици, които сѧ облагодѣтелствували цѣло човѣчество — единствено съ своитѣ неуморими трудове, съ своята честностъ и постоянство, при помощта на които сѧ прониквали въ тайнитѣ на науката. Но благотворното влиianie на такиvато велики дѣатели не се ограничава само съ настоящето: то непременно се продължава и на бъдущитѣ поколѣния. При сичкото си съвършенство, при сичкиятъ успѣхъ, младитѣ поколѣния сѣ иматъ нужда отъ помощъ, ръководство и насърчване. особено оние членове отъ тѣхъ, които или по природа, или отъ възпитание, сѧ нерѣшителни, или па слаби по дарованията. Въ този случай, при живитѣ примѣри, които сѣкогажъ не могатъ да бѣдѣтъ оцѣнени по достоинството, нѣма съмнѣние, че голѣма полза ште принесѣтъ и животописитѣ на великитѣ народни дѣатели. Силнитѣ и способнитѣ людие ште почерпватъ отъ тѣзи животописи рѣшимостъ за да вървятъ напредъ съ по-голѣмо въодушевление къмъ всеобщтото човѣческо повишение, за слабитѣ и не тѣй способнитѣ ште почерпватъ голѣмо насърчване, кѣто виждѣтъ отъ подобни животописи, че енергията, твърдата воля, постоянството и честността сѧ надвигвали на сичко: *правили сѧ неспособнитѣ способни, слабитѣ — силни и велики.* И тѣй, при помощта на живитѣ примѣри, не по-малко и на животописитѣ на отлични мъжие, младото поколѣние на единъ такъвъ честитъ народъ ште може да напредва благополучно, кѣто по-вече и по-вече усъвършенствува и себе-си и на другитѣ народи влиiae да успѣватъ къмъ честито развитие и усъвършенствование.

Подиръ сичко това ний можемъ да кажемъ, че просвѣтителитѣ днесъ народи, дѣто иматъ казанитѣ горѣ условия, т. е.

самостоятелно умствено развитие и особено значение за цяло човѣчество (другото условие — да бѣде единъ народъ доста многочисленъ и съвѣкшно да населява едно извѣстно пространство, разбира се само отъ себе и за то ний тукъ не казваме за него нищо), трѣба преимущественно да благодарятъ на своитѣ велики дѣатели, за които е думата ни тукъ.

(Слѣдва.)

НОВИ ПАМЕТНИЦИ

за исторiята на Българетъ и на тѣхнитѣ съсѣди.

ПИСМО I.

Бързамъ да ви зарадвамъ съ извѣстие за намѣрванъето на нѣколко нови паметници за исторiята на Българетъ и на тѣхнитѣ съсѣди, които паметници озаряватъ много тъмни до сега събития отъ минълий животъ на тѣзи народи, а въ Българската исторiя отварятъ и нѣколко съвсѣмъ нови страници. Тѣзи, тѣй да речемъ, драгоценности се намѣрихъ въ Неаполъ, между ръкописитѣ на *Музейската библиотека, Бранкачанската и Голъмий Архивъ*.

Музейската библиотека (la bibliotheca del museo nazionale) съдържа въ себе, освѣнъ 200,000 печатни книги, до 4000 ръкописни томове, между които има нѣколко на гърцки езикъ, нѣколко на арабски, на турски, на испански, но повечето сѣ на латински и италиенски.

Бранкачанската (la bibliotheca Brancacciana), която е основана въ минълий вѣкъ (1763 г.) отъ единъ кардиналъ Бранкачия, има и тя, освѣнъ голѣмото си множество печатани книги, твърдѣ богата сбирка отъ ръкописи, които сѣ около 1000 томове. — Но тѣзи, сами по себе богати, ръкописни сбирки на музейската и бранкачанска библиотека не сѣ нищо при съкровиштата, които се съхраняватъ въ Голъмий Неаполитански Архивъ (il grande archivio), съ който не ште бѣде излишно да ви запозная по-отблизо.

Голѣмий Архивъ е основанъ преди 40 години. Изпърво е билъ помѣстенъ въ *Капуанскій Шато* (castel Capuano), но скоро това мѣсто му е станъло тѣсно и незгодно, и въ 1845 г. той е пренесенъ въ изпразненний сега мѣнастирь Свв. Северинъ и Соссио. Въ това голѣмо сградие се помѣстватъ ссѣга богатитѣ сборки на Голѣмий Архивъ, съ които сборки сѣа преиспѣлнени сичкитѣ стаи и зали на този знаменитъ нѣкога мѣнастирь. — Тукъ сѣа събрани сичкитѣ уцѣлѣли писма, зактове и всѣкакви други документи, които сѣа излазѣли отъ канцеларията на неаполитанското правителство, или сѣа били писани отъ различни правители и чиновници. Тѣзи документи идѣтъ оште отъ 12-й вѣкъ и до наше време, т. е. до съединението на неаполитанското кралство съ другитѣ части на Италия въ едно политическо тѣло. Освѣнъ тѣзи документи, тукъ сѣа пренесени и всѣкакви други ръкописи, които пѣд-преди сѣа били разпрѣснѣти по разни страни въ южна Италия, или шѣкъ сѣа се съхранявали по мѣнастиритѣ. По количеството на ссвоитѣ ръкописи, по голѣмата важность на много отъ нихъ, аа такожде и по широкото си и егодно размѣствание, Неаполитанскій Архивъ праведно се почита за единъ отъ най-знаменититѣ на свѣтътъ.

Най-важната сборка на този архивъ (il tesoro di tutto l'archivio Napolitano), въ която се намиратъ драгоцѣнни паметници за историята, токо речи, на цѣла Европа, сѣа ръкописитѣ, които се намиратъ въ тѣй нареченната му *дипломатическа зала*. Въ нея се съхраняватъ:

а) 449 томове, въ които сѣа подвѣрзани около 50,000 соригинални документи, пѣд-вечето грамоти, контракти и т. п. Най-старий отъ тѣзи документи е писанъ въ 703 или 748 г. ссльдь Р. Хр. Има между тѣхъ нѣколко на арабски езикъ, соть времето, когато Аравитенетѣ господарувахъ на островъ Сицилия. Има около 150 и на грѣцки езикъ, писани между 11054—1450 г. Знайнѣо е, че южна Италия е била нѣкога заселена пѣд-вечето съ Гърци, отъ това се е и наричала magna Graecia. Реченитѣ 150 документи, както и много оште други, показватъ, че грѣцкый елементъ е билъ доста голѣмъ въ тази сстрана дори до 15-тий вѣкъ, па е сѣвсѣмъ погинѣлъ, поиталиенилъ се е. —

б) Единъ регистръ отъ Фридриха II, който съдържа въ

себе копии отъ различни писма и други документи, които сѣ излазѣли отъ канцеларията на този знаменитъ кралъ и императоръ за година време, именно за 1240 г. Регистритѣ за другитѣ години на неговото царуване, за жалость голѣма, не сѣ уцѣлѣли. —

в) 523 голѣми томове, напълнени съ твърдѣ драгоцѣнни документи отъ времето на Анжуйската династия (тази династия царува въ Неаполъ отъ 1266—1442 г.). По съдържанието си, тѣзи драгоцѣнни документи, между които са намиратъ твърдѣ много за историята на Балканскій полуостровъ,, дѣлятъ се на три дѣла; *Анжуйски регистри* (registri Andegavenses), *арки* (наречени тѣй, заштото пѣ-преди сѣ се съхранявали въ ковчези—arche) и *фашиколи* (fascicoli—везеници). —

Анжуйскитѣ регистри сѣ 378 томове. Въ тѣхъ се намиратъ копии отъ писма и актове, които сѣ излазѣли отъ правителственната канцелария. Има нѣколко исторически свидѣтелства, че въ 16-й вѣкъ тѣзи регистри сѣ били 448 томове, — около 70 томове, слѣд., сѣ загинѣли, та, за опште пѣ-голѣма жалость, и въ тѣзи, които сѣ се учували, много листѣ сѣ откъснѣти, или пѣкъ сѣ повредени тѣй, штото нѣма никаква възможность да се прочетѣтъ.

Арките сѣ 48 томове. Въ тѣхъ се съдържатъ оригинални писма отъ Анжуйскитѣ крале, съ които тѣ даватъ различни заповѣди и отговори на областнитѣ си правители или други нѣкои чиновници. Освѣнъ тѣзи документи въ Арките се срѣщатъ и грамоти, а такожде и договори между частни лица.

Фашиколитѣ сѣ 97 томове. Въ тѣхъ пѣкъ сѣ подвързани отговорни писма отъ областнитѣ правители и други чиновници,, въ които писма тѣ извѣстияватъ правителството за повѣреннитѣ нимъ дѣла, порѣчки и проч.

Отъ другитѣ богатства на дипломатическата зала за историята на Балканскій полуостровъ сѣ доста важни опште и документитѣ отъ Арагонската династия, която е царувала въ Неаполъ отъ 1442 до 1500 г. Тѣзи документи сѣ подвързани въ 15 томове, които се наричатъ *Regie lettere*. —

До преди 13 години, токо речи, никой незнаеше, че между богатий исторически материялъ, който се съхранявал въ дипломатическата зала на Голѣмий Неаполитанскій Архивъ,,

намиратъ се драгоцѣнни паметници за историята на Южнитъ Словѣни и на Балканскій полуостровъ изобшто. Извѣстний Хърватски ученъ, г. Кукулевичъ-Сакцинскій, е първий, който е обърналъ внимание на този богатъ изворъ. Въ 1857 г. той е пътувалъ по Италия за да издирва тамъ паметници, за хърватската история по-вечето, дохождалъ е и въ Неаполъ, дѣто се е бавилъ около 3 недѣли. Въ това време той е преровилъ на-бързъ и нѣколко томове отъ Анжуйскитъ регистри, въ които е забѣлѣжилъ до 30 паметници за историята на Хърватетъ, Сърбетъ, и единъ за Българската История ¹⁾. Двѣ години послѣ, въ 1859 г., други единъ Хърватски ученъ, Д-ръ Фр. Рачки, е посветилъ мѣсець време на прегледвание Анжуйскитъ регистри, можилъ е да прегледа токо 30 томове отъ тѣхъ, отъ които е сполучилъ да препише и извлече доста важни паметници, по-вечето за историята на Хърватия, Далмация и Венгрия. ²⁾

Сега, отъ минълий мѣсець Юний, за подробно преглеждане всичкитъ 378 томове на Анжуйскитъ регистри бѣше се заузель познатий въ учената словѣнска писменность г. В. В. Макушевъ, който трудъ той свърши токо преди двѣ недѣли. По назначението на Петербургскій университетъ, г. Макушевъ двѣ години вече пътува по Италия за да събира не-обнародвани паметници за историята на словѣнскитъ народи изобшто и особно за историята на Балканскій полуостровъ. Съ тази цѣль той е преровилъ архивитъ въ Венеция, Миланъ, Туринъ, Генуа и Флоренция, дѣто е сполучилъ да набере голѣмо количество твърдъ драгоцѣнни паметници. Шестъ мѣсеци време, всѣки день по 4 и 5 часа, той е употребилъ да прегледа листо по листо всичкитъ Анжуйски регистри. Този новъ и тежкъ неговъ трудъ е вѣнчанъ съ твърдъ утѣшителенъ успѣхъ, който състои въ откриваньето на 800 съвсѣмъ нови паметници за историята на Албания, Сърбия, България, Триединното Кралство, Венгрия, и проч. Подробно извѣстие за тази богата сбирка ште бѣде напечатано въ „Запискитъ на Петербургската Академия.“ Въ настоящето си писмо азъ ште ви запозная само съ тѣзи паметници отъ нея, които се отнасятъ до Българската история и които г.

1) Izvjestje o putovanju kroz Dalmaciju u Napuli i u Rim, въ Arkiv za povjest. Jugosl. IV.

2) Arkiv za p. Jugosl. VII. Izvadci iz kralj. arkiva u Napulju.

Макушевъ отстъпа на „Българското Книжовно Дружество“ за да ги обнародва.

И тъй, слѣдъ трудътъ на г. Макушева, може да се каже, че по-вечето любопитни за насъ паметници въ Анжуйскитѣ регистри сѣ вече отбрани, и мени останѣ слѣдъ това да прегледамъ другитѣ документи въ дипломатическата зала на Голѣмий Архивъ, а такожде и ръкописитѣ, които се намиратъ въ Музейската и Бранкачанска библиотека. Азъ наченъхъ отъ ръкописитѣ на Музейската библиотека, които, до колкото зная, ни единъ словѣнски пътникъ не е прегледвалъ до сега. Гг. Кукулевичъ въ 1857 г. е искалъ да ги прегледа, но не сѣ му позволили. Сега никакви препятствия нѣма, и мени отведнѣжъ ми дадохъ позволение не само да ги прегледамъ, но и да препишѣ отъ тѣхъ слѣднитѣ паметници и извлѣчения:

1. Оригинално писмо отъ Охридскій патриархъ Гавриилъ II до Макария Митрополита Монембазийскаго (μονεμβασίας).³⁾ Макарь и да не е означено въ него, дѣ и кога е писано, но отъ съдържанието му се види, че е писано въ Римъ около 1572. Монембазийскій митрополитъ Макарій по това време е игралъ доста голѣма политическа роля, и може да се мисли, че сношенията на патриархътъ Гавриилъ I съ него сѣ имали политически характеръ. Патриаршескій подписъ въ това писмо е писанъ съ зелено мастило и твърдѣ малко се отличава отъ подписътъ на други единъ Охридски патриархъ, Гавриилъ II, отъ когото преди двѣ години ми се случи да наидѣ едно писмо до графъ Словата (отъ 1655 г.).⁴⁾

2. Отговоръ отъ Донъ-Жуана Австрийскаго на поменѣтии митрополитъ Макарій, отъ 1572 г. Донъ-Жуанъ, началникътъ на съюзнитѣ сили, които тогава бѣхъ се съединили противъ Турцитѣ, дава надѣжда Макарию, че скоро ще пристигне съ голѣма флота за да избави Христиенитѣ ἀπὸ τῆν δουλίαν καὶ ζυγόν.⁵⁾

3. Наставление, дадено Тодору Малиссенскому да иде на Балканскій полуостровъ за да объяви на Христиенитѣ (che bra—

3) Монембазия е областъ въ Морей.

4) Тѣзи подписи сѣ доста важни въ палеографически изгледъ; азъ ги имамъ снети на двата. Въ Музейската библиотека се намиратъ нѣколко писма отъ нѣкои Константинопольски патриарси, отъ 16 вѣкъ. Азъ и отъ тѣхъ снехъ единъ подписъ за сравнение съ реченнитѣ два.

5) Кратко извлечение отъ това важно писмо е помѣстилъ Бюмонъ въ своитѣ Nouvel. recherches t. II, което, ако не се лъжѣ, той е извлѣкълъ изъ други единъ списъкъ отъ Палермскій архивъ.

mano liberarsi), че Донъ-Жуанъ имъ иде на помощъ съ го-
ляма сила, та да го чакатъ и да се готвѣтъ.

4. *Описание на Турция* (Nuevo tratado de Turquía), пи-
сано отъ единъ испански свещенникъ, *Октавий Саниенция*,
който е билъ вземѣнъ въ пленъ отъ Турците и е живѣлъ въ
Константиноплъ около 5 години. Съчинено е това описание въ
1672 г. Между многото любопитни извѣстия за вътрешно-
ното състояние на турската държава въ онова време, Октавий
съобщава доста любопитни бѣлѣжки и за Фанариотитѣ.

5. *Описание на Турция*, писано въ 1572 г. отъ *Марка
Антонио Барбаро* (Relatione del Cl. Marcant. Barbaro). Бар-
баро е пътувалъ по нѣкои страни на Балканскій полуостровъ
и е живѣлъ 7 години въ Константинополъ, като байлъ ⁶⁾ на
Венецианската республика. Драгоцѣнно е това описание; въ
него майсторски сѣ изобразени: величието и силата на тур-
ската империя въ онова време, вътрешний нейнъ организъмъ,
нейните отношения къмъ европейскитѣ държави, а такожде
състоянието на подданицитѣ ѝ. Особно любопитни сѣ извѣ-
стията, които Барбаро дава за отношенията на Турците къмъ
Полша и Русия. Между друго, той разказва, че Турците, които
въ онова време господарувахъ и въ южна Русия, искали сѣ
тогава да съединятъ съ каналъ рѣкитѣ Донъ и Волга, каквото
тѣхната флота да може да отива изъ Черното море въ Ка-
спийското, и отъ тамъ да бие Персиянетѣ, които сѣ били
най-страшнитѣ врагове на турската държава. Този планъ оба-
че е билъ разваленъ отъ московскій царь. ⁷⁾

6. *Описание на Австрийскитѣ земи* въ 1747 г. отъ Венециан-
скій посланникъ, *Лоренцо Контарини*. Въ това описание се намѣр-
ва доста подробно и твърдѣ любопитно описание политическото
и обществено състояние на Чеситѣ въ единъ отъ най-ва-
жнитѣ моменти въ тѣхната история, и азъ намѣрихъ за до-
бро до го препиша.

66) „Байлъ“ сж се наричали чиновницитѣ, които сж били главни управители въ колонитѣ
Венециански.

77) По италианскитѣ архиви и библиотеки се намѣрватъ твърдѣ много ръкописни описа-
ния на турската държава, писани въ 15, 16 и 17 вв, по-вечето отъ Венециански послан-
ници. Тѣзи описания (Relazioni), може да се каже, сж най-главний изворъ за историята
на Балканскій полуостровъ презъ тѣзи вѣкове. Отъ много изъ тѣхъ сж снети копии
за въ нѣкои отъ германскитѣ библиотеки, отъ които копии извѣстний Историкъ Ранке
е извѣкълъ най-главний материалъ за своята превосходна книга: Die Osmanen und
die spanische Monarchie. Една малка часть отъ тѣзи описания е вече издадена въ Фло-
рентинскій Сборникъ: Relazioni degli ambasciatori Veneti. Този сборникъ състои отъ
15 т. т., отъ които 3 сж напълнени съ Relazioni degli stati Ottomani.

7. *Подробно статистическо описание на Венгрия* въ 1781 г.. Отъ него извлѣкохъ нѣколко любопитни бѣльжки за словѣнскитѣ племена, които живѣятъ въ тази земя. Това описание показва, че въ 1781 г. въ сичкитѣ области на Венгерското кралство е имало 8,242 села и 502 града, сичко 8,744 заселени мѣста. Отъ тѣхъ 3,623 сѣ били заселени съ Маджаре, 663 съ Нѣмци, 2,623 съсъ Словаки, 152 съсъ Сърбе, 396 съ Хървате, 742 съ Русини, 28 съ Полѣци, 671 съ Власи. —

Освѣнъ тѣзи паметници, между ръкописитѣ на Музейската библиотека забѣлѣжихъ оште и слѣднитѣ, които времето не ми допуснѣ да прегледамъ добръ и да извлѣкѣ нѣшто ии отъ тѣхъ:

Sanctorii Vita Selimi Imperatoris Turcorum (IX, D, 38).. Della dinastia Ottomana (X, F, 48). Veniero, Descrizione dell' Impero Turcico (X, F, 49). Relatione del Sig. Zuane Contarini, Proveditor di Corfu 1578 (X, F, 54). Relationi di Polonia, Moscovia etc. (X, G, 12). Ruggiero, Relazione del Regno di Polonia, Lituania, et Prussia (X, G, 15). De la politique des Rois de Pologne (XIV, E, 6). Breve relazioni della vittoria ottenuta contro i Turchi 7 Oct. 1571 e cogioni che missero i Veneziani alla pace col Turco nel 1527 (I, D, 43). — Въ каталогътъ на турекитѣ ръкописи забѣлѣжихъ съчинението на *Лезифа*: Жизнеописанието на турскитѣ поети.

Въ самата библиотека азъ преписахъ единъ *търгокски трактатъ*, завързанъ въ 1387 г. 27 Май, между бѣлгарекій князь *Иванко, синъ на Добрича* (Dobordcze), и Генуезската республика. Този паметникъ е издаденъ оште въ 1812 г. въ Notices des manuscrits de la bibliotheque Royal de Paris t. XI, но заштото тази книга сега се сръпта твърдѣ рѣдко, а по насъ и съвсѣмъ я нѣма, то азъ намѣрихъ за добро да препишѣ изъ нея този важенъ за нашата история паметникъ, за да се препечата въ нѣкой отъ Сборницитѣ на „Бѣлгарското Книжовно Дружество.“

Надъ разгледванъето ръкописитѣ въ Музейската библиотека и на преписване горѣреченнитѣ паметници, азъ употрѣбихъ около мѣсецъ време. Слѣдъ това се заузехъ да прегледамъ нѣкои отъ паметницитѣ, които е набралъ г. Макушевъ, комуто оставамъ душевно признателенъ за готовността, съ

която той ми ги предложи, и да преписвамъ тѣзи отъ тѣхъ, които се отнасятъ до българскитѣ история. Тъ сѣ:

Търговски договоръ на Иоанна Александра съ Венеция ((Sacramento e patto dell Imperatore Alessandro del Zagora), завързанъ около 1347 г.

Писмо отъ Иоанна Александра до Венецианский Дожъ Андрей Дондоло, писано отъ 4 Октомвр. 1352 г. въ Никополъ. Въ него се съдържа отговоръ на едно Дондолово писмо, което се донесълъ Иоанну Александру особенъ Венециански посланикъ, *Марино Фалiero*. Подъ това писмо се намира и подписътъ на Иоанна Александра, но твърдъ невѣренъ, защото г. Макушевъ го е преписалъ не отъ оригиналтъ, който сега вече не се намира, а отъ копии. Мени ми е известно отъ една история на Венеция, писана въ минъний вѣкъ (*Marin, Storia civile e politica del commercio de Veneziani t. IV. p. 176*), че този оригиналъ го е имало тогава въ Венецианский Архивъ. Авторътъ на тази история го е видвалъ и говори, че царскій подписъ въ него е билъ писанъ съ червено мастило, както знаемъ, че сѣ се подписвали българскитѣ царѣ. —

Тѣзи два паметника г. Макушевъ е намѣрилъ въ библиотеката на Св. Марко въ Венеция (Cod. Trivis).

Въ Венецианский Архивъ е имало нѣкога оште такива документи — за сношенията на тази республика и съ други български царѣ. Г. Любичъ, членъ на Загребската Академия, е намѣрилъ тамъ едно извѣстие за сношенията на Венеция съ българскій царь *Святославъ* (Vacelaus imperator Bulgarie) и съ българскій деспотъ, *Михаилъ, Видинский владѣтель* (Michael despoti Bulgarie, dominus de Vigdino), ⁸⁾ но за жалость, види се, че тѣзи документи сѣ погинули, когато нито г. Любичъ, нито пъкъ г. Макушевъ не сѣ можили да наидѣтъ тамъ оште нѣшто. —

Речь, казана отъ Павла Георгия на Трансилванский войвода, въ 1595 год., Януария 10 (Discorso fatto dal S. Pavlo Georgic. gentilhuomo Ragugeo al Serenissimo Principe di Transilvania). Намира се въ Амброзианската библиотека въ Миланъ (R, 94). Този паметникъ пушта доста ярка историческа свѣтлина на едно сѣвсѣмъ тъмно време въ нашата история. Павелъ Георгиячъ въ конецътъ на 16-тии вѣкъ е пътувалъ

8) Monumenta spectantia Historiam Slavorum meridionalium, Загребъ 1869 г., Vol. I, p.193.—

доста много време по българската земя, живѣлъ е между Българетъ и позналъ имъ е добръ характерътъ, положението, настрояването на духътъ и проч. — Трансилвански войвода е ималъ тогава война съ Турцитъ, за която война той, въ 1595 г. е билъ приготвилъ голъма войска, която е стояла въ Влашко и Молдавия. Павелъ Георгичъ въ тази дълга рѣчь, подробно му описва българската земя, характерътъ на българскиятъ народъ, неговото положение и желание.

„Българетъ, казва Георгичъ, сѣ народъ съ достоинство, и иматъ благородна душа (*sono fieri e d'animo nobile*). Нѣтърпятъ никакви оскърбения на честа си, и отмъстятъ такива оскърбения съ съ смъртъ (*con vandetta della morte dell'i insultori*). . . Къто по-надолу говори за отношенията на Българетъ съ християнскитъ народи, както и съ съ Турцитъ, казва, че Българетъ не сѣ били приетели съ Гръцитъ, а спрямо другитъ християнски народи били добри и искрени. Тѣхнитъ владѣтели — Турцитъ обаче, не се обнасяли съ тѣхъ (съ съ Българетъ) както заслужвали, „макаръ и съ тѣхна помощъ да покориха сичко, което владѣятъ въ Европа,” прибавя същитъ говорникъ (ораторъ).

Съ една дума, този, паметникъ показва че въ 16-тиятъ вѣкъ, въ това време сирѣчь, отъ което ние до сега ништо не знаемъ за нашиятъ народъ и го мислехме съвсѣмъ удрученъ, че той и тогава е билъ оште живъ и бодъръ. —

Въ Флорентинскиятъ Архивъ има доста много необнародвани документи за войната, която горѣреченниятъ Трансилвански войвода е ималъ съ Турцитъ. Тѣзи документи, ако и да не се найде въ тѣхъ оште нѣкое извѣстие отъ онова време за Българетъ, сѣ пакъ штътъ сѣ важни за разяснение на нѣкои мѣста въ рѣчта на Павла Георгича. Поради това азъ се рѣшихъ да взема копия и отъ тѣхъ. Тази копия е вече готова, заема около 300 страници, и тѣзи дни очаквамъ да ми я изпратятъ. —

Въ Анжуйскитъ регистри г. Макушевъ е намѣрилъ: два документа за дохождането на български посланници (*des messagiers de l'empereor des Aragoix* — Загора) при неаполитанскиятъ кралъ Карлъ I Анжуйски въ 1280—1 г.

Двъ писма отъ неаполитанскиятъ кралъ Роберта (отъ 1337 и 1338 г.), съ които той дава заповѣдь на Апулийскитъ си

портулани (начелници на пристаништата) да испратятъ по едно количество захере (жито) за българската царица Анна. Въ едното писмо той пише да испратятъ право за въ България (ad partes Bulgarie), а въ другото имъ заповѣда да испратятъ въ Рагуза, дѣто царица Анна била дошла да поживѣе нѣколко време (ubi habet aliquo tempore cum sua familia commorari).

Петъ писма отъ неаполитанската кралица *Иоанна* (писани въ 1345 и 1346 г.) до съштитъ портулани. И тѣ съдържатъ заповѣдъ за изпращане жито до съштата българска царица Анна.

Единъ ученъ Неаполитанецъ, Дел-Джудиче, е предприелъ да издаде по-важнитъ документи отъ регистритъ на Карла I и II, които са писани, слѣд., между 1265 и 1309 г. Въ 1-й томъ на този прекрасенъ сборникъ, който е напечатанъ въ 1863 г., г. Дел-Джудиче е помѣстилъ четири други документи за българската история, които той е намѣрилъ въ тѣзи регистри. Три отъ тѣзи документи говорятъ за изпращане и посрещане на български посланици въ Неаполъ (pro nunciis magnifici principis Imperatoris Bulgariorum), а въ единъ, освѣнъ това, споменува се и за изпращане на неаполитански посланници въ България (cum geracium de Nicotera et Johannem edictum Yspanum, пише Карлъ I на Барскій Юстициарий, una cum nunciis magnifici principis imperatoris Bulgariorum pro quibusdam nostris negociis ad ipsius imperatoris presentiam cdestinemus ect.).—

Тѣзи четири документа са писани между 1271 и 1278 г. Цѣлта на честитъ сношения между българското царство и Неаполъ въ това време е билъ съюзъ противъ Михаила Палеолога, съ когото Карлъ I се е готвилъ да воюва. За приготвянията къмъ тази война, която обаче не е станъла, имамъ въ Карловитъ регистри доста много любопитни документи, които г. Дел-Джудиче е събралъ и ще ги издаде въ 2-рата часть на сборникътъ си. ⁹⁾

Анжуйскитъ регистри, освѣнъ дѣто съдържатъ въ себе голѣма маса документи (около 200,000), но оште са и твърдѣ

99) Отъ този важенъ сборникъ, който ще състои отъ 2 т. т., до сега сж непечатани 1-вй томъ и 1-вата часть отъ 2-рий; другата часть, която ще бѣде и послѣдня, ще да се появи на свѣтъ идущата есенъ.

мъчни за четене: писмото имъ е старовремско и твърдъ заплетено. — въ сѣка, токо речи, дума се сръштатъ скратявания, а спомагателни средства за прегледванъето имъ нѣма никакви. Тръба чловѣкъ да ги прочита листо по листо сичкитъ, ако иска да извлѣче отъ тѣхъ сичко, штото му трѣба. Нѣма съмнѣние, че и слѣдъ трудътъ на г. Макушева, въ тѣхъ пакъ сѣ остали оште нѣкои любопитни за насъ паметници,, но да се издирѣтъ и тѣ, искатъ се години. Азъ пресмѣтнѣхъ,, че съ пѣ-гольма полза штѣ употребѣ малкото си време, което могѣ да отдѣля за работенъе въ Дипломатическата зала (около три мѣсеци), ако прегледамъ други нѣкои отъ нейнитъ съкровишта, които до сега ни единъ словѣнски пѣтникъ не е прегледвалъ, и наченѣхъ отъ *Аркитъ*.

Аркитъ, както имавъ случай да забѣлѣжѣ, състоятъ отъ 48 томове, въ които сѣ подвѣрзани пѣ-вечето оригинални писма отъ Анжуйскитъ крѣлове до областнитъ правители или до други нѣкои чиновници. Отъ тѣзи документи има нѣколко издадени, съ иждивението на Архивътъ, подъ заглавие: *Syllabus membranorum ad Regiae siculae archivum pertinentium ab a. 1266—1309*. Помѣстени сѣ, слѣд., въ този сборникъ пѣ-важнитъ арки, писани въ продължение на 40 години, отъ времето на Карла I и Карла II. Между тѣзи издадени арки има нѣколко, които се допиратъ и до историята на Южнитъ Словѣне, и отъ които три четири, Др. Рачки, е препечаталъ въ своитъ *izvadci iz kralj. arkiva u Napulju*. —

Надъ прегледванъето сичкитъ 48 т. т. на аркитъ азъ употребихъ около мѣсецъ време, и можихъ да найдѣ и препишѣ токо до 20 документи, малко или много любопитни за насъ. Тѣ сѣ:

Едно писмо отъ крѣль Роберта до Апулийскитъ портулани, писано въ 1337 г., Ноемврий 1. Робертъ дава заповѣдъ на реченнитъ портулане да пропуснатъ, безъ сѣко препятствие, посланникътъ на бѣлгарската царица Анна (*nuncium principisse domine Anne Imperatricis Bulgarorum consobrine nostre carissime*), който се вършта въ Бѣлгария (*ad partes Bnlgarie*) и изкарва съ себе-си едно количество жито. —

Четири писма, въ които се говори за сношения между Неаполь и Славония.

Едно писмо (отъ 1301 г.) за сношения на Карла II съ хърватскій банъ *Павелъ* (Paulo bano Croatorum).

Едно писмо отъ Робертотъ синъ Карла, въ което се говори за единъ Добровничанинъ.

Три писма, които се допиратъ до историята на Византия. Въ едно отъ тяхъ (отъ 1291 г.) се говори за дохожданъето на посланници отъ гръцкый Императоръ (de nunciis Imperatoris græcorum) въ Неаполъ, отъ дѣто тѣ сѣ упътили за едно съ нѣколко неаполитански посланници ad partes remotas pro commissis eis servitiis.

Седемъ писма за историята на Албания, отъ които три сѣ особно важни.—

Нѣколко свидѣтельства за трима чиновници у неаполитанскый кралъ Риберта, които сѣ били родомъ Българе. Г. Макушевъ е намѣрилъ и въ регистритъ нѣколко такива свидѣтельства, въ които се споменуватъ до 20 Българе на служба у неаполитанскитъ кралоуе въ 15 вѣкъ. Забѣжително е, че, токо речи, за сичкитъ тѣзи Българе се говори, че сѣ заемали високи длѣжности въ неаполитанското кралство. Отъ това може да се мисли, че на срьдни и долни длѣжности е имало много по-вече, и че въ неаполитанското кралство, въ 13-й и 14-й вѣкъ имало е да живѣятъ много Българе. По едно свидѣтельство, найдено въ регистритъ, въ началото на 14 вѣкъ въ Неаполъ, една улица е носила име: *Българска улица*, vicus qui vocatur IBulgarus.— Сичко това показва, че въ 14, 13 и въ по-предните вѣкове, въ столицата на неаполитанското кралство, а такажде и по много отъ областитъ му, имало е да живѣятъ много Българе, които сѣ се преселвале изъ България. Това преселване е ставало твърде лесно: Балканскый полуострвъ е отдѣленъ отъ Апеннинскый токо чрезъ едно тѣсно море, Адриатическото. А отъ историята си ние знаемъ, че българскый елементъ въ 10, 11, 12 и 13 вѣкъ е билъ твърде гъстъ по источниъ бръгъ на Адриатическото море. Най-главното пристаниште на този бръгъ, градътъ Дурацо (Драчъ), по едно време—въ 11-тиъ и 13-тиъ вѣкъ, е принадлежалъ на българското царство. Не е било мѣчно за тамошнитъ Българе да преплуватъ Адриатическото море, което нашитъ пѣсни добръ помнѣтъ и го въспѣватъ подъ име *Синьо море*, и което тѣ добръ отличаватъ отъ Черното и Бѣлото, да преплуватъ,

казвамъ, това тѣсно море и да се преселватъ въ южна Италия, дѣто сѧ ги приемали гостоприемно.

Въ Дипломатическата зала, отъ нѣколко мѣсеци насамъ,, работи единъ Италиенски Капитанъ, Анджело Анджелучи, който отъ много време се занимава съ историята на оръжията въ Италия. Преди нѣколко време, кѣто прероввалъ регистритѣ за да изважда отъ тѣхъ документи по свойтъ предметъ, той срѣшнѣлъ тамъ единъ документъ български, на който и обърнѧ моето внимание. Този документъ, който не се намира въ сборката на г. Макушева, е писанъ въ 1338 г., Януария 12, отъ кралъ Роберта. Въ него се говори за *Лудовика*,, синъ на български царь (*Ludovico filio incliti Imperatoriss Bulgarie popote nostro carissimo*), който по това време билъ дошелъ въ Неаполъ и останѣлъ да живѣе у Роберта. На същото листо азъ забѣлжихъ още два документа за същнѣи Лудовикъ, а на слѣдуюшкетото—три други за дохождане въ Неаполъ на посланникъ отъ византийскѣи импараторъ (*incliti Imperatoris Constantinopolitani*). Името на този посланникъ е Драганъ (*Dragagnosso*).

Отъ преди една недѣля, слѣдъ предгледванѣето на Аркитъ, азъ се захзахъ да прегладвамъ Арагонскитѣ паметници (*lettere regie*), слѣдъ които, ако ми позволи времето, ще се върнѧ къмъ Анжуйскитѣ Фашиколи. Ште ли да се найде и въ тѣхъ нѣшто любопитно за насъ,—за това штѧ ви извѣстѧ въ слѣдуюшкетото си писмо.

М. ДРИНОВЪ.

НЕАПОЛЬ,
1870, Фебруарѣи 1.

ПИСМО II.

Арагонската династия господарува въ Неаполъ около 50 години, отъ 1442 до 1500. Това кратко време е твърдъ важно въ историята на Балкански полуостровъ: презъ това време Мохаметъ II довърши и последний остатъкъ отъ византийската империя, кѣто превзе столицата ѝ и я направи столица на своята широка държава; презъ това време щастливий този завоевателъ покори Морея, покори Босна и разсипа малкото, но страшно за власта на Османлиитъ въ Европа Скандербегово господарство. А знайно е, че въ това господарство, освѣнъ по-големата частъ на Гегитъ (сѣвернитъ Албанци), намирахъ се и доста много Българе, жителитъ на горний Дебъръ (*Dibra sipre*), за които единъ съвременникъ Скандербеговъ говори, че сѣ били страшни войници (*ferox in armis gens*) и съставяли сѣ главната стража на Скандербега. — Неаполитанскитъ владѣтели, въ онова време, не сѣ могли да останътъ равнодушни къмъ великитъ тѣзи събития, които сѣ ставали не тѣй далече отъ тѣхната земя. Първий арагонски кралъ въ Неаполъ, Алфонсо I (1442—1458), а такожде и наследникътъ му Фердинандъ (1458—1492) сѣ се намирали въ тѣсни сношения съ Скандербега и му сѣ помагали въ неговата страшна и велика борба, за която услуга благодарний Скандербегъ доходи въ 1459 г. съ доста голяма дружина въ южна Италия на помощъ Фердинанду, противъ когото бѣхъ се повдигнали мнозина отъ подданнитъ му. Во времето на Фердинанда, голямо множество жители отъ Балканский полуостровъ, Албанци, Словѣне и Гърци, които не штѣхъ да останѣтъ подъ турска властъ, избѣгахъ въ южна Италиа, дѣто намѣрихъ добро убѣжиште.¹⁰⁾ Въ 1480 г. една доста силна турска флота се показва изненадѣйно на италиенский брѣгъ и въ скоро време превзе крайморский Фердинандовъ градъ Отранто, който и останѣ въ власта на Турцитъ до 1482 г., сирѣчь, до смърта на Мохамета II. За Фердинандовѣтъ наследникъ, Алфонсо II, се разказва, че завързалъ мирни сношения съ Баязета II, отъ когото се е надалѣ да добие по-

10) Мнозина отъ тѣхъ и до сега сѣ си учували езикътъ и народноста. На сегашно време. въ южна Италия и Сицилия има да живѣятъ до 50,000 Албанци и до 4,000 Словѣне, които населяватъ двѣ села въ Молисеката областъ. Брѣятъ на уцѣллитъ Гърци не ми е извѣстенъ.

мошть противъ френскій кралъ, Карла VIII.— Сичко това ми даваше добра надѣжда, че между документитѣ отъ Арагонската династія щѣ да наидѣ доста много любопитни за насъ паметници. Съ голѣма жалость, обаче, узнахъ, че повечето отъ тѣзи документи сѣ загинѣли, и токо една твърдѣ малка частъ е уцѣлѣла,— сичко около 13 томове, отъ които 9 съдържатъ оригинални кралъски писма (autografi aragonesi), а въ другитѣ, што е уцѣлѣло отъ регистритѣ на кралъската канцеларія. Настоятелството на Архивътъ е предприело да издаде регистритѣ въ единъ сборникъ (Codice aragonese), отъ който вече сѣ обнародвани два тома, и мени ми останѣ да прегледамъ токо кралъовскитѣ писма (автографитѣ), между които забѣлѣжихъ и преписахъ слѣднитѣ:

1. Писмо отъ кралъ Фердинанда до портуланътъ (началникътъ на портоветъ—mastro Portulano), писано на 7 Ноемвр. 1466 г. Фердинандъ дава заповѣдь на реченний портуланъ да заплати 20 дукати¹¹⁾ пѣтни разноски на Ивана Каталана, който отъ много време се е намиралъ на служба въ Скан-дербеговата столица *Кройя*, и е билъ длѣженъ да се завърне въ неаполитанското кралство (Joan Catalano vicecastellano de Croya e stato da gran tempo per nostro servizio, al presente volimo se conduca da qua cum sua famiglia ali nostri servitii etc).

2. Писмо отъ съштий кралъ до съштий чиновникъ отъ 8 Марта 1467 г. Въ него се съдържа строга заповѣдь за редовно изплащанье мѣсечната плата на Петра Каррарскаго и на 18 души негови другари, които такожде сѣ се намирали на служба въ Кройя (volimo et expresse comandamo che senza aspetar altra nostra consulta pagate integramente a lo nobile et amato nostro Petro de Carraro Castellano de Croya tutto lo soldo suo et delli deciotto compagni che tenemo in ipso castello etc).

3. Фердинандъ извѣстѣва портуланътъ отъ 5 Августъ 1474 г., че, по желанието на Папата, той дозволилъ да се искарътъ отъ владѣніята му 150 кола жито за въ Скутари (per defensione et soccorso de Scutari), и му дава заповѣдь да пропуcне тази храна спроти назначението ѣ (franco et senza alcuno pagamento).—

11) Неаполитанскій дукатъ се е дѣлилъ на 10 карлини, а единъ карлинъ е струвалъ, на сегашни пари, $42\frac{1}{2}$ сантими, слѣдователно 20 дукати сѣ стрували около 85 франки.

4. Фердинандъ дава заповѣдь отъ 25 Апр. 1469 г. на митникътъ си (Dohanero), да заплати беззабавно нѣколко пари на Ивана Кастриота, Скандербеговътъ синъ, които пари този митникъ удържалъ у себе, но тѣ принадлежъли на Скандербера (*havite retinuti certi denari, tanto de lo anno passato come de lo anno presente pertinenti allo dicto Illustrissimo Scanderbech suo padre per cause de certe pecore et bestie fidate in li herbagii et territorii de la bolia de Sancto Angelo et de Sancto Janne terre del dicto Scanderbech*).

5. Фердинандъ извѣстява портулатътъ си отъ 6 Октомв. 1467 г., че има потреба отъ единъ ковачъ, който да знае да кове по албанскій начинъ (*lo quale sappia ferrare al modo albanisco*) и му нарѣча да наиде единъ такъвъ ковачъ между Албанцитъ, „които сѣ преминъли и спъки день преминуватъ въ нашето кралство“ (*quali so passati et passano omni di in questo nostro regno*), и да му го изпрати. Въ същото време Фердинандъ дава заповѣдь портулану да пропусне нѣкого си Ферранда, който е билъ пратенъ въ Албания да купи тамъ жельзо и гвоздѣ (*ferri o chiovi... che ne le possa portare perche li havemo ordinato compere*).

6. Фердинандъ пише до портуланътъ отъ 10 Ноемвр. 1492 г. „Ние се извѣстихме, че въ нѣкои области отъ нашето кралство се събиратъ скришомъ забранени оръжия, съ цѣль да се праштатъ въ земята на невѣрните, които сѣ противници на Кръстътъ и на Християнската вѣра“ (въ турската земѣ сирѣчь)... — „Това нѣшто, пише Фердинандъ, не само е противно на свештеннитъ и граждански закони, но опште дава възможность на невѣрните да се въоружаватъ, както сѣ въоружени християнитъ, и съ този начинъ да могатъ да нападатъ, притѣсняватъ и опустошаватъ християнскитъ народи и земитъ имъ“ (*ma ancora ad dicti infideli se dona modo et causa de armarenose in lo modo che armano christiani, et cossi con dicte arme possere venire in opposito, indeprimere, et de bellare christiani, et li lochi de quilli...*). За да се прекрати това злоупотребуение, Фердинандъ обнародвалъ въ Неаполь строги мѣрки противъ него, отъ които и препрашта една копия до портуланътъ, заедно съ това писмо, съ заповѣдь да ги обнародва и той *per tutte le parte et lochi necessarii de la jurisdictione vostra*, и да ги полага въ дѣйствиe противъ

тѣзи, които за напредъ се хванѣтъ въ това злоупотребуване.

7. Кралъ Фердинандъ дава заповѣдь отъ 27 Юлия 1497 г. да се дадѣтъ пътни разноски Алфонсу отъ Авенцо (Alfonso cavallaro da Avenzo), който билъ пратенъ по нѣкакви кралски работи въ Унгария (quale per ordine nostro ha da andare in Hungaria).

8. Двѣ подробни сметки на разноските за посрѣщанье и изпращанье турскій посланникъ Екхи-бей Уреки (Exhibei Urechi), който въ 1497 г. е дохождалъ въ Неаполъ.

9. Отъ 25 Юния 1455 г. Алфонсо дава единъ записъ на Рагузскій представителъ, Бенедиктъ Котруличъ (Benedicto de Cotruglio), съ който се обвързва да му заплати 2,400 дукати за сметката на една сума отъ 17,976 дукати, които Алфонсо билъ длъженъ на рагузската республика (en satisfaccio e la compliment de paga de aquells 17,976 ducats que nos erem segnats donar a la civitat de Ragusa).

10. Отъ 2 Септемв. на съштата 1455 г. Алфонсо пише до министрътъ на финанцитъ (consiliario et thesaurario generali) и му дава заповѣдь да заплати Бенедикту Котруличу реченното количество отъ 2,400 дукати. Отъ това писмо става ясно, че Алфонсо е билъ длъженъ да плати на рагузката община количеството 17,976 дукати за нѣкои рагузски търговци (pro aliquibus dampniis datis per subditos et vassallos nostros diversis subditis et vassallis magnifici comunitatis Ragusii).

11. Фердинандъ пише до портулантъ отъ 12 Април. 1472 г. да дозволи на рагузскій гражданинъ Георги Стефановъ (Georgio de Stefano de Ragusa) за да изкара, изъ който и да е портъ на Адриатическото море, единъ товаръ жито.—

Слѣдъ прегледванието Арагонскитѣ афотографи, пристѣпихъ да прегледамъ Анжуйскитѣ Фашиколи, въ които, нѣма съмнѣние, че трѣба да се намиратъ доста много любопитни за историята на Балканскій полуостровъ паметници, но опште отъ първий день се увѣрихъ, че не ште ми бѣде възможно да извършѣ тази работа, Както ви извѣстихъ въ първото си писмо, Анжуйскитѣ Фашиколи сѣ 97 томове, писмото имъ се чете твърдѣ мъчно, и азъ пресмѣтнѣхъ, че, за да ги прегледамъ както трѣба, трѣба да употребѣа надъ тѣхъ най-малко два мѣсеца време, което, обаче, съвсѣмъ не бѣше ми възможно. Поради това, азъ се видѣхъ принѣденъ да се отрека

отъ това си намѣрение, простихъ се съ любезното настоятелство на Голѣмий Архивъ и побързахъ да поработя въ Бранкачанската библиотека.

Въ Бранкачанската библиотека изпърво срѣзнихъ голямо препятствие отъ старна на библиотекаритъ: казахъ ми, че за да прегледамъ ръкописитъ, трѣба да зема дозволение отъ министерството, и други такива мъчни за извършване формалности ми показавъ, каквито въ други мѣста не ми се случва да срѣштамъ. Токо слѣдъ дълго и голямо настояение и уговорване, сполучихъ най-послѣ да уговоря главний библиотекаръ и префектъ, г. Беатриче, да ми даде нужното дозволение. Тогава само можихъ да си разясня, отъ што били тѣзи препятствия: намѣрихъ, че ръкописитъ имъ сѣ натрупани въ една стая безъ никакъвъ редъ, — каталогътъ имъ не струва за нищо, заштото, освѣнъ дѣто не е пълнъ, но не е възможно да се найде по него нѣкоя ръкопись. Трѣбаше да прегледамъ и прероввамъ една по една сичкитъ ръкописи, за което употребихъ много време. Трудътъ ми, обаче, не остана всуе, заштото сполучихъ съ този начинъ да найдъ слѣднитъ твърдѣ важни ръкописи:

1. *За Константинополската патриаршия, наставление за папскитъ представители при католическитъ държави* (instructione alli nuntii del la sede apostolica in materia del Patriarcato di Constantinopoli). Въ това наставление, писано около 1630 г., папското правителство извѣстява своитъ представители при католическитъ държави за първитъ дѣйствия на католическата пропаганда на Истокъ. Освѣнъ голѣмата си важность за историята на пропагандата, това наставление съдържа нѣколко твърдѣ любопитни извѣстия за вселенската патриаршия. „На сегашно време, говори се въ това наставление, за константинополскій патриаршески престолъ се каратъ три патриарха: 1-вий е Кирилъ Лукари, кандиотъ, който въ послѣднѣо време е низложенъ и пратенъ въ заточение на островъ Родосъ. . . . 2-й е бивший Вереиский епископъ, който за сега заема реченний престолъ. 3-й е Атанасий, бивший Митрополитъ Солунский.” Кирилъ Лукари, кѣто заразенъ отъ Калвиновата ересь, се старае чрезъ помощта на Холандский посланикъ да заеме пакъ патриаршеский престолъ. Бивший Вереиский афоресалъ Лукари, като еретикъ, и далъ дума да се

сѣдини съ римската черква и да се подчини на Папата, ако той, чрезъ помощта на католическитѣ държави, му помогне да се удържи на патриаршескѣй престолъ. А пъкъ Атанасій побързалъ да дойде въ Италия, присѣдинилъ се къмъ римската черква, подчинилъ се на Папата, врекълъ се да му бѣде послушенъ въ сичко, само да му помогнѣтъ да стане вселенски патриархъ (*per essere agiutato à ricuperar il seggio, Patriarcale*). Въ тѣзи важни обстоятелства пропагандата рѣшила да гледа съ най-големо старание (*di far ogni possibile diligenza*), да не би Кирилъ Лукари да сполучи да сѣдне пакъ на патриаршескѣй столъ, заштото, въ такъвъ случай, той съ помощта на преданнитѣ нему епископи и митрополити, *особенно съ помощта на Търновскѣй митрополитъ*, когото готви за свой наследникъ (*per mezzo del metropolita di Ternova suo discipulo, che procura di farlo successore*) лесно ште може да зарази съ Калвиновата ересь сичката Источна черква. Колкото до другитѣ двама съперници, които продали православната вѣра на Папата, та чрезъ това да могѣтъ да постигнѣтъ своитѣ честолюбиви и користни стремления, за тѣхъ пропагандата рѣшила да се помага и на двамата, та да остане единъ отъ тѣхъ на вселенскѣй престолъ, и за послѣ да се гледа *che li succedino altri soggeti Cattolici*, заштото тогава само ште има надѣжда, че сичкитѣ православни епископи и архиепископи штѣтъ се присоединятъ къмъ римската черква.— Слѣдъ тѣзи извѣстия папското правителство порѣча на нунциитѣ си да разтолкуватъ на католическитѣ правителства, колко ште бѣде добръ и за тѣхъ, когато православната турска рая се покатоличи и да ги побудѣтъ за да сѣдѣйствуватъ било съ пари, било съ влиянието си, което иматъ въ Константинополъ, за да не би Кирилъ Лукари пакъ да се върне на патриаршескѣй престолъ, но да се задържи на него единъ отъ другитѣ два съперници. Препорѣчва се въ това дѣло големо благоразумие и тайна спрямъ турското правителство (*raccomandara il secreto in questo negotio, per che non venisse à notitia de Turchi*).—

Дозволихъ си да направя такъвъ подробенъ изводъ отъ този документъ, заштото съмъ увѣренъ, че за сега той ште бѣде особно любопитенъ.

2. *За правдинитѣ на Призренскѣй епископъ* (*De jurisdictione Priserinensis*). Въ този паметникъ се излагатъ и доказватъ

правдинитѣ на католическиѣ Призренскиѣ епископѣ, отъ епархията на когото Охридскиѣ архиепископѣ неправедно си билѣ присвоилѣ градоветѣ: Приштина, Ягнево, Монтеново и пр. Достга е любопитенѣ този паметникѣ за състоението на черквата въ северозападна България, северна Албания и южна Сърбия около сръдата на 17 вѣкѣ.—

3. *Извѣстията за Маркианополската католическа епархия*, писано въ 1654 г. Градѣтъ Маркианополь, говори се въ това извѣстие, по словѣнски се нарича *Преслава* (ciò è citta gloriosissima), а по турски *Ески-Стамболъ* (ciò è Costantinopoli antica). Отъ Маркианополскиѣ архиепископѣ, освѣнѣ Маркианополската епархия, зависѣли сѣ опште Добруджа (la provincia dee Tomis) и Молдавия. Маркианополскиѣ архиепископѣ, Марко Бѣандинѣ, умрѣлѣ въ 1650 г., и слѣдѣ неговата смъртъ мѣстото му оставало праздно около 5 години, додѣ нѣкойси Бѣлгаринѣ, на име Петърѣ Парчевичѣ, не се обрънѣлѣ къмѣ пропагандата съ молба, да направятѣ него Маркианополски архиепископѣ, която молба е била изпълнена. Петърѣ Парчевичѣ е билѣ родомѣ изъ Кипровецѣ (della diocesi di Soffia), рооденѣ отъ родители католици (per la nazione Bulgara), училѣ сѣ въ Илирското Лавританско училиште, около 12 години е билѣ папски мисионерѣ въ Молдавия, дѣто е можилѣ да заслужи разположението на молдавскиѣ господарѣ. Отъ това извѣстие се види, че Маркианополскиѣ архиепископѣ не е билѣ отъ in partibus infidelium, но е ималѣ голѣмо-малко стадо.—

Тѣзи три паметници се намиратѣ въ една ръкописѣ, която съдържа опште нѣколко статии, сѣ отъ архивѣтъ на пропагандата; поради това тя носи заглавие: *Miscelanea Sacrae Congregationis de propaganda fide*. Между другитѣ ѣ статии намиратѣ се нѣколко любопитни за Арменската черква, а такожде двѣ-три за Русинската, отъ които азѣ преписахѣ единѣ.

4. *Донесение отъ Венецианскиѣ посланникѣ, Якова Соранцо, за Турция* (Relatione del Cl-mo Giacomo Soranzo ritornato ambasciatore da Sultan Amurat et commissario delli confini di Dealmazia, fatta in Senato alli 8 di Novembre 1576 г.). Между многото любопитни извѣстия, въ това донесение се срѣшта и слѣдната важна бѣлѣжка. „По двѣ причини, казва Соранцо, Султанѣ Амуратѣ се бои отъ Московецѣтъ: 1, заштото Моско-

вещтъ има страшна конница отъ 400,000 души, които сѣ храбри, безстрашни, послушни, добръ обрѣжени и искусни въ военното дѣло. . . . , 2, заштото сичкитѣ жители на България, Босна, Сърбия, Морея и Гърция, като едновѣрни съ Москo-вещтъ, твърдѣ му сѣ предадени, и всекога сѣ готови да се вдигнѣтъ и освободятъ отъ турското бreme и да се подчинятъ нему (i popoli della Bulgaria, Servia, Bosnia, Morea e Grecia. . . . saranno sempre prontissimi a prender l'armi in mano e sollevarsi per liberarsi della servitie turchescha e sottoporsi al dominio di quello). —

5. *Историческо изложение за походѣтъ на Донѣ-Жуана противъ Турцитѣ*, писано въ 1572 г. отъ графъ Бикари (Relazione diario del Turco del conte Biccari). Подробно е разказана историята на съюзѣтъ между нѣкои отъ Западно-европейскитѣ държави противъ Турция въ 1571 г., такожде и на войната, която предводителѣтъ на съюзнитѣ сили, Донѣ-Жуанѣ, наченѣ тогава съ Турцитѣ. Отъ разказѣтъ на графа Бикари, който е знаелъ добръ сговорѣтъ и намѣрението на съюзницитѣ, види се, че тѣ не сѣ гледали съ добро око и на Рагузската республика, и имали сѣ на умъ да я накажѣтъ, заштото Рагужанетѣ не само не сѣ шѣли да земѣтъ участие въ този съюзъ, но оште сѣ и помагали скритомъ на Турцитѣ, които имъ сѣ били дали голѣми правдини въ своитѣ владѣния. — Друго важно за насъ извѣстие въ това списание е, че Донѣ-Жуанѣ е мислилъ да побуни Гърцитѣ и Албанцитѣ (si portavano molte armi per dar le a Greci da quali si sperava sollevatione). ¹²⁾ Пò-надолъ, кѣто споменува за Албанцитѣ, Бикари казва: da questi se ne sperava sollevatione contra Turchi. Въ първото си писмо азъ ви извѣстихъ, че за този предмѣтъ въ Националната библиотека намѣрихъ три четири документи. —

6. *Избройване военнитѣ сили, които Германнкий императоръ и Турцитѣ сѣ държели по Унгарскитѣ граници* въ 1582 г. (Numero dei presidii, soldati et spese, che fa l'imperatore nei confini d'Ungaria, scrittura data ali stati dell'Imperio nella Dieta di Augusta l'anno 1582, nella quale si vede anco il nu-

12) Подъ име „Гърци“ пò-вечето Италиенски писатели по онова време, както и пò-послѣ, сѣ разумѣвали токо речи сичкитѣ православни жители въ Европейска Турция. Тѣй напр. Линда говори, че Гърция се е простирала до Далмация: Доминикѣ Три-визски казва за Самоковъ че е luogo della Grecia и проч.

mero di quelle sce fa il Turco, difendendo nei medessimi confini). По този паметникъ може твърдѣ върно да се опредѣли, до дѣ се е простираа власта на Турцитѣ около 1582 г. въ Хърватско, Славония и Унгария.

7. *Географическо и статистическо описание на Сърбия и Албания*, написано отъ католический свещенникъ Стефана Гаспари въ 1672, (Relazioni da me prete Stefano Gaspari vissitatore apostolico). На Стефана Гаспари е била дадена заповѣдь отъ Римъ да обходи Сърбия и Албания и да се научи тамъ за състоянието на тамошнитѣ католици. Съ тази цѣль той въ 1671 и 1672 г. е обишелъ Сърбия и албанскитѣ епархии: Пулатската, Скутарската, Сапатската, алесската, Драчската и Антиварската. На сѣка една отъ тѣзи страни той е написалъ особно описание, въ които излага доста подробно граници, градоветѣ и селата имъ, и бѣлжи, дѣ колко католици живѣятъ, какви имъ сѣ черквитѣ, какво имъ е черковното управление и проч. Твърдѣ често той прави бѣлжки и за общественото и икономическо състояние на тамошнитѣ жители, които бѣлжки правятъ разказътъ му особено любопитенъ. Между друго, той съобщава твърдѣ любопитни извѣстия за потурчванието на сѣвернитѣ Албанци, отъ които по-вечето сѣ изтурчили именно по онова време. По-вечето сѣ се турчили, за да се избавятъ отъ тѣжки даноци и отъ други притѣснения, но не малко е помагало на това и недостойнството на католическитѣ имъ свещенници, които не само не били въ състояние да поддържатъ върата у своето стадо, но оште сѣвсѣмъ я убили чрезъ своятъ мръсенъ животъ. Мнозина отъ тѣзи свещенници, за малка нѣкоя полза, сѣ ставали Турци и чрезъ своятъ примѣръ сѣ увеличали и паството си. Забѣлжително е, че сѣ се турчили токо мъжѣтъ, женскій полъ си е държѣлъ отеческата вѣра. Гаспари показва много села, въ които мъжѣтъ се изтурчили, а женитѣ си останѣли християнки. Въ Драчката епархия имало е много тѣй наречени тайни Християне (Christiani Occulti), които на-явѣ сѣ изповѣдали мохаметанската вѣра, а скришомъ сѣ ходили въ черква да се молятъ, изповѣдатъ и причащяватъ ((quando non sono visti dalli Turchi vanno in chiesa à sentir messa, confessarsi e comunicarsi).— Гаспари говори въ тѣзи си описания и за нѣкои Български области, напр. за Искюп-

ската, Кратовската и пр., които са принадлежали на Сърбската епархия (nel dominio Spirituale).

8. *Извѣстие за Албания, Сърбия, Босна, Славония и за състоянието на религията въ тѣзи земи* (Relazione d'Albania, Servia, Bosnia e Schiavonia e dello statto della religione in quelle parti). Не е забѣлжено, кога и отъ кого е писано това извѣстие, но отъ съдържанието му се види да е писано отъ нѣкой католически свещенникъ около сръдата на 17-й вѣкъ. Освѣтъ многото любопитни географически и статистически бѣлжки за горѣреченните земи, а такожде и за сѣверозападните бѣлгарски области, въ това извѣстие се намиратъ и нѣколко твърде важни подробности за състоянието на черквата по тѣзи мѣста. Особно важни са подробностите му за Ипекската патриаршия, за областа ѝ, до дѣ се е простирала, за черковните и гражданските правдини на Ипекските патриарси, за отношенията имъ къмъ вселенскій патриархъ, такожде и къмъ турското правителство и проч. Има и доста подробно описание на прекрасната патриаршеска черква.

9. *Причините, по които католицизмътъ се изгубилъ въ чехската земя* (Cause per li quali la Religione c'è andata annihilanda in queste parti di Boemie), писано въ 16-й вѣкъ. Неизвѣстниятъ съчинителъ на тази записка (види се да е нѣкое духовно лице, католикъ) излага доста подробно причините, които улеснили разпространението на Хусовото учение, на Пикардската и други оште ереси между Чесите. Цѣлта му е да обърне вниманието на римската курия врѣхъ тѣзи причини, каквото да може да се найде способъ за отстранението имъ и за изкореняването на ересите. Той набройва до 16 такива причини, при излаганьето на които влиза въ нѣкои подробности, твърде любопитни.—

Това са по-любопитните за насъ паметници, които намѣрихъ между ръкописите на Бранкачанската библиотика. Нѣкои отъ тѣхъ, а именно: 1, 2, 3, 7, 8, и 9 преписахъ цѣли, отъ другите три направихъ само извлѣчения.

Между печатните книги въ същата библиотика намѣрихъ една италиенска поема за *кръштението на България* (Bulgheria convertita), печатана въ Римъ въ 1637 г. Съчинителътъ ѝ е Francesco Bracciolini dell'Api.— Тя състои отъ 20 пѣсни, отъ които съка една обема отъ 100 до 130 октави (осмостишия).

Копиитѣ отъ Флорентинскитѣ ръкописи, за които ви споменѣхъ въ първото си писмо, ми стигнѣха. Тѣ заематъ около 300 голѣми страници и съдържатъ много документи, сѣ за войната на трансилванскій князь *Сигизмунда Батори* съ Мохамета III. Въ тази война, както е извѣстно, земаха сѣ участие Власитѣ, Молдованетѣ, Полѣдитѣ, Германскій императоръ, Папата и други нѣкои отъ Италиенскитѣ владѣтели. Дѣйствиата и поведението на сѣки единъ отъ тѣзи участници сѣ изложени въ тѣзи документи съ най-голѣма подробностъ и ясностъ. Нѣкои отъ пд-главнитѣ дѣйци въ това дѣло сѣ гледали не само да не допуснѣтъ Турцитѣ въ Трансилванія, но и сѣвсѣмъ да ги изгонятъ изъ Европа. Съ тази цѣль тѣ сѣ обърнѣли особно внимание на Българетѣ (*à sollevare i Bulgari*), съ помошта на които сѣ се надали, че християнската войска лесно би могла да достигне до Костантинополь (*far stragge de nemici sino Costantinopoli*). За Българетѣ се говори въ нѣколко мѣста, че сѣ били сѣвсѣмъ готови и чакали сѣ само да премине християнската войска въ България (*.... et non aspettar altro, che vedere i nostri standardi.... li popoli di Bulgaria attendeano con desiderio di poter nuocere à Turchi*). За побунванѣто на Българетѣ зель се билъ Дубровничанинѣтъ Павелъ Георгичъ, за когото имахъ случай да ви поговоря въ първото си писмо. Въ тѣзи документи се срѣштатъ нѣколко любопитни извѣстия за него, намира се и едно негово писмо до Тосканскій Великъ Герцогъ, въ което той, между друго, подробно излага своята дѣятелностъ между Българетѣ и разказва за сѣзаклѣтието, което станѣло тогава въ Търново, и пд-главнитѣ дѣятели на което намирали сѣ се въ сношение съ Трансилванскій князь. Въ сѣштото писмо Георгичъ излага и причинитѣ, които развалили това сѣзаклѣтие.

Г. Макушевъ, за славнитѣ трудове на когото сте вече извѣстни, презъ тѣзи дни намѣри между ръкописитѣ на Националната библиотека запискитѣ на Костантина Музаки (*Brevio memoria de li descendenti de nostra casa Musachi*), които сѣ писани въ 1510 г. Въ тѣхъ се намиратъ помѣстени исторіята и родословието на Музакитѣ, написани отъ Костантиновѣтъ отецъ Иванъ Музаки (*Historia e genealogia della casa Musachia scritta da Giovanni Musachio Despoto dell' Epiro*). Иванъ Музаки, единъ отъ владѣтелитѣ на южна Албания, отъ

както Турците му превзели земята, бѣгалъ съ сичката си фамилия въ южна Италия, дѣто неаполитанскій кралъ, Фердинандъ го приелъ милостиво. Тамъ той е съставилъ реченната история и родословие на своятъ родъ, които сѣ драгоцѣнни за историята на Албания и Епиръ въ 14-й и 15-й вв. Въ тѣхъ се намиратъ доста много свидѣтелства за историята на Сърбия и особно на западна България въ онова време. Между друго, говори се за кралятъ Вукашинъ и за Марко Кралевичъ, които сѣ се намирали въ тѣсни, то приятелски, то неприятелски отношения къмъ Музакитъ, и за които Иванъ Музаки е слушалъ най-вѣрни свѣдѣния отъ отца си и дѣда си, които сѣ били тѣхни съвременници. Както Вукашина, тѣй и Марка той нарича Български царъе (*il Re Vucasino, ch'ere Re de Bulgaria e dominava quasi insino ad Adrianopoli. . . . — Marco Re di Bulgaria*). ¹³⁾

М. ДРИНОВЪ.

НЕАПОЛЬ,
1870, Априлия 6.

13) Единъ преписъ отъ този важенъ паметникъ се намира у извѣстний Кенигсберски профессоръ, Карла Хопфъ. Преди двѣ години г. Макушевъ е ималъ случай да прегледа този преписъ, отъ който въ-бърже е извлѣкълъ нѣколко мѣста, които сѣ напечатани въ „Радъ тѣ“ на Загребската Академия, 1868 г. кн. V.

ЗА ОТХРАНАТА.

I.

Семейството съществува отъ памти-вѣка насамъ и ще съществува до-вѣка. Въ сѣко семейство се отхранватъ дѣца, приготвятъ се членове за нови семейства, членове за обществото и народътъ. Отхраната е тѣй свързана съ семейството, щото едното безъ другото е немислимо. Трѣбало би, прочеъ, отхраната да бѣдеше усвоена най-добрь отъ сички, и подобрена до една степенъ доста съвършенна. Но, вижда се, онова, което е свързано най-тѣсно съ човѣческото съществуване, което, като необходимо за него, е сѣкогажъ предъ сичитъ му, — остава за човѣкътъ като непонятно, недостѣпно; човѣкъ привиква къмъ него тѣй, щото именно на него небръшта сериозното си внимание, и трѣба дълѣкъ опитъ и наука, за да може той да се убѣди и увѣри, че отъ подобрието или неподобрието на това тѣй необходимо и свързано съ съществуването му *дѣло* зависи честината или злочестината презъ цѣлиятъ неговъ животъ.

Човѣкъ опште въ старитъ времена се е стремилъ да се научи, какво има горѣ — на небето, какъ се държътъ и вѣятъ звѣздитъ, отъ кога съществува свѣтътъ, зашто съществува и проч. и проч.; но не си е давалъ трудъ да издира онова, което сѣки день, сѣка минута и секунда се върши въ него, — законитъ на своето дѣхание, хранение и проч. А нѣма съмнѣние, че това знание би му принесло много по-голяма полза отъ колкото знанието на вѣчно нерѣшимитъ въпроси: отъ кога съществува свѣтътъ, зашто съществува и т. п.

Тѣй съшто човѣкъ отъ памти-вѣка е наченѣлъ да се стреми къмъ една-едничка цѣль — да има спокойно и честито живѣние. За достигването на тая цѣль, човѣкъ е употребявалъ сички средства, съ които е можалъ да владѣе. Сичкитъ учреждения, които е правилъ до сега, както частни, тѣй и общественни, били сѣ сѣ за достигването на тая жела-

на цѣль. Човѣкъ, като най-прекрасното и най-свършенното Божие творение, надаренъ е съ много добри и неоцѣними качества, между които е и светото религиозно чувство. Въ сѣки едно отъ насъ се пази тая божественна искрица въ дълбочината на душата ни. Но, когато майката сѣдне на кољна предъ светата икона, и излива отъ сърце искренна и горешта молитва, — за какво е тая молитва, която тѣй пламенно се възнася къмъ Бога? Не се ли моли Богу за сички добрини, както временни тѣй и вѣчни, на домочедието си, на хубавитѣ и милитѣ си дѣтица? Ами тѣзи безпокойства, грижи, трудове, които тѣй неуморимо полагатъ родителитѣ, — за какво сѣ тѣ? Не сѣ ли сѣ за това — да бѣдѣтъ кѣштата и дѣцата имъ доволни и благополучни? А тѣй е било отъ памти-вѣка насамъ дору до сега. Човѣкъ се труди постоянно за земното си благополучие, а когато душата му не е спокойна, когато е тя препълнена отъ скърби и други безпокойства, той трѣси утѣшение и успокоение въ горештата молитва къмъ Бога. . . . Искаме да кажемъ, че каквото прави човѣкъ, — прави го съ цѣль — да достигне честитина и спокойствие.

Съ тази същата цѣль хората си направили и политическитѣ учреждения, които сѣ имали и които иматъ сега. Кога се е начелъ политическиятъ животъ на народитѣ, ний положително не знаеме: самата история не може да ни каже това, зашото сама тя намѣрва народитѣ съ много-малко граждански нареди. Но нѣма съмнѣние, че човѣкъ най-първо е направилъ едно малко общество отъ своето или отъ нѣколко семейства, съ съ цѣль, разумѣва се, отъ една страна да си помагѣтъ въ добиваніето на прехраната, а отъ друга — да пазятъ единъ други интереситѣ си противъ по-силнитѣ неприятели. Отъ послѣ, тѣзи малки общества сѣ пораснѣли до цѣли царства и империи. Не е ли било това съ съ цѣль да прекарва, както отдълно едно лице, тѣй и цѣло общество, цѣль народъ, единъ честитъ животъ?

Но, човѣчеството и въ тѣзи граждански учреждения не е намѣрвало честината и спокойствието си. Отъ тогава и до нинѣ много хиляди години сѣ се минѣли, много политически учреждения е промѣнявало човѣчеството, но честитото живѣние сѣ е отбѣгвало отъ него. И оние стари народи, които се споменуватъ въ историята, и които се славятъ съ съ своето

могъшество, — и тѣ не сѣ имали честито и спокойно живѣние както трѣба, защото били сѣ по-скоро безгласни и най-покорни роби на своите господари, отъ колкото да блаженствуватъ въ честитъ животъ. Това е било тѣй въ Асирийското, Персийското, Египетското царство, било е и въ Грция, при сичко, че въ тая старна имаше велики и славни философи; тѣй съшто е било и въ Римъ, дѣто и въ най-големото величие на республиката, народътъ търпѣше най-големи притѣснения отъ главатаритъ си, и мрѣше отъ-гладѣ въ то време, когато първенцитъ му, наречени *патрици* и *сенатори*, потъвахѣ въ раскошъ, богатство....

Въобщте, ако хвърлимъ единъ погледъ на преминѣлото до сега на народитъ, ний не можемъ да видимъ друго, освѣнъ едно движение, една борба и много кръвопролития. Със сичко това народитъ сѣ искали да намърятъ средство за честито и спокойно живѣние. Но има ли го и сега? Ако вънкашниятъ блѣсъкъ, вънкашната слава е честитина, штастие, то да, — има го. Но не е въ това честитината. Народитъ на европейскитъ днесъ велики и малки господарства, при сичкото си материално богатство, при сичката си слава, могъшество и умственъ напредкъ, пакъ не сѣ доволни, пакъ не може да се каже, че прекарватъ единъ честитъ и спокоенъ животъ, както искатъ. Англия е днесъ най-богатата и най-силната държава: но нийдѣ нѣма толкосъ сиромасипросяци, колкото въ това иначе блѣстяште царство. Франция не повелѣваше ли до скоро на цѣль свѣтъ, та и днесъ не е ли тя една отъ най-могъшественнитъ държави? Но французкиятъ народъ сѣ не се осъшта честитъ, и иска да се промѣни редътъ на работитъ въ отечеството му. Въ Русия, най-когато ѝ гърмѣше името, народътъ бѣше най-загубенъ, най-злочестенъ: той бѣше *робъ*. При това, всевъзможнитъ полицейски, явни и тайни учреждения, што ги има по цѣль просвѣтенъ и непросвѣтенъ свѣтъ, най-ясно ни доказватъ, че челоувѣчеството е оште много далечъ отъ желанната си честитина и спокойствие.

И тѣй, народитъ или челоувѣчеството постоянно е трѣсило честито живѣние и сѣ не го е намървало, та и до сега не го намира. Нито силата, нито славата, нито богатството, на кое да е царство, не е могло и не може да даде честитъ

и спокоенъ животъ на народитѣ, отъ които се състои то. — Тѣй ни учи историята, и този исторически урокъ не може да не бѣде за насъ отъ голѣма важностъ и твърдѣ ползвателенъ. Отъ него ний се убѣждаваме, че трѣба другдѣ да трѣсимъ честитина и спокойствие истинско. Но дѣ и въ какво?

Днесъ, когато имаме предъ себе си хиляди-годишниятъ вървежъ на човѣчеството, кѣто виждаме сичкитѣ криволии, които е правилъ човѣкъ въ този вървежъ, кѣто разбираме и спънкитѣ, што е срѣшвалъ, както и средствата, съ които е сполучвалъ да надвида и отстранява тѣзи спънки, като че можемъ да кажемъ, че въ *науката* трѣба да трѣсимъ ний честито и спокойно живѣние, че само тя може да ни даде това тѣй много желанно благо.

Науката съкогажъ е била, както е и сега единственното средство, при помошта на което човѣчеството е могло да върви напредъ въ развитието и усъвършенствованието си, и сѣ пò-вече и пò-вече да се приближава кѣмъ желаемото си честито живѣние. Отъ историята виждаме, че онѣзи народи, които сѣ имали много-малко наука, съкогажъ сѣ бивали пò-горни отъ другитѣ. При това, единственно на науката сѣ обязани и днешнитѣ богати и силни държави за богатството и силата си. Науката за съкиго прави животътъ пò-свѣтливъ, пò-спокоенъ и пò-честитъ. Кѣто освободи човѣкътъ отъ съкакви суевѣрия и предразсѣдоци, тя му дава възможностъ да си усигори доста честито живѣние съ своитѣ собственни сили.

Но, при сичко това, при сичкото неотемлемо достойнство на науката, при сичкото благотѣлно влияние, което е имала и има на човѣческиятъ родъ, — сѣ пакъ не може да не се каже, че науката е недостаточна. Тя е необходима за доброто на човѣчеството, но е недостаточна. И наистина, ний се чудиме днесъ на голѣмитѣ и благотворни резултати, които произлизатъ отъ науката; но въ съштото време ний виждаме, че борбата на страститѣ: зависта, клеветата, лъжата, злопаметството и много други, не само не се унищожаватъ, ами опште, при помошта на науката, ставатъ пò-искусни, а слѣдователно, и пò-вредителни. Единъ ученъ, но злобенъ човѣкъ прави днесъ много пò-страшни, но покрити злини, отъ колкото неучениятъ злодѣецъ. Науката е съшто като ножътъ.

Ножътъ, въ ръцѣтъ на добриятъ човѣкъ, не прави нищо друго, освѣнъ — помага му въ нуждите; но въ ръцѣтъ на злиятъ, той струва безбройни убийства. Сама по себе-си, науката е чиста, света, но въ главата на единъ съ развалено сърце човѣкъ, — тя е страшна, и не може да послужи за достигнатието на честито и спокойно жевѣние, което е тъй желателно. „Науката ни дава възможность да покоряваме природата, казва единъ ученъ; тя ни дава възможность напр, да пдуваме и срѣшто вѣтръ, да се не боиме отъ молнията, но да ѝ казваме, дѣ да падне; да се не покоряваме на пространството, а да го скратяваме съ парата и електричеството. Но сички тѣзи не правятъ честитъ човѣкътъ.”

Защо? — „Заштото човѣкъ въ себе-си носи своята честитина и злочестина, — въ сърцето, въ характерътъ, въ нравътъ си.” Ето отвѣтъ най-справедливъ, който твърдѣ силно потвърждава, че и самата наука, която е тъй необходима на човѣкътъ, сѣ пакъ не може да бѣде достаточна, за да го направи честитъ. И наистина, може ли да бѣде човѣкъ честитъ, когато, колко и да е ученъ, обладанъ е отъ едно най-големо самолюбие, егоизмъ, който го кара съ завистъ да гледа на други едного, што го, макаръ и неволно, надминува въ нѣшто-си добро и похвално? Сичката му наука не ште му служи за друго, освѣнъ да улеснява удовлетворението на егоизмътъ му, което удовлетворение въобщте става въ уштербъ на другитъ, съ потѣпкване на правата имъ. А при такива условия — далечъ бива отъ човѣкътъ честитината и спокойствието: *заштото щастието на едного никога не може да бѣде основано на нещастието на друго.*

Ясно е прочее, че, освѣнъ науката, на човѣкътъ трѣба оште нѣшто друго, за да бѣде той истинно честитъ въ животътъ си: трѣба характеръ, сърце, нравъ. Трѣбатъ тѣзи, зашто ние сме хора, живѣиме подъ извѣстни условия — благоприятни и неблагоприятни, — които иматъ на насъ разни дѣйствия и влияния, и поради това правятъ ни да дохождаме помежду си въ сблъскване, въ борба. И никакъ не може да се каже, че влиянието на науката въ тая борба на страститъ е съкогажъ благотворно; напротивъ, твърдѣ често бива тѣ съвсѣмъ противоположно, заштото, както рекохме и по-горѣ, науката непременно ште даде превѣсходство на онѣзи, които я владѣ-

ятъ, ако ште би добри били тѣхнитъ принципи или зли. Известниятъ поетъ, философъ и педагогъ, *Жанъ-Жакъ-Руссо*, станъ мизантропъ именно за то, че виждаше, какъ едно развратено вече общество става по-развратено, когато гледа да си обогати само умътъ, а никакъ не гледа за поправението на сърцето, характерътъ и нравитъ си въобще. Поради това, той на темата, дадена отъ *Дижонската Академия* (на 1743 г.): „Успѣхътъ на наукитъ и искусствата да ли е съдѣйствувалъ за подобрянието на нравитъ“? — написа цѣло съчинение, въ което се мъчи да докаже, че напротивъ, този успѣхъ е съдѣйствувалъ за по-големата развала на нравитъ, защото е далъ възможность да се породи оште по-голема роскошность, която естествено влѣче подиръ си развалата на нравитъ. Единственното средство за поправяние на човѣчеството, *Жанъ-Жакъ-Руссо* е считалъ — връщанieto на човѣкътъ въ първобитното му диво състояние, отъ което изново да започне развиванieto на сърцето, характерътъ и нравитъ си. Колко и да е билъ лъжливъ принципътъ на Руссо, но и той може да ни служи за доказателство на това, че само науката не е достаточна за да направи човѣкътъ честитъ, да го възвиси на такава точка, на която, кѣто стои той, да може да се нарича *човѣкъ* — въ пълнѣ и въ най-добъръ смисълъ на това слово, — споредъ онзи идеалъ, който имаме за човѣкътъ, като за най-свършено творение Божие. Г. Ушинский, единъ отъ рускитъ философи-педагози, кѣто казва, че откритията, които е направила науката, сѣ много важни и полезни, защото сѣ дали на човѣкътъ възможность, тѣй лесно да покорява природата и да извлича отъ нея всевъзможна полза за себе си, прибавя: „но за човѣчеството шѣше да бѣде оште по-важно и по-полезно отъ сички тѣзи открития — откритието на средствата, какъ да се образува въ човѣкътъ такъвъ характеръ, който да противостои на сичкитъ случайности въ животътъ, да спасява човѣкътъ отъ вредоносно влияние на тѣзи житейски случайности и да му дава възможность отъ съкъдъ и отъ сичко да придобива само добри сетнини.“

Ште рече, че, за добродетелната на човѣкътъ, освѣнъ науката, трѣба оште *сърце, характеръ*. Но тѣзи добрини не може да ги даде науката, макаръ тя и да се счита инакъ за всемо-

пътта. Тя, за едно съ опитътъ, може само да ги осветли за насъ и да покаже пътятъ, средствата, по които можемъ да ги получимъ.

Кои сѣ, прочее, тѣзи средства?

Средството е едно единичко, и то е — **добрата отхрана**. Добро сърце, добъръ характеръ се образуватъ само съ добра отхрана: никакви други средства не сѣ въ състояние да помогнатъ на това. Умственното обогатяване, или — тѣй да се изразимъ — *житейската мъдростъ* се придобива събствено при нашето разумно и съзнателно трудение, но добро сърце и характеръ не се придобива при такъвъ единъ трудъ: заштото първата начева да става достъпна за насъ само тогава, когато дойдеме въ што-годъ разумна и съзнателна връстъ, а вторитъ начеватъ образованието си много отъ рано, отъ самитъ минути на рождението, даже и по-отпреди. Образованието на сърцето и характерътъ, слѣдователно, не зависи отъ нашата разумна и свободна воля: то става единствено подъ влиянието на външни причини, подъ влиянието на природата, сръдата (кръгътъ), въ която се намира човѣкъ, и преимуществено подъ влиянието на родителитъ. А кѣто е тѣй, ясно е, че отхраната е онова единствено средство, при помощта на което би могло да се облагороди на човѣкътъ сърцето и характерътъ.

И тѣй, въ *отхраната* се намѣрва оная желанна честитина въ животътъ, която човѣкъ трѣси отъ памети-вѣка на самъ, заштото доброто сърце и характеръ, които сѣ *основата на съко обществено благополучие*, придобиватъ се чрезъ добрата отхрана. Че именно въ това се състои добростествената на обществото, както и на съки човѣкъ отдѣлно, — тая истина се потвърдява твърдѣ ясно въ общестежитието. Въ общестежитието съкогажъ се е уважаватъ и почитатъ онзи човѣкъ, който има добро сърце, добъръ характеръ, добъръ нравъ, заштото само тѣзи условия сѣ могли и могатъ да породятъ *довѣрие* въ обществото, безъ което (довѣрие) не би се вършила никаква добра обществена работа, — тѣй и частна. Въ общестежитието даже *науката* отстъпва първенството на *добрата отхрана*. Ний и въ теория и на практика ежедневно изказваме уважение по-вечето къмъ оногова, който има добро сърце, добъръ характеръ, добри нрави, ако и да не е инакъ

—ученъ, отъ колкото къмъ оногова, който, макаръ и да е ученъ, но е съ развалено сърце, съ разваленъ характеръ, зашното първиятъ съкогажъ бива полезенъ на обществото, а вториятъ — по-вече вредителенъ отъ колкото полезенъ. Науката съкогажъ дава превъсходство на човѣкътъ; но отъ отхраната зависи това превъсходство да бъде въ добрата или въ лошевата областъ на човѣческата дѣятелностъ. Между двама добръ отхранени хора първенството принадлежи на оногова, който има по-вечко наука; тъй също отъ двама злодѣйци онзи е по-злодѣецъ, който е ученъ. Поради това, не онзи принадлежи къмъ най-съвършеннитъ човѣци, който е много ученъ, а онзи, който при учението, има и добра отхрана.

Библията казва: „съсь съко старание предпазвай сърцето си, зашното отъ него произлиза животътъ” (притч. Сол. гл. 4. ст. 23). И оште: „дѣтето неотвиква отъ онова, на което е привикнѣло.” *Адамъ Смитъ*, единъ отъ ученитъ английски икономисти, намърва добрата отхрана за нѣшото най-важно, най-необходимо за едно господарство: „Най-добрата икономическа мърка за една държава, казва той, е — *добрата отхрана на народътъ*.”

И тъй, ето дѣ трѣбало човѣчеството да трѣси честитната и спокойствието си: въ добрата отхрана, безъ която немислимо е честитото живѣние на народитъ, на обществата, а следователно, и на съки човѣкъ отдѣлно.

Семейниятъ животъ, както казахме отъ самото начало, съшществува отъ памти-вѣка на самъ; а семейниятъ животъ е немислимъ безъ отхрана каква да е. Не трѣбаше ли, прочее, до сега отхраната да бѣдеше усъвършенствуванa до една доста висока степенъ? По логиката, — трѣбаше. Човѣцитъ намѣсто да дирятъ честина и спокойствие въ разни учреждения общественни и гриждански, намѣсто да се стараятъ да спечелватъ това благо съ безпрестаннитъ вѣковни борби и кръвопролития — трѣбаше да обърнѣтъ вниманието си най-първо за подобрене на отхраната, която имъ е била съкогажъ предъ очи и въ рѣцъ, и чрезъ която непременно би намѣрили сичко онова, което тъй много сѧ трѣсили — честитото живѣние.

Но онова, което най-много не достига и днесъ на човѣцитъ и което е най-необходимо за тѣхъ; онова, което,

при тая необходимостъ, е опште и най-трудно за даване, е — *обратна отхрана*. Ако днесъ за днесъ има предметъ, колкото важенъ, толкосъ и труденъ, — това е отхраната, която трѣба да се даде на дѣцата, за да станътъ добри и полезни на себе-си, на обществото, между което живѣятъ, тъй съшто и на народътъ, на който принадлежатъ, както, най-сетнѣ, и на цѣло човѣчество. — Не трѣба, обаче, да ни очудва това, дѣто до сега отхраната не е достигнѣла до една удовлетворителна степенъ, дѣто и сега се счита за предметъ на най-труденъ. Както казахме по-горѣ, образованието (направата) на сърцето и характерътъ ни не зависи отъ нашата разумна и свободна воля: то става подъ влиянието на много вънкашни причини. Разумѣва се, че въ старитъ времена, когато родителитъ твърдѣ малко сѣ разбирали причинитъ и на най-обикновеннитъ явления въ животътъ и въ природата въобще, — разумѣва се, казваме, че тѣ тогава опште по-малко сѣ разбирали причинитъ, по които би се образували въ дѣтето добро или зло сърце, добъръ или лошъ характеръ. Сърцето и характерътъ сами въ себе-си сѣ понятия чисто отвлѣченни (въ този смисълъ, въ каквото ги употребяваме и ний тукъ), и тѣ излизатъ на-явъ само въ дѣйствиата на човѣкътъ: въ думитъ, постѣпкитъ, обноската и т. п. Толкосъ по-вече е тайно, невидимо влиянието на вънкашнитъ причини, подъ което се образува сърцето и характерътъ на човѣкътъ. Заради това, невъзможно е било на човѣцитъ, въ старо време, да сѣ познавали външнитъ причини, подъ влиянието на които се образува на човѣкътъ сърцето и характерътъ; невъзможно е било, слѣдователно, и да обръщатъ тѣ сериозно внимание на каква да е друга отхрана, освѣнъ на физическата, къмъ която ги е подбуждало и самото естество.¹⁾ Трѣбало е дълъкъ опитъ и наука, дорѣ човѣчеството дойде до съзнание или откритие на тая истина, че отъ сърцето и

1) Тая отхрана се състои единствено въ кърменѣто на дѣцата, въ запазванетоъ тѣхно отъ разнитъ вредителни вънкашни влияния, и най-послѣ въ научаването да си придобиватъ прехрана по онзи съшти начинъ, по който иж придобиватъ и самитъ родители. Тукъ за ръководителъ служи почти само инстинктътъ на самосъхранението, който е врожденъ въ сѣко живо същество въобще. Поради това и онзи, който получава такава отхрана, почти въ сичкитъ си постѣпки и дѣствия, ръководи се по-вече по инстинктътъ си, отъ колкото по каква-годѣ разумна воля. За то, дивитъ народи не уважаватъ чуждото право, за то никакъ не считатъ за беззаконно на сила да усвояватъ чуждото, да придобиватъ прехраната си чрезъ грабение, насилване, убийства и т. п., — съшто както правятъ животнитъ.

характерътъ зависи честината или злочестината на човекътъ, и че образованието на сърцето и характерътъ зависи отъ влиянието на външнитъ причини: природата, родителитъ и сръдата, т. е. — отъ отхраната. Благодарение на *опитътъ и науката*, тая истина днесъ се съзнава отъ сички образованни хора; но въ същото време се съзнава и голъмата трудностъ, што се срѣща при нейното усъществление. *Джонъ Ст. Милъ*, единъ отъ великитъ съвременни английски мислители, въ своята рѣчь за *университетското възпитание*, ето какъ се изразява за трудността на отхраната въобще: „Макаръ за отхраната да се е говорило и да се говори много и хубаво, но сѣки единъ мислящъ човѣкъ съкогажъ ште намѣри въ този предметъ много такива нѣшта, които трѣба да се развиятъ и изслѣдуватъ. Отхраната заключава въ себе-си не само онова, што правиме за себе-си, и што правятъ другитъ за насъ — съ единственна цѣль да достигнемъ колко-годъ близо до съвършенството на природата си, ами оште и онѣзи косвенни дѣйствия, които се произвождатъ на характерътъ и човѣческитъ способности отъ такива нѣшта, които иматъ съвсѣмъ друго назначение: отъ законитъ, формата на правлението, отъ промишленността и искуствата, даже и отъ такива физически фактове, които никакъ не зависятъ отъ волята на човекътъ, — а отъ климатътъ, почвата (земята) и мѣстоположението. Сичко онова, което съдѣйствува за образованието въ човекътъ извѣстенъ характеръ, сичко, което прави човекътъ такъвъ, какъвто си е той, — сичко това се заключава въ отхраната.”

Ето до колко трудно считатъ даванъето на добрата отхрана и оние народи, които днесъ сѣ въ челото на човѣческиятъ напредѣкъ. Колко по-вече трудностъ трѣба да срѣштаме ний — Българитъ при даванъето на дѣцата си добра отхрана! Образованнитъ народи, спомогнѣти отъ науката, улесняватъ пътятъ на добрата отхрана. Ами ний? Ний едвамъ сега сме зели да се свѣстяваме, едвамъ сега сме зели да угаждаме сладостта на науката и да се увѣряваме, че само, при нейната благотворна свѣтлина, ште можеме успѣшно да вървиме напредъ по този тѣрнястъ житейски пътъ. Слѣдователно, толкосъ по-трудно е за насъ сега даванъето добрата отхрана на дѣцата ни. Отъ това не слѣдва обаче, че ний

търба да се страхуваме и оттегляме предъ тая голѣма трудностъ и да не се осмѣваме да правиме разсѣждения и разисквания върху този мъченъ предметъ. Необходимостта на добрата отхрана, можемъ да кажемъ, е твърдѣ голѣма, особено за насъ — Българетъ, е и не пò-малко очевидна. По много неблагоприятни исторически и други обстоятелства, образувалъ се е характеръ нѣкакси лошевъ въ една значителна частъ отъ насъ. Ний сме станѣли нѣкакъ жестокосърдни, завистливи, злопаветни, егоисти: готови пò-скоро да накажемъ отъ колкото да простимъ; готови да прибѣгнемъ къмъ най-черни лъжи и клевети, само и само да си отмѣстимъ; готови сме за *инатъ* си да развалимъ най-светата и полезна работа.²⁾ Такива черти на недобъръ характеръ, за съжалѣние, се забѣлѣзватъ, както ни се вижда, нѣкакъ пò-вече — и въ необразованната маса народна, и въ тѣй нареченнитѣ образовани и учени наши хора, отъ колкото въ други инакъ подобни намъ народи.³⁾ Прочее, за насъ е необходима *добра отхрана*. А тая необходимостъ изисква да се правятъ разсѣждения, както върхъ това отгорѣ — въ какво се състои добрата отхрана, тѣй и върхъ начинътъ, по който трѣба и може да се дава тя колко пò-правилно и пò-добъръ. Нѣма съмнѣние, че възможно удовлетворителенъ отвѣтъ на тѣзи въпроси (: въ какво се състои добрата отхрана и по кой

2) Това е твърдѣ горчива ала — истина, обаче която не трѣба да се боиме да я изповѣдаме, защото „съзнанието ни на погрѣшката е вече добъръ почетѣкъ за исправление,” споредъ общтеизвѣстната философия. Тая нехарна черта у насъ, може да се рече, е исторически недѣгъ, не нашъ, — а се е вмѣкнѣлъ по между ни по разни исторически обстоятелства и по други причини, особено защото отъ много вѣка насамъ съсѣдствуваме и непосредственно имаме сношение съ Византийцитѣ-Гръци, които, както е извѣстно, съ ништо друго не сѣ прославили въ историята толкова много, колкото съсъ безмѣрната си нравствена деморализация, която е могла, малко или много, да се отрази твърдѣ лесно и на най-крѣпкитѣ и уварденитѣ народи, съсѣдствуващи съ Византия.

Слѣдователно, тоя недѣгъ, като не нашъ собственъ, а внесенъ отъ вънъ у насъ, не може да бѣде помежду ни до толкова вложенъ, шото да не е възможно свършенното му отстранение. Съ едно строго и разумно внимание на добра отхрана — е достаточнo въ едно-двѣ поколѣния да се изтреби това зло, што се е вмѣкнѣло у насъ по исторически процесъ.

3) Справедливостта иска да изповѣдаме, че ученички хора ний имаме вече, да речемъ, но и добръ отхранени, за съжалѣние — твърдѣ малко. И съ това може да се обясни този печаленъ фактъ, че нашитѣ обществени работи, било школски, било други, трудно вървятъ напредъ. За това неутиѣшително явление има-штемъ случей, на татѣкъ да кажемъ нѣколко думи пò-вече.

начинъ се дава тя?) може да даде само дълговременната разумна педагогическа практика, и че било би твърдъ самонадъянно, по теория само да показва човѣкъ пътятъ, по който педагогътъ трѣба да върви. Имаме ли ний тая дълговременна разумна педагогическа практика? Нѣмаме я. Но ний имаме на своя старна туй преимущество, че живѣиме въ 19-й вѣкъ, който е вѣкъ на напредѣтъ на просвѣщението, вѣкъ, въ който една гола теория, колко и да е тя превъсходна, не се приема, дорѣ не се провѣри съ практиката и не се види, че тя намира и основа и потвърждение въ практиката. Днесъ за днесъ има много превъсходни съчинения за отхраната, писани отъ лица не само учени и образовани, ами и които сичкий си животъ сѣ посветили за отхраната на дѣцата, и на такавата многогодишна практика сѣ си основали теорията. Пътятъ, слѣдователно, по който предстои намъ да вървимъ, не ште де е за насъ до толкосъ труденъ, защото той е вече доста очистенъ и освѣтленъ—за насъ, благодарение на неуморимитъ и велики трудове на нашитъ водачи въ просвѣщението—на европейскитъ учени. Отъ наша старна се изикава само внимателно да вървимъ по тѣхнитъ стѣпки, кѣто въ същото време приемаме и усвояваме онова, което е годно и полезно за насъ, а отхвърляме сичко друго, което не ни е потребно,—до кѣто достигнемъ и ний до оная степенъ на развитието си, шото да бъдемъ въ състояние, самостоятелно да работиме не само за себе си, но оште да поспомогнемъ нѣшничко за успѣшниятъ вървежъ и на цѣло челоѣчество.—Отъ такава точка гледашницъ на многоважниятъ и труденъ предметъ—отхраната, ний се наемаме да говоримъ за него, кѣто имаме за ръководители европейскитъ учени педагоги, които отколъ и усърдно работятъ надъ него. Намѣрението ни е—да се разясни за насъ, колко може по-добрь, предметътъ и да се поспомогне за придобиванието на онова, което е най-необходимо за насъ,—добрата отхрана.

II.

Ний казваме, че добрата отхрана е необходима въ общтежитието и че особено за насъ—Българетъ, е най-чувствителна тая необходимостъ. Това е тѣй; това е чиста, неопровержима истина. И поради това, *сѣки единъ отъ нашитъ учени*

мъжие, както и мъки Българинъ възобите трѣба да счита за най-голяма и най-света обязанностъ своя — грижата за доброто отхранване на младото поколение наше. За да могатъ, обаче, тѣзи грижи и старания да иматъ пълненъ и надлеженъ успѣхъ, трѣба най-първо да се опредѣли ясно и точно: *въ какво се състои добрата отхрана*. Ако въ сѣко предприятие е необходимо точното и ясно опредѣление и знание на цѣлта, тукъ, въ дѣлото на отхраната, това се изисква най-много, защото въ отхраната една крива крачка, особено самата — първата, влѣче за себе-си непремѣнно зли сѣтнини. Отхраната има работа съ най-нѣжна, па и съ най-въсприимчива душа, — съ душата на дѣтето. Тукъ именно трѣба пазение, осторожность, да не би нѣкакъ тая нѣжна, крѣпка и възприимчива душа да се поведе нѣкакси на криво оште отъ самото начало, — нѣшто, което може да се отбѣгне само когато точно и ясно се опредѣли цѣлта, къмъ която ще се поведе дѣтето.

Прочее, въ какво се състои добрата отхрана? Предварително ще кажемъ, че, колкото отъ една старна е трудно да се отговори на този въпросъ, толкось па отъ друга — е лесно. Трудно е, защото ний, чловѣцитѣ, въобще, за каквото и да е, обичаме да си правимъ идеали, къмъ които и се стремимъ, много пъти безъ да си пресмѣтаме, възможно ли е усъществлението на тѣзи идеали по самата наша природа. А отъ това излиза, че когато идеалътъ бѣде неусъществуимъ на практика, — стремлѣнията ни биватъ вредителни отъ колкото полезни. Идеалътъ, който въобще си съставеме за добръ отхранениятъ човѣкъ, е — да бѣде той съсь сичкитѣ добри свойства и качества, да бѣде съвършенъ въ сичко, безъ никакви недостатъци. Но, възможно ли е, положително да се опредѣлятъ какви са и какви трѣба да са добритѣ свойства? Трудно и, токо речн, невъзможно е. Истина, въ теория позволява си човѣкъ да опредѣля, кои са добритѣ качества, но практиката твърдѣ често опровергава и измѣнява тая теория. Младоста, която оште не е изпитала тежката рѣка на опитътъ, е пълна съ животъ и енергия, пълна съсь въра въ добротата на сичкитѣ хора, и заради това не се съмнѣва, че ще намѣри пълно съчувствие въ тѣхъ за своитѣ стремления; пълна въ правотата на чловѣцитѣ, младоста говори истината

съкому въ очитѣ; но много ли сѣ тѣзи млади, които опитѣтъ да не е охладявалъ, да не ги е правѣлъ горчиво да се разкайватъ за своята довѣрчивостъ и откровенностъ? А това разкайване какви сътнини има?— Въобште ражда различни идеали, за какъвъ трѣба да бѣде човѣкъ въ обществото. Единъ идеалъ такъвъ, н. пр.: „Човѣкъ трѣба да се труди, да си изпълнява длъжноститѣ спрямо службата си, но да гледа да си събира и парици за черенъ день. Ако се случи една обязанностъ да противоречи на друга, то благоразумието изисква да избира онова, което е полезно за него—лично, или поне не тѣй вредително.” Другъ идеалъ: „Човѣкъ може да мисли каквото и както му е угодно, но той е длъженъ строго да пази приличията и да умѣе да живѣй съ хората. Съкогажъ трѣба да е остороженъ въ словата си и да не изказва макаръ и най-големата истина, когато види, че съ това той ще оскърби и унизи друго: заштото трѣба да помни, че *на свѣтътъ не съществува човѣкъ безъ недостатки.*”— Подобни идеали има много, и по видимому, сѣ сѣ добри, заштото сѣ основани ушъ сичкитѣ на опитѣтъ, на практиката. Но можемъ ли ний отъ сички подобни идеали да изберемъ единъ като *идеалъ свършенъ*, който да ни служи за цѣль въ отхраната? Не можеме, заштото сичкитѣ иматъ своитѣ недостатци, и ако по единътъ отъ тѣхъ се поведемъ и дадемъ отхрана на дѣтето,— отхраната му ще бѣде недостаточна, а слѣдователно и не ще му достави желанната честитина. Сичко това прави трудно рѣшението на въпросѣтъ: въ какво се състои добрата отхрана.—

Но отъ друга старна не е трудно да се даде отвѣтъ на този въпросъ. Ако,— намѣсто да хвърчимъ и да кроимъ въ умѣтъ си разни идеали, какъвъ трѣба да бѣде добръ отхранениятъ човѣкъ,— ако ний земемъ човѣкътъ тѣй, какъвто си е той създаденъ отъ Бога, и се поставяемъ да му дадемъ такова развитие и направление, което на пълно съотвѣтствува отъ една старна на неговитѣ лични способности, а отъ друга—и на нуждитѣ и потребноститѣ на онова общество, между което той ще живѣе,— тогава въпросѣтъ ще се рѣши самъ по себе, и то— най-удовлетворително. И наистина, идеалътъ на отхраната трѣба непременно да бѣде *самъ онзи*, комуто ний ще даваме отхрана, и обществото, въ

което той живѣе и ште дѣйствува. Съки други идеалъ, макаръ и най-свършениятъ, е негоденъ, а слѣдователно, и вредителенъ. Само тя отхрана може да се каже добра и благородна, която не дохожда въ противоречие съ направлението на обществото, а при това, е и съгласна съ способноститъ на дѣтето. Инакъ, нито онзи, който е получилъ отхрана, ште бѣде доволенъ отъ себе-си, нито на обществото ште види отъ него полза. Карлъ Смидтъ, единъ отъ знаменититъ нѣмски педагоги, ето што казва врѣхъ това отгоръ: „*човѣкъ, който не разбира духътъ на времето и на общото мнѣние, такъвъ човѣкъ е живъ мъртвецъ.*” Това най-добрь ште разбере отъ слѣдующитъ два примѣра, които дава намъ историята. *Спарта* бѣше държава военна. Тамъ не господството съществуваше за народътъ, а народътъ за господството. Поради това, съки единъ Спартанецъ принадлежеше не на себе-си, а на господството. Той нѣмаше своя воля: неговата воля бѣше—волята на господството; нѣмаше други свои, лични интереси, освѣнъ интереситъ на господството. Съобразно съ господството вървѣше и възпитанието или отхраната на дѣцата: господството бѣше военно,— и възпитанието трѣбаше да бѣде военно. Прочее, единъ Спартанецъ съ друго едно възпитание, да речемъ, най-свършено, но само не военно, можеше ли да са счита въ Спарта за полезенъ членъ на обществото и съгражданетъ си? Никакъ. Заради това, Спартанцитъ убиваха слабитъ и болнитъ дѣца, тѣй кѣто тѣ не би могли да получатъ военна отхрана. Въ Атина, напротивъ, давали преимущество на умътъ, искусствата и пр., и поради това, възпитанието е вървѣло съвсѣмъ не тѣй, както въ Спарта. Атинянинъ, съ спартанско възпитание, не би ималъ въ Атина нито най-малко уважение, а слѣдователно, и не би билъ полезенъ. Такива са били понятията у Спартанцитъ и Атиненетъ за свършениятъ човѣкъ, такъвъ имъ билъ идеалътъ, и споредъ него са давали отхрана на дѣцата си. Това го виждаме тѣй и у другитъ народи.

Този исторически урокъ е поучителенъ за насъ и сега. И нинѣ тѣй трѣба да постѣпваме ний въ отхраната, само съ тая разлика, че, освѣнъ на духътъ на времето и нуждитъ на обществото, трѣба оште и да обръштаме внимание и на осо-

бенноститѣ на дѣтето. Сега нашѣтъ идеалъ е, можемъ да речемъ, пò-обмисленъ, пò-реаленъ. Наистина, ний трѣба въ отхраната да се съображаваме съ духътъ на времето и нуждитѣ на обществото, но въ същото време трѣба да гледаме и на това, щото сѣки единъ членъ, слабъ или силенъ тѣломъ, слабъ или силенъ по душевнитѣ способности,— да бѣде полезенъ на обществото. Обществото има много нужди, и сѣка нужда си има сферата. Слѣдователно, задатъкътъ на отхраната е—да приготи членовѣтъ на обществото тѣй, щото сѣки единъ, дѣйствуващитъ въ своята сфера, да бѣде полезенъ. А това може да се достигне, само когато при отхраната се обръшта строго внимание и на особенноститѣ на дѣтето. Безъ това, отхраната не е освѣнъ *насилне*, и тогава не се достига желанната цѣль, заштото, въ такъвъ случай, намѣсто да поставимъ човѣкътъ въ една извѣстна сфера, въ която той би дѣйствувалъ успѣшно и полезно, ний ште го туримъ въ друга, въ която, по неспособноста си, ште дѣйствува пò-вече вредително отъ колкото полезно.

Кѣто казваме, че отхраната само тогава може да се каже добра и благоразумна, когато е съобразна съ духътъ на времето и нуждитѣ, потребноститѣ и понятията на обществото,— отъ тукъ не излиза ли, че сѣко време, сѣко общество трѣба да си има своята отхрана, особена отъ отхраната на другитѣ общества и времена? Излиза; и дѣйстви-телно трѣба да бѣде тѣй: сѣки народъ, сѣко общество трѣба да си има своя отхрана, съобразна съ духътъ на времето и неговитѣ нужди. Българинътъ, што е получилъ *парижка* отхрана, ако поиска споредъ нея да живѣе и постѣпва въ отечествотъ си, едвамъ ли би билъ полезенъ, та и на-да-ли спокоенъ и уважаемъ. Но отхраната много би сбъркала, ако се ограничише само съ духътъ на времето, съ нуждитѣ и потребноститѣ на обществата, и съ съ способноститѣ на дѣтето,— ако да нѣмаше, освѣнъ сичко това, и нѣкой другъ пò-високъ, пò-общтъ идеалъ. Има нѣшта, които сѣ и трѣба да сѣ общи за сичкитѣ чловѣци, които трѣба да ги има и Френе-цътъ, и Нѣмецътъ, и Българинътъ, и Англичанинътъ, и сички въобще. Тѣзи сѣ: *истината, любовта, нравственната свобода*. Тѣ трѣба да сѣ общо достоиние на сички. Не е достаточено, Българинътъ да бѣде само Българинъ съ съ сичкитѣ българ-

ски особености: да живѣе и се обхажда съ еднороднитѣ си по български, да съчувствува на нуждитѣ имъ и проч., но трѣба да е оште и *честенъ, справедливъ, любящъ, благороденъ* по сърце и душа и *независимъ* по съвѣсть и убѣждение. И съ такива качества той трѣба да се явява не само въ сношенията си съ Българетѣ, ами и съ сичките инородци. Отхраната, прочее нѣка бѣде съобразна съ духътъ на времето и съ потребноститѣ и понятията на обществото; но тя трѣба *непремѣнно да насади, да вкорени въ сърцето на сѣки единъ истината, любовта и нравственната свобода*. За тѣзи качества и свойства не съществува нито време нито общества. Тѣ сѣ вѣчни и неизмѣняеми истини. Човѣкъ, въ което време и да живѣе, между каквито и да живѣе, въ каквато е да е сфера неговата дѣятелностъ, — той непремѣнно трѣба да има въ душата и въ сърцето си вкоренени истината, любовта и нравственната свобода, ако иска да се брой къмъ най-свършеннитѣ людѣе. Кѣто има чувство за *истината*, той съкогажъ ште се стреми къмъ нея, и ништо не ште бѣде въ състояние да го направи за да отстъпва отъ правилътъ, истинниятъ пътъ; кѣто има *любовта*, човѣкъ съкогажъ ште гледа да бѣде полезенъ на своитѣ съеди, на обществото, и — най-сетнѣ — на сички; кѣто има *нравственната свобода*, — въ неговитѣ постѣпки и дѣйствия съкогажъ ште се забѣлѣзва разумностъ, обмисленостъ, а при това, и — честностъ, благородство и т. п., заштото *нравствено-свободниятъ човѣкъ никога не се подчинява на страститѣ си или на страститѣ на друго, никога не си позволява да върши ништо подъ какво да е друго влияние, освѣтъ подъ влиянието на разумността, честността, благородството*.

Може да ни забѣлѣжътъ тукъ, че намѣсто да стоимъ на реална точка, споредъ както казахме по-горѣ, ний преминѣхме пакъ въ полето на отвлѣченноста, заштото зехме да утвърждаваме, че отхраната трѣба да насади и да вкорени въ сърцето на сѣки единъ истината, любовта и нравственната свобода, — тогасъ, когато тѣзи понятия, особено първата (истината) сѣ тѣй отвлѣченни, штото за тѣхъ човѣкъ може да прави дълги и предълги разсѣждения, и пакъ да не получи желанното опредѣление. Това е тѣй: тѣзи понятия сѣ отвлѣченни, много-малко. Но отхраната нѣма и не трѣба да има работа съ абсолютното опредѣление на тѣзи понятия. Нейната задача е

простичка и изпълнима. Тя е длъжна да направи тъй, штото дѣтето отъ малка да привикне да уважава и почита сичко, което е истина (не абсолютна истина, а житейска), а да не обича и да отбѣгва отъ сичко онова, което е лъжа, несправедливо и проч. А тѣзи нѣшта никакъ не сѣ отвлѣчени. Въ обществата има хиляди лица справедливи, честни и благородни, когато има на хиляди-хиляди лъжци, нечестни, и проч.

И тъй, истината, любовта и нравственната свобода сѣ общи качества, които отхраната, безъ да гледа на духътъ на времето, на понятията и на нуждитъ на обществото, трѣба да ги вкорени въ сърцето на съки единъ човѣкъ. Въ това, прочее, отхраната се обединява, тъй да речемъ, и става обща, една и съшта за сичкитъ времена и общества. Различна по времето и общества, тя е една по общиятъ и най-главниятъ свой задаткъ.

Сега, слѣдъ сичкитъ казани до тукъ, въ какво се състои добрата отхрана? „Добрата отхрана се състои въ това, че единъ добръ отхраненъ и развитъ човѣкъ води друго човѣка, който едвамъ начева да се развива, къмъ съзнателна самостоятелност и самостоятелност, кѣто разкрива и вкоренява въ него началата на истината, свободата и любовта, а при това, и сичко туй върши съобразно съ неговитъ особености, съ духътъ на времето, въ което живѣе, и съ общото мнѣние на онзи народъ, на който принадлежи.” Тъй определя добрата отхрана знаменитиятъ *Песталоцци*, този баща на най-добрата педагогика. Да кажемъ съ други думи: да дадемъ на човѣкътъ добра отхрана, ште рече,— да дадемъ на способнитъ му, съ които е надаренъ той отъ Бога,— на *умътъ* и *сърцето*,— едно най-добро направление и развитие, което се състои въ това: *съкогажъ да обича той и предпочита правдата и истината отъ неправдата и лъжата; съкогажъ да се отличава съ такова добро сърце, което да го кара да се грижи и труди и за общото добро; съкогажъ, най-сетнѣ, сичко, каквото върши, да го върши съзнателно и самостоятелно.* При това, сичко туй да не излиза вѣнъ отъ способнитъ на човѣкътъ, както и вѣнъ отъ понятията и нуждитъ на обществото.

Такъвъ е и такъвъ *трѣба да бѣде съкогажъ* идеалътъ на добрата, разумна отхрана, Само таквази отхрана може да даде

възможност на човѣкътъ, въ каквито ште обстоятелства и да се намира, на какво ште житейско поприште и да бѣде, съкогажъ да е *почтенъ, честенъ и полезенъ*, и, при сичко това, да се осѣнта *честитъ*.

При опредѣлението на добрата отхрана, ний казваме, че нейниятъ задаткъ е—да даде едно най-додро *развитие* и *направление* на умътъ и сърцето. При това опредѣление изисква се непременно да се направи и друго, като пояснение и допълнение на него. Къто казваме *добра отхрана*, разбираме и за напредъ ште разбираме несамо нравственната страна на човѣкътъ, но и умственната; разбираме, че отхраната трѣба да обръшта внимание както на първата, тѣй и на втората старна, заштото едната е тѣсно свързана съ другата. Съ развитието на сърцето и характерътъ, става и развитието на умътъ,— *до едно известно, опредѣленно време на възраста*. Човѣческѣятъ животъ естествено се дѣли на двѣ полвини. Въ първата половина той се готви за живѣние, а въ втората половина той живѣе т. е. първо се готви за дѣятелностъ, а послѣ дѣйствува. Прочее, въ времето на готвенѣето за дѣятелностъ, развитието на сърцето и умътъ върви и трѣба да върви равномерно, паралелно. Трѣба човѣкъ до опредѣленната епоха на времето, когато ште стѣпва въ пълна самостоятелна дѣятелностъ, да има вече на пълно формиранъ характеръ, и умъ обогатенъ съ познания, необходими за презъ животътъ. Задачата и цѣлта на отхраната е—да приготи човѣкътъ за добра и полезна дѣятелностъ за презъ животътъ. А къто е тѣй, добрата отхрана не може да се състои само въ образуването на добро сърце, добъръ характеръ, ами—и въ своєвременното убогатяване на умътъ. Само това ште забѣлжимъ тукъ, че отхраната първо и първо трѣба да гледа за образованието на сърцето, характерътъ и пр., а, покрай това, и постепенно да обръшта внимание на умственното убогатяване. Безъ първото, второто е не съкогажъ полезно, а обикновенно бива вредително. Напротивъ, когато имаме ний първото (добро сърце и характеръ) съкогажъ сме сигурни въ общтежитието, заштото съки човѣкъ, много-малко, бива надаренъ съ умствени способности, които могатъ и отъ послѣ да се развиятъ и убогатятъ, стига само човѣкъ да има наклонностъ къмъ трудътъ. А това послѣднѣето зависи отъ сър-

цето и характерътъ. Примѣръ и доказателство на това ний намираме между насъ. Въ една отъ забѣлжките пѣ-горъ (забѣл. 3) казахме, че ний, — Българетъ имаме ученички хора, но и добръ отхранени — твърдѣ малко. Зашто е това тъй? По твърдѣ естествени причини. Сичките почти наши сега за сега учени мъжие сѣ утивали да трѣсътъ наука, вече кѣто сѣ били на доста голѣмичка възраст — на около 15—17, ако не и на пѣ-вече години. До тѣзи години тѣ сѣ се отхранвали въ домътъ си, подѣ ръководството на родителитъ си, или и подѣ ръководството на онова общество, между което сѣ пораснѣли. Слѣдователно, у тѣхъ се е образувало сърце и характеръ, както понятия и идеи таквизи, каквито съществуватъ въ родителскитъ домъ и въ извѣстното общество. Съсѣ други думи, приели сѣ отхрана такѣва, каквато иматъ лицата, отъ които сѣ се родили и помежду които сѣ пораснѣли. Но, при сичкото снисхождение, което можемъ да имаме къмъ насъ-си, не можемъ да не кажемъ, че тая отхрана на досегашнитъ поколения на българскитъ народъ, смѣташтитъ даже отъ нѣколко вече столѣтия насамъ, е пѣ-вечето не таквасъ каквато трѣба да бѣде — пѣ извѣстнитъ исторически и други причини, за които пѣ-горъ споменуваме накъсо. Отъ това слѣдва, че и оние наши досегашни младежи, които отиватъ въ чужбина на учение, не могатъ да иматъ сичките надлежна отхрана, заштото сѣмитъ имъ родители сѣ лишаватъ отъ такѣва отхрана. Тукъ, умственнитъ имъ способности се развиватъ и обогатяватъ, особено кѣто се трудятъ и прилѣжаватъ, ала, отъ къмъ сърце и характеръ — отъ къмъ отхраната — тѣ си оставатъ, токо речи, съшититъ, каквита сѣ били по излазването си отъ дома, заштото, кѣто сѣ трѣгнѣли за чужбина, били сѣ вече на такѣва възраст, слѣдъ която на чловѣкътъ дотогавашната му отхрана вече остава въ съшность почти никакъ неизмѣнима презъ цѣлитъ имъ животъ. Истина е, че науката и нѣколко-годишното прибавяне между общество образовано и добръ отхранено, смѣкчаватъ до една извѣстна степенъ и ублагородяватъ сърцето и характерътъ на младитъ Българинъ, но това става, тъй да речемъ, повърхно и временно, а не коренно и трайно, заштото онова, което се вкорени на човѣкътъ въ сърцето и душата опште отъ малка, то отъ послѣ изкоренява се твърдѣ трудно и пѣ-вечето пъти никакъ,

колкото и да желае човекъ послѣ и да се старае за съвършено отстранение на това загнѣздено зло или добро въ младата душа на дѣтето. Душата на човекътъ, въ дѣтинската му възраст, е съшто кѣто въскѣ, а отъ послѣ заяква кѣто челикъ: както я сформолирашъ отъ начало, почти съ таково подобие си остава въ човекътъ до смърти.

Не е чудно прочее, дѣто въ мнозина отъ нашитѣ учени забѣлѣзва се доста често тая особенностъ, че на слова (на хорати), тѣ се виждатъ да сѣ доволно и съ добра отхрана, но на дѣло—въ постѣпкитѣ си, тѣ показватъ на-явъ съштата онази отхрана, която сѣ приели у тѣхъ-си — дома. Виждашъ, че тѣ ушъ съзнаватъ, както трѣба, и могатъ доста правилно да разсѣждаватъ и да поучаватъ, каква трѣба да е добрата отхрана, даже и въ много случаи постѣпватъ като твърдѣ добръ отхранени хора. Но извадете ги отъ търпѣние, разсърдете ги за нѣшто, — тѣ непременно ште си покажѣтъ на-явъ съштата—първоначалната отхрана: намѣсто мъжие образувани и добръ отхранени, вий, за съжаление, ште видите хора съ отхрана твърдѣ долня, съ такѣва отхрана, по слѣдствие на която много пѣти и най-добри, най-полезни и най-възвишенни работи чакатъ своята съвършенна развала! Мислиме, нашитѣ думи да не се нуждаятъ оште отъ нѣкои пò-други доказателства и потвърдения за това недраго явление между нѣкои отъ нашитѣ интелигентни еднородци. Не се съмнѣваме, че тая отистина твърдѣ горчива истина се подвърдѣва *на отитѣ*, тѣй да речемъ, ежедневно у насъ. Но, виновати ли сѣ въ това такивото наши учени? Никакъ, — нито тѣ сѣ виновати, нито родителитѣ имъ, нито нѣкъ другъ нѣкой, освѣнъ пòвечето наша въковна съдба, която е имала за насъ такива неприязненни сътнини, и която—за общо утѣшение, за обща радостъ и насърчение наше—започнѣла е коренно да се махва и изчезва отъ помежду сичкиятъ нашъ бѣлгарски мѣръ съ помошта на могѣштественната и благодатна свѣтлина на науката и просвѣщението. —

III.

До тукъ, ний се постарахме да покажемъ важноста на отхраната, както въобще за сички, тѣй и особено за насъ—Бѣлгаретъ, и да опредѣлимъ въ какво се състои тя, какѣвъ

й е задатъкътъ, кѣто, при това, направихме и нѣкой пояснения и допълнения на това опредѣление. Сега, естатвенно иде питаніе: отъ кога, отъ коя минута, отъ коя възрастъ трѣба да се наченва отхраната?

За твърдѣ добъръ отговоръ на това питаніе може да ни служи слѣдующиятъ мѣдъръ съвѣтъ, който е извѣстенъ на синца ни: *„изправяй дѣрвото дору е младо, зашито, кога устарѣе, то по-скоро ще се счупи, отъ колкото да се изправи.“* Този прекрасенъ съвѣтъ, даденъ намъ отъ практика, пакъ отъ нея е приложенъ твърдѣ сполучливо — и на човѣкътъ. Той (совѣтътъ) ни показва, че изправанъето на човѣкътъ т. е. за да почнемъ да му даваме надлежна отхрана, необходимо е да се започене отъ рано това най-деликатно и най-свештенно дѣло за честитий животъ на човѣкътъ. Добръ. Но отъ кога именно?

Ученитъ мѣжбе, които на основание на науката познаватъ човѣческата природа, тѣй да речемъ, до най-тънките подробности, утвърждаватъ, че отхраната трѣба да се начева отъ самата минута на зачатіето на дѣтето, даже и по-отпреди. Кѣто земтъ примѣръ отъ другата жива и разтителна природа, тѣ доказватъ, че за добро и здраво отъ сѣка старна поколѣние, необходимо е самитъ родители да сѣ отъ край съ тѣзи надлежни качества — да бѣдѣтъ добри и здрави, зашото, инакъ, дѣцата има-штѣтъ, малко-много, отъ недостатцитъ на родителитъ си — почти винѣги. — Слѣдъ това, необходимо е, казватъ ученитъ, штото родителитъ особено майката, отъ самата минута на зачатіето, строго да пази на себе-си: на своето поведение, на свойтъ дѣйствия, на своето душевно разположение и проч. и проч., зашото, въ това време, сичко, што прави тя и што става въ душата й, — сичко това отразява се на бѣдѣштото нейно чедо. Сичко това, което е плодъ на сериозна наука и дълговременъ опитъ, — е познато и на насъ, Българетъ, макаръ и отъ практика само. У насъ твърдѣ често казватъ за нѣкое дѣте: *„баитичко“* или *„майчица“*, когато искатъ да изразятъ, че въ дѣтето се забѣлзватъ съшитѣ тѣлесни и душевни свойства и качества, каквито иматъ родителитъ му.

И тѣй, отхраната на човѣкътъ трѣба да се начева по-рано даже и отъ минутата на рождението му. Но това твър-

дѣ далечъ е отъ насъ и не тѣй достъпно. Искать се специални медицински познания, за да може човѣкъ основателно да доказва, обяснява и съвѣтва, какъ трѣба да бѣде тая първоначална отхрана най-добра. Заради това, кѣто оставимъ на страна тая до рождението на човѣкътъ отхрана, ний ште преминемъ на оная, която се начева отъ самата минута на рождението. Тукъ предметътъ за насъ е по-достъпенъ. А достаточнo е, ако се начене добръ и правилно отхраната отъ самата минута на рождението дѣтрово.

Необходимо ли е, отхраната да се начева, ако не поотрано, понѣ отъ самата минута на рождението, и ако е необходимо — то зашто?

Човѣкъ се ражда на свѣтътъ съ извѣстни двѣ главни способности: съ *умъ* и *сърце*. Въ тѣзи двѣ способности се заключаватъ сичкитѣ други умственни и нравственни способности на човѣка. Но тѣзи, тѣй да речемъ, *врождени способности*, сами отъ себе-си не могатъ да се развиятъ. Тѣ сѣ дадени въ човѣкътъ не като дѣйствителни способности, а само като *възможностъ* да станѣтъ такива, или, по-опредѣленно да кажемъ, тѣ сѣ *зародишитѣ на сичкитѣ умствени и душевни способности на човѣкътъ*. За да разберемъ това по-добръ, ний ште приведемъ единъ такъвъ примѣръ: житеното зърно, само по себе-си, не е освѣнъ просто зърно, но то има възможностъ да поникне, да порасне и да стане буюнъ, пълень класъ, да цѣвне и да даде плодъ. За това, обаче, се изискватъ условия, безъ които зърното си би останѣло за сѣкогажъ зърно. Изисква се земя, слънчова топлина и свѣтлина, та най-послѣ и — дѣждъ. Тѣй съшто бива и съ врожденитѣ способности на човѣкътъ. Първоначално, тѣ не сѣ способности, както зърното не е класъ, но сѣ зародишъ, тѣ иматъ възможностъ да станѣтъ такива. — По кой начинъ се извършва това? — Както зърното само отъ себе-си, не може да стане класъ, ами трѣбатъ му извѣстни вънкашни условия, както рекохме, тѣй съшто и врожденитѣ способности на човѣкътъ могатъ да излѣзѣтъ на-явъ и да станѣтъ таквизи (дѣйствителни способности) само отъ вънкашно нѣкакво-си на тѣхъ дѣйствие и влияние. Безъ това, тѣ си оставатъ въ човѣкътъ мъртви. Отъ дѣ се зематъ за човѣкътъ тѣзи вънкашни дѣйствия и влияния? Отъ сичкиятъ мѣръ, што го

окръжава. Мiрътъ, съсъ сичкото си разнообразие, дѣйствува на човѣкътъ, и дѣйствието му не е освѣтъ и то разнообразно и тѣй силно, штото човѣкъ, каквото ште и да прави, не може се отгърва отъ него. Човѣкъ е надаренъ съсъ петъ чувства: зрѣнието (гледанъето), слухътъ (слушанъето, чуванъето), обонянието (способностъ да мириса, да подушва), вкусътъ и осязанието (пипанъето — осяпитанието). Чрезъ тѣзи петъ чувства, вънкашниятъ мiръ дѣйствува на човѣкътъ неотразимо, неотклонно. Казваме *неотразимо*, заштото човѣкъ, кѣто има петъ-тѣхъ чувства, ште не ште, и вижда, и чува, и пр. сичко онова, което е и което се върши около му. Сичко това извиква на-явъ врожденитъ способности човѣчески, пробужда ги, развива ги, убогатява ги, заштото съсъ съки единъ погледъ на нѣшто-си, въ човѣкътъ не може да не се яви понятие за това нѣшто споредъ впечатленнето, произведено отъ съштий предметъ. Такива резултати произвеждатъ и сичкитъ други наши чувства. Не е трудно, слѣдъ това, да се разбере, че тѣй нареченнитъ *врождени* способности начеватъ да се извикватъ на-явъ, да се пробуждатъ въ човѣкътъ отъ самата минута на рождението му, заштото петъ-тѣхъ чувства въ здраво роденото дѣте имѣтъ вече пълна дѣятелностъ отъ самата тая минута, а слѣд., и вънкашниятъ мiръ отъ съштата минута начева да дѣйствува на дѣтската *душа*. Съсъ сичкитъ си разнообразия, този мiръ прониква чрезъ петъ-тѣхъ чувства въ душата на дѣтето, и начева, малко по малко, да пробужда душевнитъ му способности, да ги развива и убогатява. Ако да нѣмаше дѣтето петъ-тѣхъ чувства, вънкашниятъ мiръ штъше да бѣде за него недостѣпенъ, не штъше отъ никѣдъ да прониква въ душата му, и тогава неговитъ врождени способности штъха да си останѣтъ само зародишъ, или по-добрь — штъха да бѣдѣтъ мъртви. Ако, н. пр. човѣкъ се родѣше слѣпъ, глухъ, лишенъ отъ способностъ да умирисва, лишенъ отъ вкусъ, на-й-сѣтънъ лишенъ и отъ осязателна способностъ, — такъвъ човѣкъ штъше да бѣде — Бо-зна какво чудо. Въображението ни не може да го представи за друго, освѣтъ за една *жива-мъртва* животина, — ако е възможно да съштествува нѣшто живо при такива условия. —

И тѣй, благодарение на петъ-тѣхъ чувства, въ дѣтето начеватъ да се пробуждатъ и развиватъ врожденитъ му ду-

шевни способности опште отъ самата минута на рождението му. Че вънкашниятъ мѣръ отъ тая минута начева да дѣйствува на дѣтската душа, това ни го показва първиятъ плачъ на дѣтето, първиятъ му погледъ. А кѣто е това тѣй, то нѣма съмнѣние, че, отъ самата минута на рождението дѣтрово, изисква се строго внимание за да не би впечатления, произведени въ него отъ вънкашниятъ мѣръ, да бѣдѣтъ нѣкакъ такива, шото да иматъ лоши сѣтнини за пробуждающитѣ се дѣтски душевни способности. Дѣтето се ражда нито зло, нито добро. Тѣ има само възможность да стане или таквось или друго, и това зависи отъ впечатления, които ште проникватъ въ душата му и ште пробуждатъ, развиватъ и убогатыватъ неговитѣ врождени способности. Дѣтската душа е мѣка: тя приема и усвоява сичко, което ѝ дадѣтъ. Ако е добро даденото, и сѣтнинитѣ отъ него ште бѣдѣтъ добри; ако ли е лошо, — и тѣ ште бѣдѣтъ лоши.

Прочее, необходимо е отхраната, да се начева понѣ отъ самата минута на рождението, зашото отъ това зависи да иматъ добри или зли сѣтнини и най-първитѣ впечатления, што начеватъ да проникватъ въ душата на дѣтето, штомъ се роди тѣ. Отхраната е длѣжна, — ако иска да бѣде добра, — строго да пази и на тѣзи най-първи впечатления, особенно на такива отъ тѣхъ, които иматъ и нравственъ характеръ, както н. пр. благодарението, неблагодарението на дѣтето и т. п. *Жанъ-Полъ*, ученъ Френецъ и педагогъ, справедливо казва за този случай, че ний „съ отхраната вливаме *първитѣ капки* на отровата или на медѣтъ въ чиститѣ и мѣки души и сѣрца на дѣчицата.”

Тукъ естествено се ражда питаніе: когато дѣтето се явява на свѣтъ нито добро нито зло, ами има възможность само да стане таквось или инакво, и когато това зависи единственно отъ вънкашнитѣ впечатления, които чрезъ чувствата пробуждатъ и развиватъ въ дѣтето способнитѣ му, — какво става съ свойствата и качествата, што ги дѣтето наслѣдва отъ родителитѣ си? — Тѣзи свойства и качества сѣ въ дѣтето както предъ рождението, тѣй при рождението му, тѣй и отпослѣ, но само сѣ *слива*, тѣй да речемъ, съ даденитѣ му отъ Бога способности. — Това сливание има тѣзи сѣтнини, че дѣтето, кѣтъ се роди, има нѣ-вече основи или

шансове, да стане по-умно или не тъй умно, да стане по-нравствено или не тъй нравствено. Тукъ вече работата зависи единствено отъ отхраната. Само това е, че добрата отхрана ще си постига цѣлта по-лесно и по-скоро съ онова дѣте, което е наслѣдило отъ родителитъ си добри качества и свойства, отъ колкото съ онова, което отъ родителитъ си е наслѣдило въ свѣтъ зародишъ нѣкакви-си зрънца и за лоши черти.

IV.

Отхраната на човѣкътъ начева се и трѣба да се начева отъ самата минута на рождението му. Сега, кой е онзи, който може и трѣба да бди надъ нѣжната дѣтека душа, да я запазва, за да не би впечатления отъ вънъ идушти да иматъ на нея лошево влияние? Кой може да влѣе въ крѣхната му и най-въсприемчива душа благотворниятъ медъ или смъртоносната отрова?— Съ една рѣчь, кой е онзи, който може да поведе дѣтето къмъ добро или зло, оште отъ самата минута на рождението му? Може оня, който е най-близъкъ на дѣтето, който е тъй да речемъ, свързанъ съсъ съшществованиято му. А това сѣ—родителитъ. Дѣтето се ражда бѣдно и безпомощно, и неговитъ слаби рѣчички се простиратъ най-първо къмъ родителитъ. Ако има най-свето и най-важно нѣщо въ домашниятъ животъ, това е—да дадешъ помощъ на нѣжното, невинно и безпомощно дѣтенце, да го поведешъ и да му покажешъ добрата посока. А изпълнители или осъществители на тоя най-свѣтъ задаткъ могатъ да бѣдѣтъ само родителитъ, а най-паче — *майката*.

Дѣтето расте въ ръцѣтъ на майка си, постоянно предъ нейнитъ очи, или, да речемъ иначе— то живѣе съ живѣението на майка си. Отъ майката дѣтето получава храна, спокойно заспива на нейнитъ ръцѣ; погледътъ му постоянно е напълненъ отъ нейното лице; то се огледва въ нейнитъ очи и отъ нея получава първитъ най-свети, най-сърдечни целования. Тукъ, майката се явява въ сичкото си материнско величие, предъ което съка честна и благородна душа трѣба да благоговѣе.... Но за то, и отъ нейна старна се изисква голѣма осторожностъ и внимание. Сички тѣзи нѣжни, мили погледи и милвания и пр. и пр., съ които майката надарява любезното си дѣтенце, не сѣ друго, освѣнъ първи и най-силни

впечатления, които чрезъ чувствата проникватъ въ душата на дѣтето и се запечатватъ въ нея. И не е чудно, ако свойствата, чувствата, характернитъ черти на майката твърдѣ лесно се усвояватъ отъ дѣтето. По естественниятъ законъ, чувствата не могатъ да не предаватъ на душата онова, което възприематъ отъ вѣнъ, а мѣката дѣтска душа не може да не приема което ѝ предаватъ чувствата. За туй, сичко што напълня, тѣй да речемъ, сърцето на майката, прелива се въ душата на дѣтето. Зесмѣ ли се весело майката предъ дѣтето си, — чувствата предаватъ този смѣхъ на дѣтската душа и тя се напълня съ радостъ; каже ли майката нѣкоя сладка думица на дѣтето си, —ето че се усмихва и дѣтенцето, и съ това дава ни да познаеме, че ласкавата майчина му дума достигнѣла до душата му и направила ѝ добро впечатление. Тѣй съшто, разгнѣви ли се майката, или изказва ли предъ дѣтето си нѣкакво-си страдание, — и въ душата на дѣтето се раждатъ неприетни, тѣй да речемъ, усѣштания, и на лицето си изображава скърбенъ изгледъ. Върваме, съки отъ насъ да е забѣлзвалъ, че дѣтето, безъ да го боли нѣшто, безъ да има какво-годѣ страдание, начева да плаче, штомъ види, ча майка му плаче, или че нѣкой я мѣмри. При това, кой е свѣтътъ за дѣтето? Никой други освѣнъ самата майка: тя съставлява сичко за дѣтето, — и неговитъ радости, неговитъ скърби, неговитъ надѣжди, съ една рѣчь — сичко. А кѣто е тѣй, кѣто сирѣчь първитъ впечатления, които се сипватъ чрезъ чувствата въ душата на дѣтето, е майката съ свойтъ приетни или неприетни характерни черти, съсъ своятъ веселъ смѣхъ и сладки думи, и пр. и пр., — кѣто е това тѣй, казваме, ясно и очевидно е, че отъ майката *най-много* зависи да бѣде дѣтето отхранено *добръ* или *злъ*. Да, при таквасъ тѣсна връзка, каквато съштествува между майката и дѣтето, при такова едно силно влияние, каквото майката не може да не има на мѣката и възприемчива дѣтска душа; — *най-сѣтнѣ*, и при таквасъ една естествена преданность, каквато дѣтето има къмъ майка си: *майката може да направи съ дѣтето си каквото иска, може да го поведе по добръ или лошъ пѣтъ*.

Да, голѣмо е значението на майката въ дѣлото на отхранванието на дѣцата, и ний смѣло можемъ да кажемъ, че отъ майката *най-много* зависи честината или злочестината на

човѣкътъ, че отъ майките зависи честината или злочестината на народитѣ, и че отъ тяхъ, най-сѣтнь, зависи сичко това и на цѣло целовѣчество въобще. „*Майката е гений на дѣтето,*“ казва философътъ *Гегелъ*. и — справедливо, заштото никой другъ не може да има на дѣтето таквози силно влияние, каквото има майката. „Никой учителъ, никой мъдрецъ не може да поправи дѣтето тѣй, казва г. Ранкъ, както благочестивитѣ, кроткиятъ и тихо печалниятъ погледъ на добрата майка; светата вода не съобщтава на дѣтето таквось освешение, каквото съ заключава въ сълзитѣ на една добра майка; никогажъ словото, макаръ и на най-добриятъ учителъ, не прави таквось силно и съ добри сѣтнини впечатление, както тихото мѣмрение на добрата и мъдра майка.“ Великитѣ въ историята и въ науката мъжие съкогажъ сѣ изповѣдвали, че за своето величие сѣ длъжни на майките си. *Наполеонъ I*, военнитѣ подвизи на когото едни усъждатъ, а други ги хвалятъ и се гордѣятъ съ тяхъ, но както едни тѣй и другитѣ признаватъ, че е билъ човѣкъ съ дарования и велика душа, — често е казвалъ той, че бъдущността на дѣтето е въ ръцѣтъ на майката, и, при това, съкогажъ е повтарялъ, че майка му е била причина на неговото величие. Знаменитиятъ философъ, *Кантъ*, приписва сичкото си достойнство, сичкото голѣмо значение, което достигна да има въ науката, — сичко това приписва той на майчинитѣ си старания. „Никога не штѣ забравя това, казваше той въ старитѣ си години, че майка ми е положила въ душата ми онуй зърно на доброто, което го има сега въ мене.“ *Кюве*, знаменитиятъ натуралистъ, приписва сичкиятъ успѣхъ на своитѣ занятия, сичката слава на своитѣ велики открития, — на майка си.

Отъ майката зависи да бѣде дѣтето добро или зло; отъ майките, слѣдователно, зависи да бѣдѣтъ добри или зли народитѣ, както, разбира се, и цѣло четовѣчество. *Наполеонъ I* запиталъ еднѣжъ г-жа Кампанъ, която била начелница на *Въспитателниятъ домъ* въ Парижъ: „какво се изисква за да бѣде единъ народъ добъръ, мъжественъ, уменъ и проч.?" — „*Добри майки,*“ отговорила умната тая жена. „Въ майчиното сърце, казва г. *Мартенъ*, се корени духътъ на народитѣ, тѣхнитѣ нрави, предразсѣдци и добродѣтели; или, съ други слова, въ майчиното сърце се корени цивилизацията на цѣ-

лиятъ *человѣчески родъ*.” И послѣ, Мартенъ възкликава къмъ женитѣ: „Жени! ако да знаехте какви чудеса може да прави и ште прави влиянието на майкитѣ въ *человѣческиятъ родъ*, — съ каква благородна гордостъ штъхте да се заловите за добрата отхрана на дѣцата си! Достаточна е само вашата добра воля, за да направите онова, което не е въ волята нити на царѣто, нито на народитѣ. Само вий можете на земята да се разпореждате по волята си съ бъдущитѣ поколѣния на *человѣческиятъ родъ*!”

Ето до колко е голѣмо значението на майката въ дѣлото на отхраната. И това значение не е никакъ преувеличено. Въ нейнитѣ ръцѣ е слабото, нѣжно и безпомощно дѣте: неговата нѣжна и мѣка душица най-първо се открива на нея, предава ѝ се напълно, и заради това, майката правва съ нея каквото иска. —

Но не е отговорна само майката срѣшту светата и най-важна обязанностъ къмъ дѣтето, т. е. въ отхраната му: отговоренъ е опште и онзи, който е *царятъ* въ семейството, или глава въ кѣштата, — отговоренъ е и *бащата*. Слѣдъ майката, бащата е другиятъ главенъ ръководителъ на дѣтето къмъ добро или зло въ най-крѣжката негова възраст. Ролѣта на бащата, като *въспитателъ*, начева се вече тогава, когато дѣтето начене да съзнава што-годь, съзнателно да приема впечатления отъ вѣнъ. И положението на бащата въ това отношение е толкосъ важно и деликатно, както и положението на майката, — даже, може да се каже, е по-важно и деликатно въ този периодъ на дѣтинската възраст, заштото той (бащата) вече ште има работа не съсъ съштество, което безсъзнателно приема сички впечатления, што му се даватъ отъ вѣнъ, а съсъ съштество, много-малко, развито вече; съсъ съштество, което може вече да отличава баща отъ майка, — родителитѣ си отъ чуждитѣ хора. Малкото дѣте, когато плаче, по-скоро дохожда и се успокоява на ръцѣтъ на родителитѣ си, отъ колкото на чужди ръцѣ. Това показва, че дѣтето вече разпознава своитѣ отъ чуждитѣ, че вече разбира, кои сѣ за него по-мили, по-готови да принесѣтъ нѣшничко жертва за неговото добро и спокойствие.

Тѣй съшто, както вече умѣе де гледа дѣтето различно на родителитѣ си и на чуждитѣ хора, — тѣй съшто гледа различно на

майката и баштата. Въ първите дни и мѣсеци пораснѣлото въ рѣцѣтъ на своята майка дѣте гледа на тая последната, като на нѣшто неотдѣлно отъ себе-си, като на частъ отъ своето съществуване, зашото, както казахме по-горѣ, дѣтето е получвало първите впечатления отъ майка си, огледвало се е въ нейниятъ погледъ, смѣло се е съ нейниятъ смѣхъ, скърбяло е съ нейната скръбъ, плакало е съ нейниятъ плачъ, — съ една рѣчь, живѣло е съ нейното живѣние. Но баштата спрямо дѣтето, заема друго положение, както въобщте заема той друго положение въ цѣлиятъ домашенъ животъ. Въ къшти баштата се явява като царь, на когото волята е законъ несамо за сичките други домашни, ами и за майката, — за тази *богиня* на дѣтето. Любовта на дѣтето не може да не се устремлява, тѣй да речемъ, съ едно инстинктивно и полусъзнателно побуждение къмъ този *кѣшенъ царь* къмъ баштата, зашото самата майка изказва къмъ него безграничната си любовъ и преданность. Уважението на дѣтето е безсъзнателно, — по причина на неразвитата още негова натура, но за то, най-чисто, най-безкористно, всецѣло принадлежи на баштата, зашото, съки единъ часъ, съка една минута, или, по-добрь да речемъ, — винѣги той се ползува отъ уважението на майката.

И тѣй, дѣтето гледа на баштата съвсѣмъ не тѣй, както гледа на майка си. Тѣ гледа на него, като на същество по-горно отъ майката, като на същество по-високо отъ нея, а слѣдователно, — и като на същество *недосегаемо-авторитетно*. Баштата въ очитъ на дѣтето е и царятъ, и сичко: той е за него и най-голѣмиятъ мъдрець, и най-всемогъщиятъ човѣкъ, и най-светото и най-справедливо същество. Дѣтето приема за истина и за свето сичко, што чуе и види отъ башта си; въ дѣтето не може да съществува даже ни най-малко съмнѣние въ истинността на онова, што каже башта му или въ законността на стореното отъ башта му. За дѣтето сичко, што прави башта му, е и справедливо, и законно, и хубаво. — Съки отъ насъ е билъ дѣте, и, ако не сички, понѣ по-вечето отъ насъ, може да помнятъ какво безукоризненно същество сѣ били за насъ баштитѣ ни, особено въ епохата на онази дѣтинска възраст, когато сме начевале што-годъ да съзнаваме, и когато родителскитѣ наказания, по нѣ-

когажъ твърдъ строгички, оште не сѣ били познати за насъ.

Къто е така, къто дѣтето гледа на башта си като на същество най-свършено и най-свето, — баштата е длъженъ тъй съшто както и майката, строго да пази на себе-си, и най-внимателно да гледа да изпълня длъжността си, която има къмъ своите дѣца, — като въспитателъ. Ний казахме, какъ гледа дѣтето на башта си, и отъ това лесно да се направи заключение, колко голѣмо влияние има баштата въ отхраната на дѣтето, и колко грѣши единъ башта, когато той пренебрегава отхраната на дѣцата си, или па никакъ не обръшта внимание на нея. Къто казваме това, ний разбираме светата обязанность на единъ башта къмъ дѣтето си, която е длъженъ да изпълня строго и съ най-голѣмо внимание, особено въ онзи периодъ на възраста, когато дѣтето е оште малко, и оште за него е необходимъ родителскиятъ всестраниенъ надзоръ. Както майката сама храни дѣтето и го милва, тъй съшто и баштата трѣба *самъ* да храни умственните и душевни способности на дѣтето си. Както чуждата майка *никогажъ* не може да бѣде като истинна майка на дѣтето, заштото истинната майка обича своето дѣте отъ сичка душа и сърце, тогасъ, когато чуждата не може да има такава силна любовь къмъ чуждо дѣте: тъй съшто и чуждъ човѣкъ не може да бѣде такъвъ добъръ въспитателъ на едно дѣте, особено въ оная възраст, за която казваме, както *самъ* баштата. Жанъ-Жакъ-Руссо казва: „отъ ръцѣтъ на майката дѣтето трѣба да премине непременно въ ръцѣтъ на башта си, а не въ ръцѣтъ на нѣкой чуждъ човѣкъ, когото баштата може да земе за въспитателъ на дѣтето си, заштото разсѣдителниятъ, макаръ и не до толкова учениятъ башта, може да отхрани дѣтето си много по-добъръ, отъ колкото искусниятъ и добриятъ *инакъ* наставникъ.” А къто е тъй, — *никой* башта нѣма право и подъ никакъвъ начинъ не трѣба да се отказва отъ изпълнение на таквазъ света обязанность, каквато е отхраната на едно дѣте. Съки башта трѣба *самъ* да се грижи за тая отхрана, ако иска да бѣде тя добра. Въ противенъ случай, отхраната може да не бѣде добра, и тогава сичката вина пада на баштата, който за това заслужва голѣмъ укоръ. Упоменьтиятъ Ж. Ж. Руссо казва: „нито сиромашията, нито занятията, нито високото положение, — не освобождаватъ баштата

отъ най-светата обязанностъ, самъ да отхранва дѣцата си, както трѣба. *Онзи бащата, който не изпълня тази света обязанностъ съ внимание и най-строго,—такъвъ бащата е недостойнъ да носи това свето име, недостойнъ е да се нарича бащата.*”

И тъй, първите ръководители на дѣтето, отъ самата минута на рождението му, са и трѣба да са родителитѣ,—най-първо майката, а отпослѣ — бащата. Отъ тяхъ зависи да положятъ въ душата на дѣтето основа за добро или зло, отъ тяхъ зависи и да развиятъ тѣзи старни до една извѣстна степенъ. —

Но дѣтето отъ день на день расте, и за едно съ това расте и душата му, т. е. тя се убогатява съ нови понятия, а отъ това произлиза, че умственнитѣ способности на дѣтето се по-вече и по-вече развиватъ и убогатяватъ. Съобразно съ това и нравственнитѣ начала, вложени въ него по-отпреди, укрѣпватъ се въ него, разширяватъ се и порасватъ по-вече. Тукъ отъ ръководителитѣ на дѣтето се изисква, да бѣдѣтъ даже по-внимателни къмъ длѣжността си, отъ колкото са били до сега. До четири или петъ годишната си възраст, дѣтето е било, тъй да речемъ, *безгласно* и съ покорностъ е приемвало почти сички впечатления, безъ да е имало грижа, критически да се отнася къмъ тяхъ и да си обяснява, кое е било за него добро и полезно, и кое не, и зашто е било така. Но отъ тая възраст на горѣ, въ сичкитѣ негови дѣйствия, желанія и стремления, изказва се вече и малко разумно-съзнателни побуждения и што-годѣ съзнателно предположена цѣль, както и черти отъ характеръ, който вече, малко-много, се е образувалъ въ него. А тъй, кѣто човѣкъ отъ природата си е наклоненъ къмъ самостоятелностъ, естествено е, че дѣтето предпочита да върши сичко самостоятелно. Сега, понятно е само отъ себе-си, калко лесно може дѣтето да трѣгне по неправиятъ пътъ безъ надлежни ръководители. За младата дѣтска душа, сичко е на свѣтътъ хубаво. Кѣто няма опште тѣжкиятъ урокъ на опитѣтъ, дѣтето гледа весело на свѣтътъ и върва,—отъ душа и сърце върва, че свѣтътъ е тъй съшто хубавъ, както си го мисли то, т. е.—както му го представлява неговата дѣтска фантазия. При този свѣтливъ погледъ на сичко, който естествено произвежда довѣрчивостъ въ сърцето на дѣтето, прибавя се опште и това, че дѣтето,

при сичката си наклонност към самостоятелност, не може да не подпада подъ разни влияния, заштото волята му е оште твърдъ слаба, и поради това, когато дѣйствува подъ чуждо влияние, мисли и върва, че дѣйствува самостоятелно.— Ето на каква опасна точка стои дѣтето въ тази възраст (отъ 4 години и на горѣ): отъ една старна, дѣтскиятъ есенъ и свѣтливъ погледъ на сичко,— на цѣль свѣтъ, който погледъ вижда сичко свѣтло, хубаво и невинно, както е невинно и самото дѣте; а отъ друга,— разнитъ влияния, што го окръжаватъ, при това, и образовавшиятъ се вече наклонности въ него, на които дѣтето не може оште да противопостави своята разумна свѣсъ и воля. Тукъ, колкото е опасна точката, на която стои дѣтето,— толкосъ по-вече се изисква, ръководителитъ да бѣдѣтъ най-внимателни къмъ длъжността си. Тукъ работата не е вече да ръководишъ само дѣтето къмъ добро, ами трѣба и да *унищожавашъ лошитъ наклонности и характернитъ лоши черти, што ги вече има въ дѣтето отъ дотогавашната му отхрана.* Но не е само и това. Има оште една по-мъчна задача: *развиванieto и убогатяването на умственната старна на дѣтето.* Заедно съ тѣлото, развива се, убоготява се и душата на дѣтето, но това развиване и убогатяване е недостатъчно. На дѣтето предстои да прекара единъ животъ отъ 70—80 и по-вече години. Насъ ни е научилъ опитътъ, че трудно се живѣе на свѣтътъ безъ надлежно приготвление. Прочее, кѣто знаеме това, не можеме да не желайме, дѣтето да бѣде приготвено за животътъ както трѣба, за да прекара тоя животъ колко по-благополучно и да принесе съштественна полза на обществото. За сичко това, обаче, изисква се добро приготвенѣе. Изисква се не само нравственната старна на човѣка да е наичена съ сички добрини, ами и умственната да е развита и убогатена. Тѣзи двѣ старни, както казахме, сѣ тѣсно свързани помежду си. Съ развитието на едната, става развитието и на другата. Само това е, че първата (нравственната) старна трѣба да начева де се развива отъ самата минута на рождението на дѣтето, когато втората изисква специално, тѣй да речемъ, внимание по-отпослѣ. А добата, за да почне да се обръшта специално внимание и на умственната старна, е 5-6 годишната възраст, и на го-

рѣ. Истина, до тая възраст, умътъ на дѣтето се убогатыава и развива, защото съсъ съко едно ново впечатление на душата му, явява се и ново понятие, Тѣй съшто и отъ тая възраст на горѣ би се убогатыавалъ дѣтскиятъ умъ и безъ особенни нѣкои старания, защото дѣтето въ животътъ ште има всевъзможни и разнообразни срѣшти и сблъсквания на интереси и т. п., а сичко това не може да не му развие и убогати понятията, слѣд., самиятъ умъ. Но само това е недостатъчно. Тая школа на опитътъ е тѣжка и горчива, а твърдѣ често и неправилна. Заради това, изисква се овреме приготвление и отъ съка една старна. Трѣба оште отъ рано да се начене правилното и систематично развивание и убогатыавание на умътъ, — трѣба да му се даде, тѣй да кажемъ, *положителностъ*. Казвамъ *трѣба отъ рано*, защото днесъ за днесъ необходими сѣ на човѣкътъ много познания, за да може той да стои самостоятелно на краката си, за да може въ дѣйствиата си и постѣпкитѣ си да е — и независимъ и полезенъ. Слѣдователно, необходимо е умътъ на дѣтето да земе систематично да се развива и убогатыава оште отъ 5—6 година на възраста си, и тѣй на нататакъ — постепенно.

И тѣй, ето какво се изисква въ тѣзи възраст: да се развиватъ добритѣ наклонности, и да се изкореняватъ и уништожаватъ лошитѣ, што ги е дѣтето придобило или отъ немънието на родителитѣ си, или па отъ други причини; въ съштото време, обаче, изисква се, штото и умътъ на дѣтето систематично да се убогатыава съ добри и полезни за презъ животътъ му познания.

Пита се: кой сега, въ тази възраст, може смѣло да подаде на дѣтето върна рѣка, и да го поведе къмъ дѣто трѣба? Трѣбало би — пакъ родителитѣ. Тѣхнитѣ слова, тѣхнитѣ съвѣти сѣ най-авторитетни за дѣтето, и едно дѣте ште послуша и ште изпѣлни пѣ-скоро съвѣтътъ на бащата си или на майка си, отъ колкото на нѣкой чуждъ човѣкъ. Но, при сичко това, можемъ да кажемъ, че твърдата и любяща рѣка на родителитѣ не всекогажъ е достаточна тукъ. Дѣтето, въ тая си възраст, вече не се ограничава само съ кѣшниятъ животъ. Тѣ излиза вѣнъ отъ родителскиятъ си домъ — на улицата и пр., — играе съ други дѣца, които често се случва да иматъ пѣ-друга или

даже и съвсѣмъ друга отхрана; срѣшта се и вижда други хора, чува всевъзможни хорати и приказки. Сичко това живо дѣйствува на дѣтската душа, но никакъ не може да се каже, че това дѣйствие е благотворно съкогажъ. Напротивъ, положително можемъ да кажемъ, че необходими сѣ родителскитъ съвѣти почти сѣки вечеръ, за да се умали злокачественноста отъ нѣкои впечатления, што е могло дѣтето да получи презъ денятъ, отъ разнообразнитъ срѣшти и сближавания съ други дѣца и въобще съ сички други съштества и предмѣти. Но такиваго искренни и благоразумни съвѣти и наставления отъ старна на родителитъ, на дълго време ли оставатъ въ паметта на дѣтето? На другиятъ день дѣтето става бодро и весело; весело се посрѣшта съ вчерашнитъ си другари, и — гледашъ, че съ цѣла душа и сърце се е предало на вчерашнитъ си игри и развлѣчения: вика, скача, бори се, закача се, сважда се, бие се, — споредъ обстоятелствата, — а за съвѣтитъ на родителитъ му, ште му дойде на умъ, или кагато му съдиратъ нѣшто отъ дрехата, или когато само съдире чужда дреха, или па, когато направи друга нѣкоя пакостъ, за която знае че ште го мѣмрятъ у тѣхъ, или даже и ште го накажътъ. Разбира се, че *никой* не може, та и *не трѣба*, да осъжда дѣтето, че играе. За да скача, да бѣга, да вика, да се сважда и проч., — къмъ сичко това тѣ се побуждава отъ своята жива природа, отъ своятъ живъ организмъ, който не може ни минута, ни секунда да бѣде тихъ и миренъ, заштото съсь движението, съсь шавание насамъ нататкъ и пр., той се развива, укрѣпва и заяква. Поради това, *никой*, — нито *родителитъ*, не трѣба да въспиратъ дѣтето отъ дѣтската му игра, заштото, ако не го оставятъ да се предава на играњето си: да бѣга, да вика, да скача и пр., — тѣ въспиратъ съ това развиванието на организмътъ му, и за едно съ туй въспира се и развиванието на душа му. Въ такъвъ случай, родителитъ ставатъ, макаръ и несъзнателно, най-опасни злотворници на дѣцата си, заштото направятъ ги да бѣдѣтъ презъ цѣлиятъ животъ злочести.

Прочее, дѣтето трѣба и да играе, да бѣга, да скача и пр., но тукъ рабатата е, че играњето трѣба да има добри сътнини за нравственната и умственна старна на дѣтето: трѣба на играта да се дава такъвъ характеръ, штото тя непременно да съдѣйству-

ва за надлежното добро и правилно развиване на тѣзи стар-ни, а не—за развалата имъ. Но въ такъвъ случай, уличнитъ игри и срѣштания не могатъ да иматъ съкогажъ желаннитъ добри сътнини, защото, както казахме по-горъ, дѣтето се срѣшта съ други дѣца, които могатъ да иматъ друга отхра-на; при това, на улицата дѣтето се вижда нѣкакъ по-сво-бодно отъ съкакъвъ надзоръ, и поради туй, въ тая улична игра, преобладава по-вечето *инстинктътъ*, или насадѣнитъ вече характерни черти, тѣй да речемъ, — *дѣтскитъ страсти*, отъ колкото какво да е благоразумие. При такива условия, разбира се, уличната игра не може да има съкогажъ желан-нитъ добри сътнини. Изисква се, прочее, дѣтската игра да се принесе отъ улицата другъдъ, при това и подъ постоя-ненъ надзоръ. Надлеженъ ли е и достаточенъ ли е само ро-дителскитъ надзоръ въ това време? Не е достаточенъ и ето зашто: Дѣтето, или сѣ едно човѣкътъ, както казахме, има естествена наклонность къмъ самостоятелность; тая наклон-ность по-вече се усилюва въ него въ тази възраст, за която говориме. Неговата воля, макаръ и да е още тѣй слаба, щото лесно се покорява на разни влияния или на други по-силни воли, — въ много случаи, обаче, то предпочита да върши работи споредъ своята собствена воля, отъ ко-кото споредъ волята на родителитъ си, а много пъти на ста-ватъ необходими разни заплашвания и наказания, дору се на-кара дѣтето, за да постъпи споредъ добритъ съвети. Но, при сичкото благоразумие, което можеме и трѣба да предполагаме въ родителитъ по отношение на отхранванието на своитъ дѣца, трѣба да изповѣдаме, че родителитъ твърдъ често се отказватъ да употребатъ строгость тамъ, дѣто трѣба, дѣто добритъ съвети не помагатъ; освѣнъ туй, на и твърдъ често тѣ не виждатъ злото тамъ, дѣто го има, или, ако го и виждатъ, като родители—неволно го считатъ за маловажно нѣшто. Причина на сичко това е—голямата любовь на ро-дителитъ къмъ дѣцата си, по слѣдствие на която тѣ биватъ естествено снисходителни къмъ рождбитъ си. Родителитъ въ-общте биватъ снисходителни къмъ своитъ дѣца, както въ-общте човѣкъкъ бива снисходителенъ къмъ себе-си лично. Родителската любовь ги кара да вѣрватъ, че дѣцата имъ сѣ добри, умни и способни, и много пъти да имъ проштатъ,

даже и съвсѣмъ да ги извиняватъ за нехарнитѣ имъ постѣпки. И такива сѣ, речи, сичкитѣ родители. „Вѣроятно, казва нѣмскиятъ педагогъ, *Лихтенбергъ*, оште не сѣ бивали родители, които да не считатъ своето дѣте за нѣшто особено, необикновено. Азъ мисля, че най-паче ученитъ бапти и майки се предаватъ на това приятно заблуждение.” Г-нъ *Карлъ Пилцъ*, тоже нѣмски педагогъ, кѣто споменува за слабостта, която иматъ родителитѣ къмъ дѣцата си, казва за майката: ако се случи да се срѣшнатъ двѣ майки и да запrikaзватъ за дѣцата си, непременно ште чуетъ едната да казва: „ахъ, само да чуетъ моятъ синъ, какъ умно хортува, съкашъ че е старъ, — таквось умно дѣте!”, а другата непременно ште ѝ отговори: „ами моятъ?! сичко пипа като дѣрто; хемъ да видишъ, какъ сърдито се отговаря на бапта си. . . . Не знамъ, ама, — ако го поживи Господъ, ште бѣде едно нѣшто.” „И не мислете, прибавя г. Пилцъ, че тѣзи добри майки хортуватъ тѣй само отъ желание, да се похвалятъ една предъ друга съ дѣцата си, — не! Тѣ говорятъ това отъ сичко сърце и душа; тѣ вѣрватъ, че умнитѣ и способнитѣ имъ дѣца, наистина, съсъ време ште станътъ такива велики челоуѣци, на които ште се чуди, ако не цѣлъ свѣтъ, то понѣ — цѣлъ градъ, цѣло село, — това вече зависи отъ развитието и умственитъ кръгозоръ на родителската фантазия.” —

Очевидно е, при такова условие, родителскиятъ надзоръ не може да бѣде надлеженъ и достаточенъ въ споменѣтата дѣтска възраст. Тукъ се изисква едно голѣмо безпристрастие, което да дава възможность на ръководителятъ да гледа на дѣтето тѣй, както си е то, — нѣшто, което родителитѣ съсъ трудъ направятъ, и даже не могатъ го направи, защото това дѣте е *тъхно*.

Не е и това само. Казахме, че въ споменѣтата дѣтска възраст необходимо е да се зематъ вече строги мѣрки за правилното систематично развивание и убогатяване и *на умъ*. Но, за да може това да стане, изискватъ се малко-много специални знания, надлежно умѣние и — най-сѣтнѣ — постоянно занятие врѣхъ сичко това. Не сичкитѣ родители, обаче, иматъ такива познания, а които ги имѣтъ, тѣ може да нѣматъ надлежното умѣние, или, ако го и иматъ, може па да нѣматъ възможность, изключително да се предаватъ на

това най-свето занятие. Сички тѣзи изискватъ да се предоставя послѣдующата отхрана на онѣзи, които сѣ способни и достойни на това; които специално се занимаватъ съ тази висока и света обязанность; които си посветили животътъ да бѣдътъ добри ръководители на младото поколѣние, т. е. изисква се да се предоставя това свето дѣло на *учителитѣ-въспитатели*.

И тѣй, ето кой трѣба да бѣде надлежниятъ ръководител на дѣтето отъ 6 — 7-та година и на горѣ, — *учителятъ*. Дѣтето излиза отъ кѣшти и стѣпва въ училиштето; отъ ръцѣтъ на родителитѣ то се предава въ ръцѣтъ на учителя. Отъ това, че дѣтето се предава въ ръцѣтъ на учителя не като кукла, не като бездушень материялъ, отъ който учителятъ да прави здание, а като същество разумно, и тая размность се проявява вече въ него въ доста силна степенъ, като същество съ малко-много определенъ вече характеръ, като същество съ извѣстни наклонности и стремления, съ извѣстни умственъ кръгзоръ, — отъ сичко това ний лесно можемъ да разберемъ голѣмото значение на училиштата и важната обязанность на учителитѣ. Училиштата служатъ за продължение на онова, што сѣ наченѣли родителитѣ. Но, малко е това. Предполага се, че нийдѣ толкосъ добръ не разбиратъ, въ какво се състои истинното значение и достоинство на човѣкътъ, както въ училиштата; че нийдѣ тѣй добръ не знаятъ, каква отхрана да се даде на едно дѣте, за да бѣде то добръ башта, добръ гражданинъ, добръ човѣкъ, както въ тѣзи храмове на науката и развитието. Г. *Дюлонъ*, единъ отъ умнитѣ педагоги въ Америка, казва за училиштата: „Училиштата могатъ съ най-голѣма точностъ да покажътъ на онѣзи основи (темели), на които може да се основе честито, богато и благословенно живѣние, заштото училиштето владѣе съ сичкитѣ средства за да знае това. Училиштето владѣе съ много знания, то владѣе и съ умѣние; училиштето знае човѣка най-добръ, знае и въ какво се състои неговата съштность; то знае животътъ и онова штастие, което човѣкъ може да достигне въ животътъ си; училиштето знае условията, при които човѣкъ може да си подобри животътъ отъ съка една старна; знае много велики лица и онѣзи нравственни основи, които сѣ управлявали и управляватъ съ тѣхниятъ животъ; училиштето

знае условията, при които народитѣ достигватъ до благоденствие, тъй също знае и онѣзи условия, при които народитѣ загинватъ.”

Ето, споредъ този ученъ мъжъ, ликътъ или портретътъ на училиштето. Както виждаме, ликътъ е свѣтливъ, сериозенъ, величественъ. Такъвъ трѣба да бѣде той наистина, баримъ споредъ онова значение, което, днесъ за днесъ, сѣ достигнали да иматъ училиштата въ цѣлиятъ просвѣтенъ мѣръ. Заради това, съки има право да иска отъ училиштето такива резултати, които напълно да съотвѣтствуватъ на неговѣтъ величественъ ликъ. Училиштето знае и *трѣба* да знае цѣлта, къмъ която е длъженъ човѣкъ да се стреми въ животътъ си.

Слѣдователно, задатъкътъ на училиштето е—да даде на човѣкътъ сичките възможности за благополучното достигване на тая цѣль. Прочее, отъ училиштето се изисква, штомъ стѣпи въ него дѣтето, не само да продължава онова, што сѣ наченѣли родителитѣ, ами още и да изправва, да изкоренява лошето, което *тъй* или *иначе* се е вмѣкнѣло въ душата на дѣтето, и което родителитѣ, може би, отъ голѣма любовъ и снисхождение къмъ чедото си, не сѣ могли да забѣлѣжатъ въ него, или па не сѣ умѣли да го разпознаятъ. При това, изисква се отъ училиштето и убогатыяване дѣтето съ разни познания, които ште му бѣдѣтъ необходими презъ цѣлиятъ животъ. И тъй, училиштето съединява въ себе-си двѣ най-важни и най-свети обязанности: да убогатыа човѣка съ познания и да го научи, какъ да се ползува съ тѣзи познания тъй, штото, на свѣка една стѣпка въ животътъ си, да бѣде дѣйствително добъръ членъ на семейството, добъръ и полезенъ гражданинъ, най-сѣтенъ добъръ и полезенъ човѣкъ.

Кѣто е тъй, очевидно е, че училиштето има голѣмо и твърдѣ важно значение за съки единъ народъ, за съко едно общество. Надѣждата на родителитѣ, надѣждата на обществата и народитѣ за добри поколѣния е на училиштата, заштото, днесъ за днесъ, тѣ сѣ почти единственнитѣ храмове, отъ които младото поколѣние излиза приготвено за полезна дѣятелностъ въ обществото. Тукъ, въ училиштето, дѣтскиятъ характеръ се образува най-правилно и укрѣпва най-добъръ; въ училиштето дѣтето се научава да обича и уважава доброто, честното и полезното, и съкогожъ да отбѣгва отъ лошото и

безчестното; въ училиштето си убогатыава то и умътъ съ добри, полезни познания. Прочее, училиштето има *голяма важностъ въ дѣлото на цѣлата отхрана на човѣка*. Тази важностъ на училиштето се признава отъ сички учени и образовани хора. Толкосъ пѣ-вече училиштето трѣба да бѣде важно и необходимо за насъ—Българетъ, и сега за сега важно не толкосъ съ научниятъ елементъ, колкото съ педагогическиятъ (въспитателниятъ). Както казахме, у насъ нѣма и не може да има сега до толкова добра домашна отхрана, заштито ний нѣмаме оште добръ отхранени и образовани родители,— нито майки, нито бапти. А благодарение на това наше необразование, както и на доста суровичкиятъ ни характеръ, който се е образувалъ въ насъ,—както имавме случаи да кажемъ пѣ-горъ, по много неблагоприятни исторически и други обстоятелства, сегашната наша домашна отхрана има пѣ-вечето лоши резултати, отъ колкото добри. Сега, пѣ-вечето дѣца у насъ отхранватъ се и се отгледватъ подъ убийственното влияние на разни сурови и други такива неблагоприятни наказания, а тѣзи наказания правятъ дѣтето, да гледа на хубавиятъ Божи свѣтъ съ една неутѣшителна мрачностъ, а послѣ и самѣ да бѣде презъ цѣлиятъ си животъ съ истиятъ характеръ, както сѣ били и родителитъ му. За насъ, прочее, необходимо е, въ училиштата ни да е усиленъ най-много воспитателниятъ елементъ. Ако Европейцитъ и въобщте сичкитъ просвѣтени народи, при сичко, че иматъ доста образовани майки и бапти, и домашното имъ воспитание е въ единъ много добръ редъ,— пакъ гледатъ на училиштата си не само като на заведения, въ които съ единъ лесенъ методъ или съ единъ добръ обмисленъ планъ се убогатыаватъ умоветъ на дѣцата имъ, ами оште и като на кѣштя, въ които дѣцата имъ продължаватъ и усвѣршенствуватъ и нравственната си старна, т. е.—като на кѣштя воспитателни: колко пѣ-вече трѣба ний, Българетъ, да обръштаме внимание на училиштата си—именно отъ къмъ воспитателната старна. Споредъ днешното наше нравственно състояние народно, ний даже се рѣшаваме да кажемъ, че, на днешенъ день, ний би постѣптили много пѣ-умно и би сторили на себе-си едно твърдъ полезно дѣло, ако би направили сичкитъ си училишта исклучително такива, въ които преобладаващиятъ елементъ да бѣде *добрата отхрана*

или *педагогиката*. Ште повторимъ да кажемъ, че *у насъ май нѣма надлежна отхрана*. А безъ таквасъ отхрана, немислимъ е какъвъ-годъ успѣхъ въ обществениитъ ни работи, не по-малко и въ частнитъ ни. Но за да имаме добра отхрана, трѣба да имаме добръ отхранени и образовани майки и бапти. Кой, обаче, ште може да приготви тѣзи необходими добръ отхранени и образовани родители? Това могатъ да го направятъ ако не на пълно, то поне за сега—да речемъ, удовлетвори-телно *само училиштата*.

Важноста на училиштата, както казахме и казваме, е голѣма за сичкитъ народи, а особено за нѣсъ, Българетъ. На тѣхъ е преимущественно нашата надѣжда за добра народна бъднина. Прочее, какви високи достойнства трѣба да има единъ човѣкъ, който се наема да носи светото име *учитель*, и какво дълбоко уважение трѣба да имаме и винѣги да изказваме къмъ оногова, който съ достоинство носи това свето име! Учителятъ трѣба да бъде отъ една старна убогатенъ съ дѣйствителни познания, а отъ друга—трѣба да има и самъ добра отхрана, трѣба да се отличава съ нравствениитъ си качества. „Бъдете съвършенни, каза Спасителятъ на онѣзи, които прати да бъдатъ учители на мѣртътъ, както е съвершенъ и онзи, който е на небето.“ Ето какви трѣба да бъдатъ учителитъ, ето какъвъ идеалъ трѣба да иматъ тѣ винѣги предъ очитъ си: тѣ трѣба да сѣ съвършенни, или инакъ да кажемъ, *трѣба да сѣ достойни за званieto си*. Но тѣхното съвършенство, тѣхното достоинство не трѣба да стои скрито, а трѣба дѣломъ да се показва. Казано е: „Тако да просвѣтитесь свѣтъ вашъ предъ човѣки, яко да видятъ ваша добрая дѣла.“ Тѣзи думи трѣба съкогажъ да ги помнятъ онѣзи, които зематъ на себе-си светата и най-важна обязанность—да бъдатъ ръководители на младото поколѣние, трѣба съкогажъ да постѣпватъ споредъ тѣхъ. Убогатенъ съ истинни познания, учителятъ трѣба да е човѣкъ съ най-добра нравственостъ. Въ неговитъ постѣпки и дѣла трѣба винѣги да се забѣлзва само честность, благородство, доброта. Въ противенъ случай, той не е достоенъ за светото име—*учитель*.

Ний ште имаме случай да говоримъ по-надълго за качества на учителитъ, но тукъ ште си позволимъ да забѣ-

лъжимъ нѣшто накъсо за нашитѣ учители, какви трѣба да бѣдѣтъ особено *сега*. . . .

Тѣй, кѣто, споредъ както рекохме, въ нашитѣ училишта, днесъ за днесъ, трѣба да преобладава възпитателниятъ елементъ, то *необходимо е, и нашитѣ учители да се отличаватъ не толкова съ многото разнovidни и високи познания, колкото съ малко но здрави (познания.) а главното — съ нравствената си старна*. Ний ще кажемъ, и върваме да не се лъжемъ, че, сега за сега, единъ учитель-Българинъ съ малко но здрави познания и добра нравственостъ ще е много по-полезенъ за насъ, отъ колкото многоучениятъ, но разваленитъ по сърце и характеръ учитель, зашото *достойний* учитель съкогажъ добросъвестно изпълнява длъжността си, старае се непременно да предаде на дѣцата, макаръ и малкото свое, но за то здраво и полезно знание; при това, той ублагородява и удобродѣства цѣло поколение. Напротивъ, ний никакъ не се стѣсняваме да кажемъ, че учитель, макаръ и многоученъ, но безнравственъ — съ лоша отхрана, винъги бива страшно вредителенъ, зашото такъвъ учитель развратява, разстроява и разваля цѣли общини, както непременно и цѣло младо поколение, което би се намѣрило подъ неговото ръководство.

(Слѣдва.)

СТИХОТВОРЕНИЕ.

ДУНАВСКА ПѢСНЯ.

Какъ по долній, мѣтний, тихій Дунавъ
Утромъ рано плава корабъ малкій.
А тамъ въ него дѣте малко плаче;
А това дѣте съмь—азъ.

Драга, стара, съдоглава баба
Ся прошета рано тамъ край Дунавъ,
Изъ водѣ тя крена дѣте малко,
И говори нему такъ:

“Ак’ отъ Нѣмско тече мѣтний Дунавъ,
Ще ся каже, ты дѣте си *Нѣмче*;
Аль не вървамъ; то ie лѣжа чиста;
Гледамъ ты си быстроокъ..”

“Ак’ отъ чѣрны горы тече Дунавъ,
То показва, ты дѣте си *горецъ*;
Мысля, че това ще да ie върно,
Че твой погледъ много дивъ!....”

“Ак’ ли, какъ що казватъ, тихій Дунавъ
Изъ господне небо си истеква,
Ще ся каже като ангелъ малкій
На небо си ся родилъ.....”

Бабо! ще да търгна въ пѣть далекій
Ввѣрхъ по мѣтний, тихій Дунавъ,
Ще да плавамъ сто години цѣлы,
Да намѣра родный край!

Ак’ съмь *Нѣмецъ*, пиво ще да пия,
Ак’ ли—горецъ, врази ще убивамъ,
Ако ли на небо я родихъ ся
Въ тѣмнѣ келя щ’ умра азъ....

Дунавъ. Параходъ Данубіо, 1870.

ЖИЗНИФОВЪ.

НАРОДНИ БЪЛГАРСКИ ПЪСНИ.

I.

(По говоръ отъ Сливненско.)

Сънь си сънувах, мани мо,
сънь си сънувах,
в събутъ вечер, мани мо,
в събутъ вечер,
сришту нидѣля, мани мо,
сришту нидѣля:
къштя високи, мани мо,
къштя високи.
двори шероки, мани мо,
двори шероки,
малка грѣдинка, мани мо,
малка грѣдинка,
и в грѣдинкѣта, мани мо,
и в грѣдинкѣта,
ситян бусиляк, мани мо,
ситян бусиляк.
Ас гу пуливах, мани мо,
ас гу пуливах,
пѣе той ювахнѣл, мани мо,
пѣе той ювахнѣл!
Ас са югадах, мани мо,
ас са югадах,
чи штѣ да юмра, мани мо,
чи штѣ да юмра,
млада зелена, мани мо,
млада зелена,
низадумена, мани мо,
низадумена!
Штѣ ми направиш, мани мо,
штѣ ми направиш,
къштѣ грубнина, мани мо,
къштѣ грубнина,
съе три пенцѣри, мани мо,
съе три пенцѣри.
Първия пенцѣр, мани мо,
първия пенцѣр,
сришту въртатѣ, мани мо,
сришту въртатѣ;
втория пенцѣр, мани мо,
втория пенцѣр,

сришту бѣхчѣтѣ, мани мо,
 сришту бѣхчѣтѣ;
 третия пенѣяр, мани мо,
 третия пенѣяр,
 сришту чушмятѣ, мани мо,
 сришту чушмятѣ.
 Штѣ ми пувикаш, мани мо,
 штѣ ми пувикаш,
 трима дюльгери, мани мо,
 трима дюльгери,
 трима иргени, мани мо,
 трима иргени,
 ниюженени, мани мо,
 ниюженени;
 и мойту либе, мани мо,
 и мойту либе.
 Той да минавѣ, мани мо,
 той да минавѣ,
 ас да гу гледам, мани мо,
 ас да гу гледам,—
 на черкувѣтѣ, мани мо,
 на черкувѣтѣ,
 дету винчавѣт, мани мо,
 дету винчавѣт,
 моми-млади булки, мани мо,
 моми-млади булки;
 дету крѣштавѣт, мани мо,
 дету крѣштавѣт,
 малки дичицѣ, мани мо,
 малки дичицѣ.

(Пѣна отъ господжици К. и Е. Петровичъ, а слушана и на-
 писана отъ г-на Р. Жипзифовъ въ Браила.)

II.

(По говоръ отъ Котелъ.)

Царь Мурат Мари думаша:

„Мару-льо, бяла Българко!

хайди ми младá пристани,

дуде си младá глупава

(и дуру си пò-хубава;)

дуде ум ни си дубила.”—

Мара Мурату думаша:

„царьку-льо, царь Муради-ле,

ази ти младá приставам,

аку ми, царько, харижиш

в Цариград свита Суфие,

ф Идрине Узунъ-чершие;

и да ми, царько, харижиш,

в Цариград Гала-мъхъла,

и да ми дадеш ключови;

и да ми, царько, харижиш

крей мори бели градуви,

крей Дунаф дребни палайки.”—

Мурат-Бей Мари думаша:

„Мару-льо, бяла Българко!

зашто ти—й свита Суфие?—

ас штá ти, Маро, харижá

Царуграшкътá џемие

със сребърнити кандила.”—

„Ас ми џемие ни тряба,—

тряба ми свита Суфие;

ази съм бяла Българка,—

мени ми—й свидна вѣрътá,

и ми—й чутну имиту,—

бяла кадънá ни ставам!”

(Пѣна отъ господжица Рада въ Котелъ, а слушана и написана отъ брата ѝ г-на Мехайла Васильова.)

Критический отдѣлъ, както вече забѣлѣзохме на друго мѣсто, е една отъ първите и най-важни рубрики въ органитѣ на „Българското Книжно Дружество.“ Тоя отдѣлъ обаче остава неизпълненъ сега—за въ първий брой на „*Пер. Списание*,“ заштото материялътъ въ другитѣ отдѣли на тоя брой станѣ май много, а и приготвенний материялъ за *критический* отдѣлъ е такожде доста множо. И така принудени сме да почнемъ отъ послѣдующитѣ бройове на „*Пер. Списание*“ да му изпълняме и критический отдѣлъ,— и най-първо тѣкмиме да туриме подъ критика г-нъ Дриновата История на *Българската Черкова*, или *Естествена История* на г-на Дра В. Ст. Берона, ако би до тогава да излѣзе цѣла на свѣтъ.

За сега ште си позволимъ само толкова да забѣлѣжимъ за това най-ново съчинение на г-на Др. В. Ст. Берона, че,— съдиштицъ отъ десетий отпечатанъ и намъ доставенъ листъ на тая история, имаме надѣжда, да бѣде това съчинение—и по форма и по съдържание—съставено тѣй изрядно, штото да може да принесе съшественна полза на българский свѣтъ, каквато се изисква на сегашно време.

Пълни съ такъва надѣжба, чакаме да видиме пд-скоро готова вече отъ печатъ и да посрѣшнемъ *Естествена История* на г-на Дра В. Ст. Берона, който е единъ отъ най-трудолюбивитѣ и най-плодовитѣ сегашни работници въ полето на българската книжнина. —

П И С М О

до почтенното Настоятелство

НА

„БЪЛГАРСКОТО КНИЖ. ДРУЖЕСТВО.“

Многоуважаеми

Господа!

Съкога, за новата година, родителитѣ иматъ обичей да купуватъ по нѣшто на дѣцата си, и за това ги питатъ по нѣкога, какво би желали тѣ да имъ купятъ.

Такъвъ съшти въпросъ бѣ предложенъ и мени за настоящата нова година отъ моя милъ баща. Азъ си помислихъ, че каквото и да би ми купилъ, то би ми направило само едно временно удоволствие, и искахъ да намѣря такова нѣшто, което да ми прави удоволствие всегашно. По тая мисль, ето што предложихъ на драгий си баща:

„Вмѣсто да ми купувате нѣшта, които слѣдъ нѣколко време ште овѣтѣятъ и штѣ изгубѣ въ тѣхъ приятнота, която трѣба да осѣштамъ, моля, направѣте ми едно всегашно удоволствие, и паритѣ, които бихте употребили за купуване подарки, бѣдѣте тѣй добри и ми ги дайте. Тия пари азъ желая да употребѣя на друга по-голѣма работа, сиречь: желая да ги подаря на „Българското Книжовно Дружество,“ дѣто мисля, че штѣтъ направи по-голѣма полза.“

Драгий ми баща се съгласи на моето предложение и ми ги отпусти, които, моля, благоволѣте да приѣмните.

Съ приличното си почитание

Мария А. Костантинова.

Браила, 2 Января. 1870.

Това писмо говори само за себе-си. Поради това тукъ ний не ште кажемъ ништо друго, освѣнъ: какъвъ добъръ успѣхъ би имали нашитѣ общественни работи, ако и ний, възрастнитѣ и старитѣ подражавахме този достопохваленъ примѣръ на малката тази Българка, *Мария Костантинова!*

ИМЕНАТА

НА

Щотеннитѣ господа спомагателни членове на „Бъл. Кн. Дружество“ отъ разни мѣста и количествата на штедритѣ имъ пожертвования, които сж си внесли до сега— за тая първа година на Дружеството. *)

Както помежду оние господа спомагателни членове, на които излагаме тука почтеннитѣ имена заедно съ внесенитѣ имъ вече пожертвования, тъй и отъ другитѣ, што не сѣ си внесли оште нито за първата година общта-нитѣ си пожертвования на Дружеството, има едни, които сѣ записали пожертвованията си да ги внесѣтъ на Дружеството наеднѣжъ, други— въ двѣ или и въ повече години; а трети записали сѣ се да принасятъ на Дружеството сѣка година по едно извѣстно количество пожертвование.

Заради това правиме слѣдующитѣ забѣлѣжки:

1. Подирѣ което количество не полагаме никакъвъ бѣлѣгъ, значи че това количество записано е било да се внесе едновременно— наеднѣжъ;

2. Дѣто има двѣ рѣзчици, значи че подарителятъ билъ записалъ пожертвованиято си да внесе не наеднѣжъ а въ двѣ или и въ повече години; и

3. Подирѣ което количество полагаме една рѣзчица, значи че това пожертвование ште слѣдва сѣка година— ежегодно.

Отъ Одесса:

	Фран.	Сант.
Г. Николай Мироновичъ Тошковъ.	47750	
„ Стефанъ Д. Тошковичъ.	4575	
„ Василь Н. Рашеевъ	4575	
„ Николай Христофоровичъ Палаузовъ	915	
„ Петъръ Гановичъ	915	
„ Тодоръ Пулиевъ	610	
„ С. Д. Увалиевъ	915	
„ Чернорабочий	61	
„ Николай Пулиевъ	1220	
	61536	

*) Трѣба да забѣлѣжимъ тука, че ний излагаме имената само на оние г-да спомагателни членове, които до сега сж извѣстни намъ че сж си внесли вече пожертвованията на Дружеството; а може, между това време, нѣкои отъ другитѣ градове да сж внесли пожертвованията си, но намъ оште неизвѣстни, и за това ште извинятъ тие господа, ако не срѣшнатъ тука изложени и своитѣ имена.

	Фран.	Сант.
Пренесени	61536	
Г. Тодоръ Минковъ	305	—
„ Д. Тошковичъ	12	20—
„ М. Пашовъ	305	
	62158	20

Отъ Кишиневъ:

Н. Пр. Θεодосий Зографски—Дончовъ	1525	
Г. Иванъ Дончовъ	1525	
Киприяновский Мънастиръ	915	—
	3965	

Отъ Болградъ:

Г. Димитъръ Радионовъ	117	50—
„ Дияманди Христофоровъ	117	50—
„ Стефанъ Бойдашъ	58	75—
„ Георги Парушевъ	117	50—
„ Павелъ Тодоровичъ	58	75—
„ Тодоръ Бончовъ	58	75—
„ Иванъ Дяковичъ	23	50—
„ Стефанъ Асиевъ	23	50—
„ Николай Казанаклѣ	23	50—
„ Василий Христовъ	23	50—
„ Иванъ Ивановъ	23	50—
„ Атанасъ Войниковъ	23	50—
„ Михаилъ Радионовъ	58	75—
„ Георги Сармаджиевъ	11	75—
„ Никола Чекаловъ	11	75—
„ Георги Желъзковъ	23	50—
„ Гани Желъзковъ	23	50—
„ Николай Куртевъ	35	25—
„ Георги Стойчевъ	23	50—
„ Алексий Сухоноженко	23	50—
„ Киро Георгиевъ	11	75—
„ Костантинъ Николаевъ	117	50—
„ Петъръ Титовъ	58	75—
„ Теодоръ Стоевъ	58	75—
„ Георги Къневъ	58	75—
	1172	75

III.

	Фран.	Сант.
Пренесени	1172	75
Г. Сава Анастасовъ	58	75—
„ Георги Мачовъ	58	75—
„ Костантинъ Мирза	47	—
„ Николай Абаджиевъ	47	—
„ Петъръ Велчевъ	23	50—
„ Антонъ Парушевъ	58	75—
„ Николай Бояжоглу	15	20—
„ Кирилъ Минковъ	54	90—
„ Николай Хорозовъ	30	50—
„ Бойшъ Давидовъ	30	50—
„ Николай Шоповъ	30	50—
Свешт. Михаилъ Казанакла	61	—
Г. Николай Илиевъ	30	50—
„ Николай Парушевъ	45	75—
„ Стефанъ Атанасовъ	15	25—
„ Георги Хажиоглу	15	25—
„ Георги Радионовъ	30	50—
	1826	35

Отъ Бранла:

Г. Николай Ценовъ	6000	==
Г-жа Иванка Н. Ценовъ	200	==
Г. Петраки Симовъ	2000	==
„ Стефанъ Р. Беронъ	2000	==
Г-жа Мария С. Беронъ	200	==
Г. Анастасъ Куртовичъ	100	==
„ Михаилъ Василевъ	500	==
Г-жа Екатерина М. Василева	100	==
Г-да Братия Ив. и К. Василеви	100	==
Г. Иванъ Стояновъ	100	==
„ Скарлатъ Стратовъ	100	==
„ Петъръ Димовъ	133	33==
„ Анастасъ Костантиновъ	100	
„ Василь Дука	200	
„ Лука Радуловъ	300	==
„ Георги Папазовичъ	500	==
	12633	33

	Фран.	Сант.
Пренесени	12633	33
Г. Георги Пенковичъ	83	33
Г-жа х. Стефания Христова	266	67
Г. Георги Петровичъ	100	
„ Ангелъ Коста.	200	
„ Ангелъ Ника.	200	
„ Коста Г. Костовичъ.	250	
„ Иванчу Параскевовичъ	50	
„ Д. П. Налбантовъ	333	33
„ М. Т. Себе	333	33
„ Георги Желъзковичъ.	250	
„ В. Михаилиди	2000	
„ Василь Куртовичъ	166	66
„ Иорданъ Куртовичъ	50	
„ Костаки Попповичъ	500	
„ Стефанъ Георгиевъ	200	
„ Костаки Г. Стояновичъ	500	
„ Михалаки Станчовичъ	300	
„ Диму Петровичъ	333	33
„ Иванчу Събовичъ	266	33
Господжица Мария Костантинова	40	
Г. Боби Генчувъ	300	
„ Николай Ценовъ за особно лице	2000	
„ Тедоръ Икономовъ	333	33
„ Ив. х. Вълковъ	50	
„ Изидоръ В. Михаилиди	100	
„ Хаджи Д. Паничковъ	25	
„ Стефанъ Хр. Троянскій	100	
„ Ангелъ Кановичъ	400	
„ Маттей Поповъ	300	
„ Иванъ Балкански	166	66
„ Илия Стефановъ	200	
„ Костаки Николопуло	117	50
„ Сава Д. Мънзовъ	20	
„ Панайотъ Чалъковъ	20	
	23188	80

Отъ Галацъ:

	Фрап.	Сант.
Г. Георги Д. Карловски	100	==
„ Иванъ Хр. Манафовъ	50	
„ Петъръ Д. Янкуловъ	60	—
„ А. Т. Пеценовски	50	==
„ Иванчу Петровъ	40	
„ М. Дончовъ	27	==
„ П. Тодоровъ	12	
„ Яковъ Г. Арабаджиевъ	15	==
„ Д. Н. Врачански	20	==
„ Рафаилъ Танасовъ	40	
„ Паисий, <i>Иеромонахъ Хилендарски</i>	2	
„ П. Н. Караджиевъ	8	
„ П. Николовъ	10	
„ П. А. Костантиновъ	10	
„ Тодоръ Стратиевъ	2	
„ Колю П. Боровъ	2	
„ Х. Атанасъ и Георги А. Гьокови	33	33—
„ Георги К. Желъзковъ	125	==
	606	33

Отъ Гюргюво:

Г. Атанасъ Становъ	200	
„ Стоянъ Начевъ	176	25—
„ Стилиянъ Георгиевъ	176	25—
„ Д. П. Смиловъ	100	
„ Георги Кишишовъ	125	==
„ Н. Ценовичъ	100	
„ Георги Киселевъ	100	
„ Стати Цонаковъ	50	
„ М. Д. Кутушовъ	50	
„ Костаки Кириякъ	58	75—
„ Х. Иванъ Петковъ	23	50—
„ Владимиръ Владимировъ	20	==
„ Пенчу Радяновъ	20	==
„ Димитъръ Л. Икономовъ	20	—
„ Илия Икономовъ	58	75—
„ Димитъръ Атанасовъ	58	75—
„ Плакида Икономовъ	11	75—
	1349	00

VI.

Отъ Букурештъ:

	Фран.	Сант.
Г. Д. Ценовичъ	400	
„ К. Лазаровъ	200	
„ Спиру Костантинъ	58	75 —
„ Стефанъ Къовлюевъ	23	50 —
„ Начу Н. Планински	23	50 —
„ Христо К. Бояровъ	58	75 —
„ В. П. Гръмниковъ	40	—
„ Киру Д. Поповъ	40	—
„ Браниславъ А. Велешки	23	50
Г-жа Екатерина Д. Ценовичъ	100	
Г-жица Любица Д. Ценовичъ	50	
Г. Гавриилъ Полони	10	—
„ Ст. Ангеловъ	200	
„ В. Д. Левски	22	70
„ Н. К. Русовичъ	40	—
„ Недѣлку Търлевски	23	50
„ Н. Д. Пандурски	20	
	1334	10

Отъ Вѣна:

Г. Г. Д. Начовичъ	67	—
„ Д. Г. Анневъ	200	—
„ А. Г. Анневъ	33	33 —
Г-да братия Паница	333	33 —
Г. Н. С. Ковачовъ	200	—
	833	66

Отъ Крайово:

Г. Тодоръ Кънчевъ	500
-----------------------------	-----

**Сичкитѣ пожертвования, внесени на Дружеството до сега
за тая първа година:**

	Фран. Сан.
Отъ Одеса	62158 20
„ Кишиневъ	3965
„ Болградъ	1836 40
„ Браила	23188 80
„ Галацъ	606 33
„ Гюргюво	1349
„ Букурештъ	1334 10
„ Вѣна	833 66
„ Кралъово	500
	95771 49

Има да се внасятъ за втората година около 42153 80

**Цѣлнятъ записанъ до сега капиталъ на Дру-
жеството е около 200000**

„Бъл. Кн. Дружество” съ голѣмо прискърбие извѣстѣва,
че въ тая си първа година изгубва единъ отъ най-до-
бритѣ си и най-усердни *спомогателни членове*:

ДИЯМАНДИ ХРИСТОФОРОВИЧА!

Покойний, родомъ изъ Ямболъ, жителъ въ Болградъ, починъ ненадѣйно и изведнѣжъ,
на 30 Іуния т. г.

Българскій народъ изгубва пакъ единъ отъ добритѣ си и най-
вѣрни синове, въ чужбина прибивающти. Тая много жална раздѣла на
Д. Христофоровича отъ тоя свѣтъ причинѣва твърдѣ тежка и дълбока
сѣгърбъ особенно и на еднороднитѣ ни съграждане—Болградчане и въ-
общте на сички български колонисти въ ромънска Бесарабия, зашото
Покойний бѣше единъ отъ най-достойнитѣ въ всеко отношение тѣхни
съжители!

Д. Христофоровичъ бѣше горештъ и чистосърдеченъ доброжелатель
на „Бъл. Кн. Дружество,” кѣто непрестанно и съ особена ревностъ го
е препоръчвалъ, и любезно е дѣйствувалъ въ свой кръгъ за неговото
преуспѣвание. И Дружеството, съобщтаващитѣ въ свѣтъ тукъ органъ
жалостната вѣстъ на членоветѣ си за изгубването на Дияманди Христо-
форовича, произнася Му отъ своя старна и отъ старната на сичкитѣ
си членове:

Вѣчная паметь!

ПЕЧАТНИ ПОГРЪШКИ.

Страница 18	редъ 1-й	на мѣсто	жавѣние,	чети	живѣние.
„	„	„ 17	„	сегашпато	„ сегашното.
„	30	„ 23	„	такивито	„ такивато.
„	35	„ 10	„	толковъ	„ толкосъ.
Страница 40	въ забѣлѣжка 4	редъ 3	на мѣсто	подписъ,	чети подписъ.
Страница 40	редъ 28	на мѣсто	Дунъ-Жуанъ,	чети	Донъ-Жуанъ.
„ 43	„ 2	„	до бѣлгарскитъ	„	до бѣлгарската.
Страница 45	въ забѣлѣжка 9	редъ 1	на мѣсто	ненечатани	чети напечатани.
Страница 47	редъ 14	на мѣсто	Риберта	чети	Роберта.
„	„	„ 31 и 32	„	бѣлскій	„ бѣлгарскій.
„	48	„ 15	„	сѣлтинъ	„ сѣлтинъ.
„	„	„ 17	„	императоръ	„ императоръ.
„	„	„ 20	„	предгледванъето	„ прегледванъето.
„	„	„ 21	„	прегладвамъ	„ прегледвамъ.
„	49	„ 28	„	Италиѣ	„ италия.
„	51	„ 26	„	земѣ	„ земя.
„	53	„ 13	„	пренятевия	„ пренятевия.
„	55	„ 7	„	извѣстнитъ	„ извѣстия.
„	56	„ 32	„	Германскій	„ Германскій.
„	57	„ 12	„	алесската	„ Алесската.
„	66	„ 14	„	средство	„ средство.
„	68	„ 31	„	граждански	„ граждански.
Страница 71	въ забѣлѣжка 2	редъ 6	на мѣсто	заншого,	чети заншото.
„	„	„ 7	„	Византийцитъ	„ Византийцитъ.
„	„	„ 13	„	толкова	„ толкова.
Страница 75	редъ 23	на мѣсто	да са счита	чети	да се счита.
Страница 77	редъ 13	на мѣсто	въ каквато е	да е	чети въ каквато и да е.
„ 80	„ 32	„	никавъ	„	никакъ.
„	„	„	презъ цѣлий имъ	„	презъ цѣлий му.
„ 82	„ 2	„	естественно	„	естественно.
„ 85	„ 39	„	кътъ	„	къто.
„ 86	„ 13	„	крѣхната	„	крѣхката.
„ 87	„ 20	„	ча	„	че
„ 88	„ 37	„	духътъ	„	духътъ.
„ 92	„ 2	„	не изпѣля	„	не изпѣля.
„	„ 31	„	колко	„	колко.
„ 96	„ 22	„	колкото	„	колкото.

Извѣстниятъ труженикъ въ полето на българската наша народна
нижнина, г-нъ Василь Чолаковъ тѣкми наскоро да издаде вече на свѣтъ
писанието си—„Българскій Народенъ Сборникъ,” и, за да може
а улесни изданието на тая полезна и твърдѣ важна сбирка, негова ми-
рость гледа да пообходи нѣкои и отъ заграничните наши еднородци, които,
въ смѣнитѣ, ще благоизволятъ да земнѣтъ живо и штедро участие въ
ова негово многополезно предприятие за народа и отечеството ни.

Кѣто нашитѣ еднородци съ благодарение спомагѣтъ винѣги за сичко,
ето може да послужи за успѣхѣтъ на народѣтъ ни, намъ ни е много
раго, кѣто имаме случаи да имъ научимъ и отъ своя старна, за да спо-
огнѣтъ, по възможности, въ реченното предприятие и на г. В. Чолакова,
йто по-нататѣкъ да може съ друго оште по-полезно списание да за-
два народѣтъ ни.

Отъ Редакціята.

 Годишната стойност на „Пер. Списание“ определя се 20 франки за насъдъ.

Само на оние господа, които станътъ спомоществователи на „Пер. Списание“ най-малко отъ 4 тѣла — *за подаряване*, ще имъ се отстъпва съко тѣло за 15 франки, но съсъ задължение, штото съки подарителъ, при абонираванието си, да явява на Дружеството точно и ясно, *дъ, кому и колко тѣла подарява.*

Спомоществованието се предплаща за цѣла година, — никакъ друголяче.—

 Сичко, което се отнася за „Бъл. Кн. Дружество,“ както: писма, статии, стойноста на „Пер. Списание“ и пр. и пр., изпраща му се чрезъ г. Николая Ценова, председателятъ на Настоятелството на Дружеството въ Браила.